

Univerzita Hradec Králové
Ústav sociální práce

**Problematika střídavé péče z pohledu
orgánů sociálně-právní ochrany dětí**
Bakalářská práce

Autor: Olga Grulichová
Studijní program: B6731 Sociální politika a sociální práce
Studijní obor: Sociální a charitativní práce
Vedoucí práce: Mgr. Lucie Smutková, Ph.D.

Zadání bakalářské práce

Autor: Olga Grulichová

Studium: U13117

Studijní program: B6731 Sociální politika a sociální práce

Studijní obor: Sociální a charitativní práce

Název bakalářské práce: **Problematika střídavé péče z pohledu orgánů sociálně-právní ochrany dětí**

Název bakalářské práce AJ: The Issues of Shared Care from the Perspective of the Department of Social and Legal Protection of Children

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Práce popisuje střídavou péči jako jednu z forem výchovného uspořádání dětí po rozvodu rodičů. Zabývá se tématy vztahujícími se k problematice, jako je zájem dítěte, role sociálních pracovníků a pracovníků OSPOD v procesu rozhodování o střídavé péči, názory odborníků. Cílem praktické části práce je zjistit, jak vnímají střídavou péči a téma zájem dítěte v kontextu rozhodování o střídavé péči sociální pracovníci a pracovníci OSPOD. K naplnění cíle praktické části práce bude použito kvalitativní výzkumné metody a techniky polostrukturovaného rozhovoru.

MATOUŠEK, Oldřich. Rodina jako instituce a vztahová síť. Vyd. 3. rozš. a přeprac. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. ISBN 80-864-2919-9. NOVÁK, Tomáš. Střídavá péče o dítě: zájem dítěte především. Vyd. 1. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-802-6203-421. HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

Garantující pracoviště: Katedra sociální práce a sociální politiky,
Ústav sociální práce

Vedoucí práce: Mgr. Lucie Smutková, Ph.D.

Oponent: JUDr. Olga Sovová, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 4.12.2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně pod vedením Mgr. Lucie Smutkové, Ph.D. a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Praze dne 29. 3. 2016

Olga Grulichová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Lucii Smutkové, Ph.D. za cenné rady a připomínky, které mi poskytla při vedení bakalářské práce. Děkuji rovněž sociálním pracovnícům za ochotu podílet se na výzkumném šetření. Poděkování patří také všem, kteří mě podporovali po celou dobu studia.

Abstrakt

GRULICHOVÁ, Olga. Problematika střídavé péče z pohledu orgánů sociálně-právní ochrany dětí. Hradec Králové, 2016. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, Ústav sociální práce.

Tématem bakalářské práce je problematika střídavé péče z pohledu orgánů sociálně-právní ochrany dětí. Teoretická část se dotýká významu rodiny a důsledků rozvodu pro dítě a vymezuje jednotlivé formy péče o dítě po rozvodu či rozchodu rodičů. Soustředí se na střídavou péči jako jednu z těchto forem a zaměřuje se zejména na její problematické aspekty. Věnuje se rovněž orgánům sociálně-právní ochrany dětí, jejich roli při rozhodování o svěření dítěte do střídavé péče a souvisejícím tématům jako je opatrovnictví a zájem dítěte. V praktické části je popsán hlavní cíl výzkumného šetření, kterým bylo zjistit, jak vnímají střídavou péči a téma zájem dítěte v kontextu rozhodování o střídavé péči sociální pracovníci orgánů sociálně-právní ochrany dětí, a dílčí cíle. Je zde popsána organizace a průběh výzkumného šetření, etické principy a rizika výzkumu, při kterém bylo využito kvalitativní výzkumné strategie a techniky polostrukturovaného rozhovoru; následně jsou výsledky analyzovány a interpretovány.

Klíčová slova: střídavá péče, rodiče, rozvod, sociálně-právní ochrana dětí, sociální pracovníci, opatrovnictví nezletilých, zájem dítěte, kvalitativní výzkumná strategie

Abstract

GRULICHOVÁ, Olga. The Issues of Shared Care from the Perspective of the Department of Social and Legal Protection of Children. Hradec Králové, 2016. Bachelor Degree Thesis. University of Hradec Králové.

The topic of the bachelor's thesis is an issue of a shared care from the perspective of social and legal protection of children. The theoretical part describes the importance of family and the consequences of divorce for a child and defines the different forms of a child care after divorce or separation of parents. It focuses on the shared care as one of these forms and concentrates on its problematic aspects. It deals with the role of authorities of social and legal protection of children and their participation in entrusting the child to the shared care. It also deals with related topics such as collision custody or child's interest. The practical part is a research based on a qualitative method and semi-structured interview. The main goal of the research was to find out how social workers of social and legal protection of children authorities perceive the shared care and the interest of the child. It also includes the description of the research - the organisation, process, ethical principles and its risks. The outcomes are afterwards analysed and interpreted.

Keywords: shared care, parents, divorce, social and legal protection of children, social workers, custody of minors, interest of the child, qualitative research strategy

Obsah

Úvod	10
Teoretická část	
1 Rodina a rozvod	13
1.1 Rodina a její význam pro dítě	13
1.2 Rozvod a jeho dopad na dítě	17
1.3 Úprava poměrů dítěte	21
1.3.1 Svěření dítěte do péče jednoho z rodičů	22
1.3.2 Společná péče o dítě	23
1.3.3 Střídavá péče	24
2 Střídavá péče	25
2.1 Právní úprava	26
2.2 Intervaly střídání	28
2.3 Věk dítěte	29
2.4 Domov a bydliště	30
2.5 Škola a mimoškolní aktivity	33
2.6 Výživné	34
2.7 Shodné výchovné principy	35
2.8 Komunikace rodičů	36
2.9 Souhlas rodičů	38
2.10 Znalecké posudky	40
3 Sociálně-právní ochrana dětí	45
3.1 Orgány sociálně-právní ochrany dětí	46
3.2 Sociální pracovníce OSPOD	47
3.3 Opatrovnické řízení	51
3.4 Opatrovnictví nezletilých	53
3.5 Názor dítěte	54
3.6 Zájem dítěte	57
Praktická část	
4 Metodologická východiska výzkumného šetření	62
4.1 Cíle výzkumného šetření	62
4.2 Výzkumná strategie	63

4.3	Použitá metoda.....	64
4.4	Výzkumný soubor	67
4.5	Organizace výzkumu a předvýzkum	69
4.6	Etické principy výzkumu.....	70
4.7	Rizika výzkumu	70
5	Analýza a interpretace dat	72
5.1	Dílčí cíl 1	73
5.2	Dílčí cíl 2	81
5.3	Dílčí cíl 3	88
	Závěr.....	91
	Seznam použité literatury	94
	Přílohy	101
	Příloha 1: Přepis rozhovoru s informantkou č. 5	

Seznam zkratek

ADHD – zkratka angl. Attention Deficit Hyperactivity Disorder; porucha pozornosti s hyperaktivitou

CAN – zkratka angl. Child Abuse and Neglect; syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte

MZ – Ministerstvo zdravotnictví ČR

OSPOD – orgán sociálně-právní ochrany dětí

občanský zákoník – zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

SPOD – sociálně-právní ochrana dětí

ÚS – Ústavní soud ČR

zákon o SPOD – zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

ZŘS – zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních

Seznam tabulek

Tabulka 1: Transformace hlavního cíle do dílčích cílů a výzkumných otázek,
s. 65 - 66

Tabulka 2: Charakteristika informantek, s. 68

Úvod

Tématem mé bakalářské práce je střídavá péče z pohledu orgánů sociálně-právní ochrany dětí. K volbě tohoto tématu mě vedla moje několikaletá profesní zkušenost sociální pracovnice sociálně-právní ochrany dětí.

Mluvíme-li o rodině, máme většinou na mysli rodiče a děti, kteří žijí pod jednou střechou. Rodinu většinou vnímáme jako přirozenou součást našeho života a často ji bereme jako samozřejmost. Pro dítě znamená rodina bezpečí a jistotu a rodiče představují nejdůležitější lidi v jeho životě.

Matka i otec jsou pro dítě každý zástupcem jedné poloviny lidstva. Role, které při výchově dítěte hrají, jsou jedinečné, prolínají se a vzájemně doplňují. Na základě obrazu matky a otce buduje dítě svou vlastní identitu. (Matějček, 1992)

Rozvod rodičů a rozpad rodiny znamená pro dítě citelnou ztrátu. Možností, jak i po rozvodu či rozchodu rodičů zachovat dítěti stejnou míru přítomnosti matky i otce, je střídavá péče. Střídavá péče má své klady i zápory a jistě není ideálním modelem, který může nahradit harmonickou rodinu. Za určitých okolností však může být nejlepším ze všech špatných řešení.

Důležitou úlohu při rozhodování o svěření dítěte do střídavé péče hrají orgány sociálně-právní ochrany dětí. Předním hlediskem veškeré jejich činnosti je zájem a blaho dítěte a vzájemné právo rodičů a dětí na rodičovskou výchovu a péči. V rámci rozhodování je-li střídavá péče pro dítě vhodným výchovným uspořádáním či nikoliv, by měly být pečlivě posuzovány a zvažovány všechny okolnosti a možnosti tak, aby byl nalezen nejlepší zájem dítěte a nebyly poškozeny zájmy rodičů.

Pokud však není možné takový soulad nalézt, měl by být zájem dítěte nadřazen zájmům jiným. (Kornel, 2012, online, cit. 15. 10. 2015)

Jsem si vědoma, že v práci nelze obsáhnout téma střídavé péče ani pohled orgánů sociálně-právní ochrany dětí zcela vyčerpávajícím způsobem. Cílem práce je popsat problematické aspekty tohoto výchovného uspořádání, poukázat na složitost

rozhodování o střídavé péči z hlediska orgánů sociálně-právní ochrany dětí a ozřejmit roli sociálních pracovníků v tomto procesu.

Hlavním cílem výzkumného šetření je zjistit, jak vnímají střídavou péči a téma zájem dítěte v kontextu rozhodování o střídavé péči sociální pracovníci, které vykonávají sociálně-právní ochranu dětí na obecních úřadech obcí s rozšířenou působností. V rámci tohoto výzkumného tématu jsem si stanovila následující tři dílčí cíle:

Dílčí cíl 1: Zjistit, jaké zkušenosti mají sociální pracovníci s procesem rozhodování o střídavé péči.

Dílčí cíl 2: Zjistit, co považují sociální pracovníci za okolnosti podporující/nepodporující rozhodnutí o střídavé péči.

Dílčí cíl 3: Zjistit, jak sociální pracovníci vnímají téma zájem dítěte obecně a v kontextu střídavé péče.

K naplnění uvedených cílů použiji kvalitativní výzkumnou strategii, neboť právě ta je zaměřena na porozumění, zkušenosti a názory a rozkrytí jejich významu a smyslu. V rámci kvalitativního přístupu využiji metodu polostrukturovaného rozhovoru, který vychází z předem připraveného seznamu okruhů a otázek, čímž bude zajištěno, že se dostane na všechna určená témata a současně umožní maximalizovat množství získaných informací.

Zde pokládám za potřebné uvést, že k označení sociálních pracovníků a pracovníků v textu práce užívám převážně ženského mluvnického rodu, neboť v praxi vykonávají sociálně-právní ochranu dětí téměř výhradně ženy, muži jsou výjimkou, a i informantkami ve výzkumném šetření byly pouze ženy.

Práce by mohla poskytnout zpětnou vazbu sociálním pracovníkům pracujícím s rozcházejícími se rodiči přehledem nejspornějších stránek střídavé péče a významných zásad, které mohou být užitečné pro optimální fungování střídavé péče.

Na Univerzitě Hradec Králové byly obhájeny tři práce na téma střídavé péče. Radka Štursová (2012) se prostřednictvím kvantitativního výzkumu zabývala klady a zápory střídavé péče z pohledu sociálních pracovníků OSPOD a veřejnosti. Eva Diblíková (2014) zkoumala názory laické veřejnosti na tuto problematiku a Jana

Tokovová (2015) zjišťovala obecný pohled rodičů na tuto formu péče o děti. Moje práce tedy nově přináší pohled sociálních pracovníků OSPOD na tuto problematiku zpracovaný s použitím kvalitativní výzkumné strategie.

Odborné literatury zaměřené na téma střídavé péče je velmi málo, specificky se jím zabývá Novák a Špaňhelová. V České republice nebyl dosud realizován žádný výzkum týkající se prospívání dětí v této formě péče. Zahraniční výzkumy (Francie, Švédsko, USA) jednoznačně vyznívají pro střídavou péči. Závěry výzkumů ukazují, že děti ve střídavé péči prospívají lépe nebo minimálně stejně dobře jako děti svěřené do péče jednoho z rodičů, a to ve všech ukazatelích (fyzické a psychické zdraví, chování, školní prospěch). Tyto studie jsou však kritizovány pro řadu metodologických nedostatků a zkreslení vlivem výzkumníka s tím, že v pozadí tohoto stavu je skutečnost, že jejich závěry slouží jako argument silným zájmovým skupinám, které mají protichůdné cíle. Jedná se na jedné straně o sdružení otců a na druhé straně o skupiny podporující zájmy matek. (Pavlát, 2010, online, cit. 11. 12. 2015)

Bakalářská práce se skládá ze dvou částí, teoretické a praktické. V teoretické části se zabývám pojetím rodiny a jejím významem pro dítě, rozvodem a jeho dopady na dítě a dále vymezuji formy péče o dítě dle platné legislativy. Dále se soustředím na problematické aspekty střídavé péče, a to intervaly střídání, věk dítěte, domov a bydliště, školu a mimoškolní aktivity, výživné, shodné výchovné principy, komunikaci rodičů, souhlas rodičů se střídavou péčí a znalecké posudky. Zaměřuji se také na sociálně-právní ochranu dětí, orgány sociálně-právní ochrany dětí, sociální pracovníce, opatrovnické řízení, opatrovnictví nezletilých, názor dítěte a téma zájem dítěte.

V praktické části se věnuji cílům výzkumného šetření, výzkumné strategii a použité metodě, volbě výzkumného souboru, organizaci výzkumu a předvýzkumu, zmiňuji etické principy a rizika výzkumu. Následně interpretuji data získaná výzkumným šetřením ve vztahu k jednotlivým dílčím cílům práce.

Teoretická část

1 Rodina a rozvod

Pro uvedení tématu střídané péče do širšího kontextu věnuji první podkapitolu pojetí rodiny, jejím funkcím a významu pro zdravý vývoj dítěte; a druhou podkapitolu rozvodu, jeho důsledkům pro dítě a významným rodičovským kompetencím, jejichž zachování v období rozvodu i po něm je důležité pro snížení jeho negativních dopadů na dítě.

Ve třetí podkapitole 1.3 Úprava poměrů dítěte představuji různé formy péče o dítě před a po rozvodu manželství či rozchodu rodičů. Současná legislativa umožňuje svěřit dítě do péče jednoho z rodičů, do společné péče obou rodičů a do střídané péče. Vymezení jednotlivých typů péče o dítě je podstatné ve vztahu k praktické části této práce, neboť vysvětluje pojmy použité v hlavním i dílčích cílech. Střídaná péče je ústředním tématem výzkumného šetření; dalších forem péče se dotýká dílčí cíl 3: Zjistit, jak sociální pracovníce a pracovníci vnímají téma zájem dítěte obecně a v kontextu střídané péče.

1.1 Rodina a její význam pro dítě

Rodinu většinou vnímáme jako nedílnou součást našeho života. Je základní společenskou skupinou, která nám zprostředkovává první sociální zkušenosti. Role, které v rodině hrajeme, se stávají součástí naší identity. Rodina nám poskytuje zajištění našich lidských potřeb a slouží jako záchranná síť v nepříznivých situacích.

Podle Matějčka (1994) se jedná o nejstarší lidskou společenskou instituci, která vznikla nejen z potřeby rozmnožování, ale zároveň i z potřeby své potomstvo chránit, učit a připravovat pro život.

„Rodina je prvním a dosti závazným modelem společnosti, s jakým se dítě setkává. Předurčuje jeho osobní vývoj, jeho vztahy k jiným skupinám lidí. Rodina dítě orientuje na určité hodnoty, vystavuje ho určitým konfliktům, poskytuje mu určitý typ podpory. Tímto způsobem osobitě zabarvuje to nejpodstatnější, co dítěti předává –

sociální dovednosti, bez kterých se ono v dospělosti neobejde.“ (Matoušek, 2003a, s. 9)

Rodinu je také možno považovat za „*institucionalizovaný sociální útvar nejméně tří osob, mezi nimiž existují rodičovské, příbuzenské nebo manželské vazby. Základem rodiny ve všech dosud známých společnostech je dyadický pár – muž a žena, tj. nějaká forma manželství nebo partnerství.*“ (Stašová in Kraus, Poláčková et al., 2001, s. 78). Podobnou definici uvádí Slovník sociální práce, dle kterého je v užším, tradičnějším pojetí za rodinu pokládána „*skupina lidí spojená pouty pokrevního příbuzenství nebo právních svazků. V širším pojetí se za rodinu považuje i skupina lidí, která se jako rodina deklaruje na základě vzájemné náklonnosti.*“ (Matoušek, 2003b, s. 187)

Matoušek a Pazlarová (2010) pokládají za příhodné hovořit o rodině spíše jako o rodinném soužití, jehož jádrem je citová vazba mezi dospělými ať už opačného či stejného pohlaví. Forem rodinného soužití je v dnešní době mnoho a zahrnují všechny myslitelné kombinace biologického příbuzenství, legalizovaných i nelegalizovaných vztahů mezi dospělými i mezi dospělými a dětmi či mezi samotnými dětmi. Existují rodinná soužití, ve kterých žije jeden dospělý s dítětem či dětmi. V tomto typu soužití je poutem jen rodičovství. Rodičovské pouto je možné pokládat za významnější než partnerství, neboť biologické rodičovství nelze zrušit a je na rozdíl od partnerského pouta definitivní.

Náš právní řád pojem rodina nijak nedefinuje, ale upravuje práva a povinnosti osob, které v různých rolích v rodině vystupují. Vymezuje práva a povinnosti mezi manželi navzájem, mezi rodiči a dětmi, mezi dětmi a dalšími osobami, které rodiče nahrazují a jsou odpovědné za výchovu dětí. Rodina tedy není jen skupina osob, ale i společenská instituce, z čehož pro ni plynou práva a povinnosti, které musí plnit.

Za základní funkce rodiny jsou považovány funkce biologicko-reprodukční, ekonomická, emocionální a výchovná.

Biologicko-reprodukční funkce rodiny vychází z toho, že rodina zajišťuje reprodukci lidského rodu, umožňuje biologickou obnovu sil. V tomto ohledu hraje důležitou roli manželské soužití partnerů, neboť rodina současně udržuje společensky schválenou podobu sexuálního soužití. (Trpišovská, Vacínová, 2007)

Ekonomická funkce spočívá ve větším či menším uspokojení materiálních potřeb svých členů, hmotně je zabezpečuje. (Tamtéž)

Emocionální funkce spočívá především v uspokojování citových potřeb, kladných emocionálních vazeb a touhy po emocionální stabilitě, po zainteresovanosti na osobních zájmech a potížích ostatních členů rodiny. Za normálních okolností plní rodina tuto funkci po celý život člověka, i když zvláštní význam má především v dětství a dospívání. (Trpišovská, Vacínová, 2007)

Špaňhelová (2010) uvádí, že hmotné zabezpečení by nemělo být na úkor funkci emocionální. Důležitost této funkce by neměla být podceňována, neboť je pro zdravý psychický vývoj dítěte nezastupitelná. Rodina má s dítětem sdílet pocity, mluvit o svých starostech, poskytovat jistotu a dávat lásku.

Dle Matějčka (1994) je z hlediska dítěte nejdůležitější, aby vyrůstalo ve stálém, citově příznivém, vřelém a přijímajícím prostředí, které pro dítě znamená základní životní jistotu, bez ohledu na vnější znaky rodiny. Pro dítě je podstatné, aby se cítilo v bezpečí. Potřeba životní jistoty je pro dítě zřejmě potřebou nejvýznamnější. Dlouho předtím, než se naučí mluvit, poznává, na koho je spolehnutí a s kým je mu dobře. Podle úrovně jistoty, kterou zažívá ve společenství blízkých lidí, si vytváří jistotu svou, tedy sebejistotu a sebevědomí.

Výchovná funkce je zaměřena na přípravu nové generace pro vlastní fungování, pro plný rozvoj v rámci možností jedince, rodiny i společnosti. Je významně spojená se socializací a podílí se na začleňování člověka do společenských vztahů a nacházení vlastního místa v nich. (Trpišovská, Vacínová, 2007)

Rodina má podporovat socializaci, vychovávat děti a má podporovat vztah dospělých lidí. Dle Matouška a Pazlarové (2010) bude v těchto ohledech instituce rodiny vždy nezastupitelná. Dle Špaňhelové (2010) mají rodiče vychovávat děti k tomu, aby si byly jisté v prostředí, kde se nacházejí, a aby dokázaly spolupracovat a fungovat s druhými dětmi i dospělými.

Uvedené dělení funkcí rodiny je klasické a všeobecně známé. Jiný pohled na fungování rodiny z hlediska zdravého vývoje dítěte a jeho úspěšné socializace nabízí Helus (2007), shrnuje jej do 10 následujících bodů:

- Rodina uspokojuje základní potřeby dítěte; v raných etapách jeho života jsou to potřeby jídla, pití, bezpečí, pohodlí, pohybu, pravidelného množství

a intenzity podnětů, lásky. Důležitou roli hraje přítomnost stále stejných lidí, na které si dítě rychle přivyká a vytváří si tak pocit domova a jistoty.

- Rodina uspokojuje potřebu dítěte mít „svého člověka“ a mít domov, což vytváří vědomí, že dítě někam patří. Toto vědomí je podstatou bazální životní jistoty dítěte a touhy integrovat se do lidské společnosti.
- Rodina poskytuje dítěti prostor pro seberealizaci, vlastní projev a pro součinnost s druhými. Rodina je místo, kde dítě získává vlastní identitu – já jsem a jednám, umím, dovedu, zvládnou. Tímto se formuje a sbližuje s lidmi a světem.
- Rodina dítě uvádí do rodinných hodnot a vztahu k věcem, které pro rodinu něco znamenají. *„Dítě má hojnost příležitostí pozorovat druhé, jak s předměty zacházejí, jak jim na nich záleží, jak je kupují, uchovávají a opravují. Toto vše má nedozírný význam pro kultivaci vztahu dítěte a dospívajícího k předmětnému, hmotnému světu.“* (2010, s. 150)
- Rodina má velký vliv na vnímání pohlavní identity dítěte. Do tohoto sebepojetí vkládá rodina, tedy vzor matky a otce, genderový obsah a smysl.
- Rodina dítěti poskytuje bezprostředně působící vzory a příklady. Učí dítě vnímat ostatní jako osobnosti a samo touží osobností být. Rodina dítě učí empatii, pochopení a soucítění.
- Rodina v dítěti zakládá, upevňuje a rozvíjí vědomí povinnosti, zodpovědnosti, ohleduplnosti a úcty jako něčeho samozřejmého, co neoddělitelně patří k životu.
- Rodina dává dítěti příležitost proniknout do mezigeneračních vztahů; tím se učí chápat lidi různého věku, založení a postavení.
- Prostřednictvím rodiny a širší rodiny dítě získává větší povědomí o svém okolí, o společnosti a o světě. Ujasňuje si svět profesí a svět nejrůznějších občanských povinností, ale i problémů a pokušení. Je-li rodina spolehlivým a jistým zázemím, umožňuje dítěti nahlížet a vstupovat do tohoto světa bez obav.
- Rodina je pro děti i dospělé místem důvěry, kde se mohou svěřit a očekávat vyslechnutí radu a pomoc. Je to útočištěm v krizových životních situacích a obdobích bezradnosti.

Matějček (1994) chápe rodinu jako systém, který má vlastní vývoj a dynamiku. V tomto kontextu není rodinný systém složen pouze z jednotlivých prvků, členů rodiny, ale je tvořen lidmi ve vzájemných vztazích a interakcích. Chování jednoho každého člena rodiny ovlivňuje všechny ostatní, tedy porucha jedné části systému se projeví ve fungování celku.

Schopnost rodiny vyrovnávat se s těžkostmi a vychovávat děti do značné míry závisí na napojení rodiny na své sociální okolí, na sociální síti, kterou má vytvořenu. Sociální síť tvoří rodiny na sobě závislé, tedy širší rodina a příbuzenstvo. Někdy se do ní počítají i jiní nepříbuzní lidé, přátelé, známí, případně i profesionálové pracující v institucích, které přichází s rodinou do kontaktu. (Matoušek, 2003a)

Hodnocení fungování rodiny je vždy více či méně součástí sociální práce všech sociálních pracovníků. Dle Smutkové (2007) je při tomto hodnocení nezbytné mít na mysli, že odborně posuzovat situaci rodiny nelze pouze z jednoho úhlu pohledu, ale je vždy třeba ji vnímat jako celek se všemi jeho prvky, vztahy mezi nimi a vztahy k jejímu sociálnímu okolí. Smutková dále konstatuje, že hodnocení fungování rodiny probíhá vždy ve vztahu k normám a požadavkům společnosti, je do určité míry relativní a může být ovlivněno obecně názorovou orientací hodnotitele. Profesionální sociální pracovník by tedy měl mít dostatek osobnostních a profesních předpokladů k tomu, aby si tyto skutečnosti uvědomoval a aby poznatky získané v práci s rodinou vyhodnocoval vždy v rámci širšího sociálního kontextu fungování rodiny.

Jednou ze situací, kdy sociální pracovník přichází do styku s rodinou a je třeba hodnotit její fungování, je rozvod rodičů dítěte. Rozvodu a důsledkům, které pro dítě představuje rozpad rodiny, je věnována následující podkapitola.

1.2 Rozvod a jeho dopad na dítě

Rozvod manželství a rozpad rodiny představuje jedno z nejtěžších životních období, a to nejen pro přímé účastníky rozvodu, tedy pro rodiče a děti, ale často pro celou širší rodinu. Má své aspekty sociální, etické, právní, emoční, psychologické. Je to období naplněné stresem a frustrací důležitých lidských potřeb. (Matějček, Dytrych, 2002) Všichni účastníci rozvodu o něco přichází. Dospělí přichází o partnera, děti

většinou o stálou přítomnost jednoho z rodičů, nejčastěji otce, někteří účastníci rozvodu musí v souvislosti s ním změnit bydliště, nikoli nevýznamné jsou i ekonomické ztráty. (Matoušek, 2003a)

Dle Ryšánkové (2002, online, cit. 13. 1. 2016) se reakce dětí různí podle věku a pohlaví dítěte i pohlaví rodiče, který odešel; podle povahy dítěte, jeho schopnosti se přizpůsobovat změnám, podle toho, zda mělo psychické obtíže již před rozvodem atd. V rodinách, kde rozvodu předcházely dlouhodobé konflikty či dokonce násilí, je dopad těchto konfliktů mnohem závažnější než dopad samotného rozvodu. U dětí se nejčastěji objevují lítost, obavy, zlost nebo vnitřní chaos. Vnější projevem může být plačtivost, negativismus, zlobení nebo zhoršení školního prospěchu v důsledku neschopnosti se soustředit.

Může se objevit i pomočování, noční děsy nebo ztížená koncentrace či změny v chování dítěte po návratu z návštěvy u druhého rodiče. Tyto obtíže často bývají jedním z rodičů přičítány negativnímu vlivu výchovy nebo chování druhého rodiče a bývají nesprávně interpretovány jako důkaz nevhodnosti těchto návštěv. Obtíže dětí však vychází převážně z neúnosného zatížení jejich psychiky napětím, změnami a nejistotami v rozvodové situaci nebo vtažením do rodičovského konfliktu.

Dítě se skoro nikdy nepodaří udržet mimo dosah rodičovských konfliktů a také mimo dosah potřeb dospělých, které mohou být velmi rozdílné. „*Dítě se ocitá v situaci konfliktu loajalit vůči nejdůležitějším osobám svého života. Všechny alternativy, před které rodiče dítě staví, zahrnují nějakou hrozbu ztráty nebo přímo ztrátu.*“ (Matoušek, Pazlarová a kol., 2014, s. 158)

Dítě je vystaveno zvláštnímu druhu psychické zátěže, jejíž důsledky nemusí být rozpoznány ani blízkými osobami. Důsledky nemusí být zjevné bezprostředně, ale mohou se projevit až mnohem později, až si dítě bude hledat vlastního životního partnera, až bude zakládat vlastní rodinu, až bude vychovávat vlastní děti. (Matějček, Dytrych, 1992)

Rozvod samozřejmě znamená psychickou zátěž i pro rodiče. Ryšánková (2002, online, cit. 13. 1. 2016) hovoří o tzv. psychorozvodu, který vyžaduje citové a sociální přizpůsobení se nové situaci. V první ze čtyř fází tohoto psychorozvodu dochází k citovému odpoutání se a přijetí reality. Především u partnera, který je opuštěn, to představuje prožití emoční bouře, tj. stavů zoufalství, depresivních rozlad, hněvu,

hostilních až útočných tendencí, které jsou reakcí na ztrátu a důsledkem pocitu frustrace. Druhou fází je oddělení manželství od rodičovství. Pokud to rodiče dokáží, sníží tím pravděpodobnost zatažení dětí do vzájemných sporů. Třetí fází je zaměření se na potřeby dětí. Jestliže si rodiče připustí a uvědomí, že děti mohou strádat, jsou schopni hledat cesty, jak dopady zmírnit. Závěrečná fáze směřuje k budoucnosti, jde o uspořádání života novým způsobem. V této fázi je větší pravděpodobnost uzavření dohod týkajících se péče o děti, finančního či majetkového vyrovnání apod.

Ať už se jedná o kteroukoli fázi rozvodu či rozchodu rodičů, z hlediska dítěte je nejdůležitější, aby došlo ke ztlumení eskalace konfliktu mezi rodiči a tím i ke zmírnění jeho negativních dopadů na dítě. Zde bych ráda zmínila několik vybraných aspektů zaměřených na udržení rodičovských rolí jako předpokladů pro snížení psychické zátěže dítěte dle Matějčka a Dytrycha (2002):

Zachování vědomí rodičovství

Je důležité, aby si rodiče zachovali vědomí rodičovství. Rodičovství lze potlačit, zapřít, nehlásit se k němu, ale nelze jej zrušit. Rodičovství s sebou nese povinnosti a odpovědnost za příznivý vývoj dítěte ve zdravou a silou osobnost a jeho štěstí. Rozchod rodičů neznamena ukončení rodičovství. Je důležité, aby dítěti byli zachováni oba rodiče a aby si i oni zachovali vědomí rodičovství.

Zabránění pokračování rozvodového konfliktu

Je nutné, aby rodiče nedovolili, aby rozvodový konflikt pokračoval. V čase vyhrocených emocí si rodiče důležitost tohoto požadavku málokdy uvědomují a nepřátelství vůči druhému si nejrůznějšími způsoby zdůvodňují a přesvědčují sami sebe o svém „jedině správném“ hledisku. Je však třeba si uvědomit, že má-li člověk na někoho zlost, vidí především jeho špatné vlastnosti a není schopen vnímat ty dobré. Avšak až na výjimečné případy psychopatologie si lze těžko představit člověka, který by neměl nějakou dobrou nebo alespoň přijatelnou vlastnost. Pokračující nepřátelství v dítěti vyvolává silné vnitřní napětí, které může být příčinou neurotických obtíží, poruch chování a jiných nepříznivých komplikací ve vývoji jeho osobnosti.

Nedopustit popouzení dítěte proti druhému rodiči

Projevem pokračujícího nepřátelství je popouzení dítěte proti druhému rodiči. Děti jsou velmi sugestibilní a je snadné jimi manipulovat. Jestliže jsou jim za určitých okolností a se „správným“ citovým přízvukem předkládány nepravdy nebo jen

částečné pravdy, lze v dítěti snadno vzbudit strach z druhého rodiče či odpor k němu. Takto lze s dítětem promyšleně manipulovat ve jménu velice pochybného „jeho zájmu“ nebo ve jménu „ochrany jeho duševního zdraví“. *„Dítě, které je takto zahrnováno, ať už nehoráznými nepravdami nebo rafinovaně stylizovanými polopravdami, je totiž uváděno do role, která dětskému věku vůbec nepřísluší. Má být soudcem jednoho ze svých rodičů! A to přirozeně není dobrý základ pro utváření jeho mravních zásad.“* (Matoušek, Dytrych, 1992, s. 8) Navíc uměle navozený negativní postoj k matce nebo k otci nebo oběma nasedá na už dříve a hlouběji založené postoje. Tím se v dítěti vytváří zcela nepřiměřené napětí, které si bude hledat nějaké vnější vyjádření a které může nepříznivě ovlivňovat jeho další charakterový vývoj.

Zachování pozitivního obrazu druhého rodiče

Nestačí však jen nepopouzet dítě proti druhému rodiči. Je třeba aktivně a záměrně vést dítě tak, aby o druhém mělo dobré mínění, tedy zachovat pozitivní obraz druhého rodiče. Nestačí tedy, aby rodiče o sobě vzájemně nemluvili špatně, ale je třeba, aby o sobě mluvili dobře. Dítěti je možno vysvětlit, že se rodiče rozešli, ale dítě mají oba rádi. Mají oba dobré i méně dobré vlastnosti, těch dobrých je však více. Tento přístup v dítěti posiluje vědomí společenské hodnoty i vlastní zdravé sebevědomí a umožňuje mu nadále pokládat rodiče za „hodnotné“ lidi.

Po rozvodu se předpokládá zásadní obrat, uklidnění konfliktní situace, obnovení duševní rovnováhy a zlepšení podmínek psychického zdraví celé rodiny. Praxe však ukazuje, že v naprosté většině případů pokračuje atmosféra plná napětí a stresu, která se formálně projevuje v často nekonečně opakovaných soudních řízeních o určení styku s dítětem, v soudních sporech o výživné, o majetek apod. *„Dítě se opakovaně dostává na vyšetření k soudním znalcům, je těžce frustrováno, má-li se vyjadřovat, ke komu projevuje větší přichylnost, koho z rodičů si více váží, s kým by chtělo žít.“* (Matějček, Dytrych, 2002, s. 43)

Odborná pomoc rodinám v rozvodových situacích má být zaměřena na věcné problémy a časově limitována. Cílem pomoci není znovusjednocení rodiny, ale udržení rodičovských rolí vůči dítěti. Porozvodová pomoc by se vždy měla zabývat dětmi. (Matoušek, 2003a) Dle Ryšánkové (2002, online, cit. 13. 1. 2016) pozornost zaslouží obzvláště, došlo-li k přerušení kontaktu s druhým rodičem nebo současně

k dalším významným změnám v životě dítěte. Úplná stabilizace psychiky dětí trvá měsíce až roky. Smutek nad rozvodem mohou pociťovat až do dospělosti.

Ryšánková (2002, online, cit. 13. 1. 2016) uvádí, že pokud se podaří rodiče zachytit ve fázi emoční bouře a správně načasovat poskytnutí informací o dopadech jejich jednání na děti, o možnostech uspořádání poměrů dětí, a především poskytnout nadhled a neutralitu vůči oběma stranám, lze tak předejít soudním přím a uspořádat porozvodovou situaci na základě vzájemné dohody.

O možnostech výchovného uspořádání dětí před a po rozvodu či rozchodu rodičů dle platné legislativy pojednává následující kapitola.

1.3 Úprava poměrů dítěte

Tato podkapitola stručně představuje různé typy úpravy poměrů dítěte před a po rozvodu manželství či rozchodu rodičů. Naš právní řád umožňuje svěřit dítě do péče jednoho z rodičů, do společné péče obou rodičů a do střídavé péče.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále občanský zákoník) v oddílu týkajícím se rozvodu manželství stanoví, že „*manželství může být rozvedeno, je-li soužití manželů hluboce, trvale a nenapravitelně rozvráceno a nelze očekávat jeho obnovení.*“ (§755 odst. 1) Upravuje však i situace, kdy manželství rozvést nelze, a to například v případě, že by rozvod byl v rozporu se zájmem nezletilého dítěte manželů. Zájem na trvání manželství zjišťuje soud i dotazem u opatrovníka jmenovaného soudem pro řízení o úpravu poměrů k dítěti na dobu po rozvodu. Mají-li tedy manželé nezletilé dítě, soud manželství nerozvede, dokud v opatrovnickém řízení není rozhodnuto o poměrech dítěte pro dobu po rozvodu.

V současné době je společností běžně přijímáno, že rodiče dítěte spolu žijí, ale nejsou sezdáni. Zatímco počet sňatků klesá, počet dětí narozených mimo manželství nepřetržitě strmě stoupá a je jedním z nejvýznamnějších trendů demografického vývoje v České republice v posledních dvaceti letech. Jejich podíl na celkovém počtu

narozených dětí v roce 2014 byl téměř 47 %. (Němečková, 2015, online, cit. 11. 12. 2015)

V případě rozchodu nesezdaných rodičů mohou být poměry dítěte uspořádány neformální dohodou rodičů. Pokud však k dohodě nedojde, vznikne nutnost upravit poměry dítěte soudním rozhodnutím. Řízení o úpravě poměrů dítěte nesezdaných rodičů probíhá stejně a řídí se stejnými zásadami jako u dítěte rodičů, kteří jsou manželé.

Práva a povinnosti rodičů vůči dětem jsou naprosto stejná, ať se jedná o děti narozené v manželství nebo mimo ně. „... *odstranění právní diskriminace dětí narozených mimo manželství se stalo společenskou samozřejmostí.*“ (Radvanová, 2012, s. 6, online, cit. 11. 12. 2015)

Dítě může být svěřeno do péče jednoho z rodičů, do společné péče obou rodičů, nebo do střídavé péče rodičů. (občanský zákoník)

1.3.1 Svěření dítěte do péče jednoho z rodičů

Nejčastěji aplikovanou variantou úpravy poměrů dítěte je svěření do péče jednoho z rodičů. Tato forma v podstatě znamená pouze rozhodnutí o tom, se kterým z rodičů bude dítě nadále žít ve společné domácnosti a který z rodičů bude o dítě osobně pečovat a rozhodovat o běžných denních záležitostech, jež se dítěte týkají. V praxi se může zdát, že tento rodič vykonává vůči dítěti více práv a povinností a druhý rodič je tak na svých právech a povinnostech omezen.

Občanský zákoník však stanoví, že rodičovská odpovědnost náleží oběma rodičům. Tedy rodič, kterému dítě nebylo svěřeno do přímé výchovy (ve smyslu péče o dítě), zůstává nadále nositelem a vykonavatelem rodičovské odpovědnosti a má právo rozhodovat o podstatných záležitostech týkajících se dítěte. (Hrušáková, Králíčková, Westphalová a kol., 2014)

Výživné na nezletilé dítě je zpravidla stanoveno pouze rodiči, kterému nebylo dítě svěřeno do péče. Počítá se s tím, že rodič, kterému bylo dítě svěřeno do péče, bude svou vyživovací povinnost plnit.

S tímto typem úpravy poměrů dítěte souvisí problematika styku dítěte s rodičem, který jej nemá v péči. Právo dítěte na péči obou rodičů a na pravidelný osobní styk s nimi je zakotveno v §18 Úmluvy o právech dítěte. Vztahuje se zejména na právo rodiče, kterému nebylo dítě svěřeno do péče.

„Soud při rozhodování o svěření dítěte do péče dbá rovněž na právo dítěte na péči obou rodičů a udržování pravidelného osobního styku s nimi, na právo druhého rodiče, jemuž dítě nebude svěřeno, na pravidelnou informaci o dítěti, dále soud bere zřetel rovněž ke schopnosti rodiče dohodnout se na výchově dítěte s druhým rodičem.“ (občanský zákoník, § 907 odst. 3))

Rodiče se mohou o styku s dítětem dohodnout, přičemž tato dohoda nepotřebuje schválení soudu. Pokud však rodič, kterému bylo dítě svěřeno do péče, brání styku s druhým rodičem, rozhodne o úpravě styku, tj. o rozsahu a četnosti styku, soud.

1.3.2 Společná péče o dítě

Zůstává-li i po rozvodu manželství či rozchodu partnerů zachována určitá forma společného soužití, nejčastěji bydlení, může být dítě svěřeno do společné péče rodičů. Rodiče společně nezletilé děti vychovávají a společně se podílí i na úhradě všech jejich potřeb. Společná péče znamená, že zde není konkrétní rozhodnutí o svěření dítěte do péče jednoho z rodičů. Výsledkem tedy je, že pro dobu po rozvodu manželství, poměry dítěte, včetně vyživovací povinnosti, nejsou upraveny. (Hrušáková, Králíčková, Westphalová a kol., 2014)

Tento model může být realizován rovněž např. za situace, kdy se věk dítěte blíží zletilosti, již nežije s rodiči ve společné domácnosti, samo se živí nebo studuje mimo místo svého bydliště, v cizině apod. (Dudová, Hastrmanová, 2007)

Svěření dítěte do společné péče obou rodičů se v praxi objevuje pouze minimálně. O společné péči nemůže soud rozhodnout autoritativně, může pouze schválit dohodu rodičů, pokud je v souladu se zájmem dítěte. Pro rozhodnutí soudu o svěření dítěte do společné péče je tedy třeba, aby s tím oba rodiče souhlasili. (Hrušáková, Králíčková, Westphalová a kol., 2014)

1.3.3 Střídavá péče

Střídavá péče je další z forem péče po rozvodu či rozchodu rodičů. Střídavá péče znamená, že se rodiče v péči o dítě střídají, a to v pravidelných intervalech, které mohou být v řádu několika dnů, týdnů, v některých případech i delší. Střídavá péče zpravidla také představuje střídání místa pobytu dítěte podle toho, zda je v tom kterém časovém úseku v péči matky či otce. Střídavé péči se podrobně věnuji v následující kapitole.

Shrnutí

Tato kapitola se věnuje tématu rodiny a jejího významu pro dítě, rozvodu a jeho dopadům na dítě. Vymezuje také různé možnosti úpravy poměrů nezletilých dětí pro dobu před a po rozvodu manželství či rozchodu jejich rodičů. Svěřením dítěte do péče jednoho z rodičů, do společné péče či střídavé péče obou rodičů není žádným způsobem dotčena rodičovská odpovědnost, oba rodiče tedy mají právo rozhodovat o podstatných záležitostech, které se dítěte týkají.

Následující kapitola se podrobně zabývá tématem střídavé péče, které je předmětem této práce. Zabývá se jejími problematickými aspekty, jako je existence dvou domovů dítěte, nutnost korektní komunikace mezi rodiči, pohledy odborníků na potřebu shodných výchovných principů ve výchově dítěte a na souhlas rodičů s touto formou péče. Obsahuje i kapitolu věnovanou znaleckým posudkům.

2 Střídavá péče

V této kapitole se zabývám střídavou péčí jako jednou z forem výchovného uspořádání u dětí, jejichž rodiče spolu nežijí. Právní úpravě tohoto institutu se věnuji v podkapitole 2.1 Právní úprava. Téma střídavé péče je hlavním tématem této práce a výzkumného šetření. Ve vztahu k praktické části práce v souvislosti s dílčím cílem 1, kterým je zjištění, jaké zkušenosti mají sociální pracovníce s procesem rozhodování o střídavé péči a dílčím cílem 2, jenž se zabývá zjištěním, co považují sociální pracovníce za okolnosti podporující/nepodporující rozhodnutí o střídavé péči, věnuji pozornost zejména problematickým či sporným aspektům, které by měly být pečlivě zvažovány před vlastním rozhodnutím realizovat právě tento typ péče o dítě a které by mohly být zmiňovány informantkami v rámci výzkumného šetření. Jedná se zejména o vzdálenost mezi bydlišti rodičů a existenci dvou domovů dítěte vůbec; intervaly, ve kterých bude dítě domovy měnit; věk dítěte; možnost navštěvovat tytéž mimoškolní aktivity a mít stejný okruh vrstevníků, a to jak v době, kdy je dítě v péči matky, tak v péči otce; podstatná je rovněž jejich schopnost konstruktivní komunikace o věcech týkajících se dítěte, jejich výchovné principy a v neposlední řadě i otázka výživného a dohody o této formě péče. Znaleckým posudkům, které mají pro sociální pracovníce při rozhodování značný význam je věnována podkapitola 2.10 Znalecké posudky.

Střídavá péče znamená, že dítě je v určitých pravidelných intervalech v péči matky a zpravidla ve stejných intervalech v péči otce.

Tato forma péče o dítě má mnoho příznivců i odpůrců. Nejčastější výhradou proti střídavé péči je negativní dopad častého stěhování dítěte mezi bydlišti rodičů a ztráta pocitu domova. Nejpřesvědčivějším argumentem příznivců tohoto typu péče je, že dítě není ochuzeno o péči žádného z rodičů a při výchově jsou zachovány jak prvky mužského, tak i ženského přístupu a možnost ztotožnění se s mužským i ženským rodičovským vzorem. Warshak (1996) uvádí, že tento typ péče maximalizuje kontakt mezi dítětem a oběma rodiči, což „*umožňuje dítěti vyhnout se povrchnímu „navštěvovnému“ vztahu, který často provází výhradní péči jednoho rodiče*“.(Tamtéž, s. 163) Novák (2013) v této souvislosti uvádí, že společnost

se mění a existují i tzv. „novodobí otcové“, kterým nestačí být pouhým „tatínkem na neděli“.

Ačkoli náš právní řád umožňuje střídavou péči již více než patnáct let a počet dětí, které byly svěřeny do tohoto typu péče, rok od roku vzrůstá, je pro řadu lidí jen obtížně přijatelná a míra jejího využití nízká. Jedním z důvodů mohou být stereotypy běžné populace o tradiční mateřské a otcovské roli. Warshak (1996) hovoří o „kultu mateřství“ založeném na dvou příbuzných předpokladech, a to, že ženy jsou od přírody lepšími rodiči než muži a matky jsou pro děti důležitější než otcové.

Dítě potřebuje oba rodiče, matku i otce. Matějček (1992) uvádí poznatky neuropsychologie o komplementaritě mužského a ženského principu ve výchově a socializaci dítěte, podle nichž je polarita „mužského“ a „ženského“ v lidském světě založena hluboko ve strukturách naší centrální nervové soustavy. Muži a ženy se už od embryonálního stádia vyvíjejí trochu odlišně. *„Jedno pohlaví není horší nebo lepší, slabší nebo silnější než druhé – je prostě poněkud jiné. Ať chceme, nebo nechceme, otec i matka jsou pro dítě každý zástupcem či modelem jedné poloviny lidstva“.* (Tamtéž, s. 152) Ztráta matky nebo otce v rodině je tedy ztrátou základní příležitosti k rozvíjení potenciálu daného příslušností k jednomu pohlaví. *„Neplatí to jen ztrátou otce u chlapců. Také dívky potřebují ve svém nejbližším životním prostředí mužské vzory, aby ve styku s nimi kultivovaly a osvědčovaly svou ženskost... Ve skutečnosti však jde nikoli o měření sil, nýbrž o prolínání a vzájemné doplňování dvojího působení, dvojího osobitého pojetí světa... Funkce mateřská a otcovská nejsou funkce zastupitelné, nýbrž doplňující čili komplementární. Charakteristiky (slabosti) jedné jsou vyrovnávány charakteristikami (přednostmi) druhé. Teprve jejich součinností vzniká celek. Je tedy v zájmu dítěte (tj. kvůli němu), mít mateřskou matku, otcovského otce...“* (Tamtéž, s. 152)

2.1 Právní úprava

Institut střídavé péče přinesla do našeho právního řádu novela zákona č. 94/1963 Sb, o rodině, z roku 1998. Aktuálně je střídavá péče upravena zákonem č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, který nabyl účinnosti dnem 1. ledna 2014.

Před rozvodem manželství soud nejprve určí, jak bude každý z rodičů napříště o dítě pečovat. Od souhlasného stanoviska rodičů se soud odchýlí jen tehdy, vyžaduje-li to zájem dítěte. Tématu zájmu dítěte se věnuje kapitola 3.6 Zájem dítěte.

Soud vezme v úvahu nejen vztah dítěte ke každému z rodičů, ale také jeho vztah k sourozencům, popřípadě i k prarodičům. Soud může rozhodnout i tak, že schválí dohodu rodičů. Pokud je však zřejmé, že dohodnutý způsob výkonu rodičovské odpovědnosti není v souladu se zájmem dítěte, dohodu rodičů neschválí. (občanský zákoník)

Občanský zákoník stanoví, že při rozhodování o svěřeni dítěte do jakékoliv formy péče, tedy i střídavé péče, soud rozhoduje tak, aby rozhodnutí odpovídalo zájmu dítěte. Při tom bere ohled na osobnost dítěte, zejména na jeho vlohky a schopnosti ve vztahu k vývojovým možnostem a životním poměrům jeho rodičů, na citovou orientaci a zázemí dítěte, na výchovné schopnosti každého z rodičů, na stálost výchovného prostředí, v němž má dítě žít, na citové vazby dítěte k jeho sourozencům, prarodičům, popřípadě dalším příbuzným i nepříbuzným osobám. Soud vezme vždy v úvahu, který z rodičů dosud o dítě řádně pečoval a dbal o jeho citovou, rozumovou a mravní výchovu, i na to, u kterého z rodičů má dítě lepší předpoklady zdravého a úspěšného vývoje. (Hrušáková, Králíčková, Westphalová a kol., 2014)

Judikát Ústavního soudu (dále ÚS) uvádí, že „*pokud jsou oba rodiče způsobilí dítě vychovávat, pokud oba mají o jeho výchovu zájem, ... a pokud oba dbali kromě řádné péče o jeho výchovu po stránce citové, rozumové a mravní..., svěřeni dítěte do střídavé péče by mělo být pravidlem, zatímco jiné řešení je výjimkou, která vyžaduje prokázání, proč je v zájmu dítěte jiné řešení.*“ (ÚS 2482/13) Dále hovoří o posunu ve vnímání role otce a matky při výchově dětí, zvýšeném zapojení otců do péče o dítě i v jeho nejmladším věku, vzrůstajícím počtu mužů odcházejících s dětmi na rodičovskou dovolenou a snaze umožnit "dvoukariérní" manželství. „*...výchova dítěte již nutně není výhradně ani převážně v rukou matky, čemuž musí odpovídat i řešení situace, kdy se manželství rozpadne a je nezbytné zajistit následnou výchovu nezletilých dětí.*“ (Tamtéž)

Dle Hrušákové, Králíčkové, Westphalové a kol. (2014, s. 1019) střídavá péče není obecným modelem pro rozhodování o úpravě poměrů dítěte, to znamená, že soud

musí odůvodnit, proč je pro konkrétní dítě nejvhodnějším uspořádáním. Možností střídavé péče však zákon „již v roce 1998 opustil starší judikaturu a též mnoha psychology dlouhodobě zdůrazňovaný požadavek stálosti výchovného prostředí.“

Kritéria pro svěření dítěte do střídavé péče jsou tedy stejná, jako pro svěření dítěte do péče jednoho z rodičů. Následující kapitoly se zabývají zásadními aspekty, které sice zákon neuvádí, ale měly by být při rozhodování o svěření dítěte do střídavé péče zvažovány a zohledněny, aby bylo výsledné rozhodnutí nejvhodnější formou péče o dítě a byl tak naplněn nejlepší zájem dítěte.

Následující podkapitola se zabývá intervaly střídání, tedy časovými úseky, ve kterých je dítě v péči matky a v péči otce.

2.2 Intervaly střídání

V praxi se nejčastěji setkáváme s intervalem střídání po týdně, tedy dítě je týden v péči matky a týden v péči otce. Mohou však být i kratší či naopak delší, čtrnáctidenní i měsíční, záleží na konkrétní situaci, věku dítěte, dohodě rodičů, vzdálenosti jejich bydlišť apod. Časové intervaly, ve kterých může být střídavá péče realizována, však nejsou zákonem upraveny a nemusí být stejné. Střídavá péče se může fakticky shodovat s úpravou poměrů, kdy je dítě svěřeno do péče jednoho z rodičů a druhý realizuje velmi široký styk.

Novák (2012) považuje za nejvhodnější střídání po týdně. Uvádí, že střídání po měsíci je poměrně dlouhý a ne ideální interval. Dle jeho praktické zkušenosti co možná nejdelší interval střídání péče vyžadují rodiče, kteří se s daným stavem jen těžko smiřují a střídavou péči si v podstatě nepřejí.

Doba, po kterou je dítě v péči jednoho nebo druhého z rodičů by měla být závislá především na věku dítěte, jeho osobnosti, individuálních potřebách, vztahu dítěte ke každému z rodičů apod. Dítěti by měl být zachován okruh jeho kamarádů a možnost pravidelně realizovat mimoškolní zájmové aktivity. (Hrušáková, Králíčková, Westphalová a kol., 2014)

Velmi významná je souvislost délky intervalů střídání péče a věku dítěte. Otázce věku dítěte ve střídavé péči se věnuje následující podkapitola.

2.3 Věk dítěte

Důležitým aspektem v rámci posuzování, zda je střídavá péče pro dítě vhodná či nikoliv, je věk dítěte.

Většina odborníků doporučuje realizaci střídavé péče až od tří let věku dítěte, a to většinou v kratších časových intervalech. Podle názoru Bergera a Gravillon (2011) není střídavá péče vhodná pro děti mladší šesti let.

Špaňhelová (2010) nevyklučuje střídavou péči ani u kojenců a batolat, avšak doporučuje ji až od tří let, neboť do tohoto věku se u dítěte vytváří pocit jistoty a bezpečí. Teprve poté může docházet ke změnám prostředí a střídání. Uvádí, že u mladších dětí předškolního věku má dobrou zkušenost se střídáním v intervalech dvou až tří dnů, např. tři dny u otce, dva dny u matky, dva dny u otce a v následujícím týdnu opačně, tedy tři dny u matky, dva dny u otce a dva dny u matky.

Střídavá péče dle Nováka (2013) není řešením pro kojence, a pro děti do tří let jen zcela výjimečně, po důkladném zvážení. Jako velice problematickou vnímá kategorii dětí ve věku od tří do šesti let, pokud neexistuje perspektiva pokračování střídavé péče i ve školním věku. U dětí v pubertě a v začínající adolescenci je podle něho třeba respektovat, zda si dítě střídavou péči skutečně přeje. Za nevhodnou považuje tuto formu péče pro děti, které se velmi těžce adaptují na změny prostředí nebo které výrazně preferují jednoho z rodičů. Problematická také může být pro děti rozjívené, roztěkané, s ADHD apod.

Podle Klimeše (2009, online, cit. 13. 12. 2014) roste vhodnost střídavé výchovy s věkem dítěte. Uvádí, že pro dítě v kojeneckém věku by bylo lepší, kdyby osiřelo a mělo pouze matku, než vnucená střídavá výchova, která pro něj nepředstavuje žádný zisk a kterou mu je zničeno dětství ve jménu hloupě aplikovaných „práv

dítěte“. Vyžadování střídavé výchovy u dětí takto nízkého věku vnímá pouze jako prosazování egoistických zájmů zneprátených rodičů. Přínos střídavé výchovy v batolecím věku pokládá za diskutabilní, spíše však ke škodě dítěte, neboť dítě má od narození přibližně do tří let i v úplné rodině přirozeně asymetrický vztah k matce a k otci. Matka, která o dítě od narození pečuje, tráví s dítětem více času než otec. Střídání primární pečující osoby podle Klimeše u dítěte vyvolává frustraci a dítě je na tom tedy hůře, než kdyby osiřelo. Do tří let by se tedy nemělo o střídavé výchově vůbec uvažovat. Za optimální považuje, pokud se dítě každý den vidí s oběma rodiči, což odpovídá přirozenému rodinnému cyklu, kterým je jeden den. Ideálním intervalem střídání je tedy den po dni, nikoliv týden, který je pouze úlitbou praktičnosti a také na hranici přijatelnosti pro předškolní dítě. Čtrnáctidenní a měsíční cykly znamenají pro předškolní dítě jen střídající se osiření. „*Stejně jako pokrm je třeba přijímat kontinuálně každý den, tak i cirkadianní potřebu být spolu není možno uspokojovat v jiném časovém cyklu*“ (2009, s. 14, online, cit. 13. 12. 2015). Z psychologického hlediska je tedy pro dítě lepší, tráví-li s rodičem dvě hodiny denně než dva dny jedenkrát za dva týdny. Střídavá výchova může naopak přinášet zisk dítěti v období puberty a staršímu, pokud jej osamělá matka nedokáže zvládnout, pak kooperující otec je schopen svou přítomností a důsledností lépe prosadit pořádek.

S otázkou věku dítěte, vytvářením jeho pocitu jistoty a bezpečí, souvisí schopnost dítěte přizpůsobit se změnám prostředí, které střídavá výchova přináší. Následující kapitola se věnuje problematice změn domova a bydliště.

2.4 Domov a bydliště

Snad nejčastějším argumentem odpůrců střídavé péče je ztráta jednoho domova dítěte.

Občanské sdružení Jeden domov na svých internetových stránkách uvádí, že do života dítěte patří kromě rodičů i další jistoty, které jsou pro něj důležité, a to, že potřebuje cítit, že někam patří, potřebuje domov. Nikdo nedokáže žít jako permanentní návštěva střídající se u dvou hostitelů, z nichž každý tvrdí, že právě u něho je jeho domov. Rozhodnutím o střídavé péči dítěti nezůstane zachována úplná

rodina a navíc přijde o domov, který přestěhuje do batůžku na zádech. Vlastní pokoj u každého z rodičů neznamena dva domovy, ale ztrátu jakéhokoliv domova. (Jeden domov, 2011 – 2012, online, cit. 13. 12. 2015)

Obdobně se o problému vyjadřuje Klimeš (2009, online, cit. 13. 12. 2015). Podle něho je jediná přijatelná forma střídavé péče, která funguje tak, že děti žijí v jednom bytě, ve kterém se střídají se rodiče. Pokud jsou děti nuceny ke střídání domovů, je to jen odrazem egoismu rodičů, kteří mají své domovy, ale dětem je vezmou. Rodičům ale nevyhovuje tato forma péče ze stejného důvodu jako dětem, všude jsou hostem a nikde členem domácnosti.

Oproti tomu Novák (2013) nevidí problém v tom, že dítě považuje za svůj domov prostředí u jednoho i u druhého rodiče. Dítě může být doma na různých místech a v různých rodinných konstelacích. „... domov může být jak 1+0 pouze s babičkou, ale i v 8+1 (vila) a 6+1 (rekreační chalupa) s otcem, matkou a sourozenci.“ (Tamtéž, s. 44) Novák se rovněž vyjadřuje k výše zmíněnému řešení střídání rodičů v jednom bytě. Uvádí, že ze své praxe nezná jediný případ, kdy by tato varianta dlouhodoběji fungovala. Pravděpodobnou příčinu spatřuje v tom, že dospělí jsou méně adaptabilní než děti a také jsou zvláště po rozvodu zvýšeně citliví na své teritorium.

Je třeba rovněž poznamenat, že tato obměna střídavé péče není z praktického hlediska příliš reálná, neboť je pro běžnou rodinu zcela finančně nedostupná.

Za důležitější než žít v jednom prostředí považuje Špaňhelová (2010) vytváření vztahu s oběma rodiči, neboť domov pro dítě tvoří rodiče. Stejně tak Mertin (2011, online cit. 13. 12. 2015) uvádí, že domov dítěte může být všude tam, kde jsou jeho rodiče, kde jsou jeho oblíbené věci a zvířata, tedy i ve dvou bytech zároveň.

V souvislosti se střídavou péčí uvádí Matějček a Dytrych (2002), že dítě přijme dva různé světy a bez větších problémů si zvykne v nich žít, ale jen s podmínkou, že se mu nepřátelsky nemíchají. Jako základní předpoklad střídavé péče je podle něho tedy maximálně vstřícná dohoda rodičů, kteří uznávají, že ačkoli jejich manželství skončilo, jejich rodičovství pokračuje a je třeba rodičovské vztahy k dítěti zachovat.

Časový rozsah a forma by měly být dohodnuty podle okolností, které všichni rozumně uváží, přijmou a soud nemusí nijak zasahovat. K tomu však uvádí jednu zásadní námitku, a to, že od dvou let si dítě vytváří pojem „domova“, k němuž patří stálost „jeho lidí“ a stálost místa a prostředí. Z toho vyplývá, že zdánlivě zcela spravedlivé střídání rodičovské péče může vědomí domova a psychické jistoty s ním spojené oslabovat. Jako optimální vidí převažující péči jednoho z rodičů spojenou s delšími (např. čtrnáctidenními) několikrát do roka se opakujícími pobyty u druhého rodiče.

Podle Berger a Gravillon (2011) přechod dítěte z jednoho domu do druhého není nikdy jednoduchý a nesouvisí to pouze se změnou prostředí. Přechod od jednoho rodiče ke druhému pro dítě znamená, že za sebou nechává jednoho rodiče, možná včetně jeho smutku, třeba i skryvaného. Opouští také nevlastního bratra či sestru. A v neposlední řadě přechází z jednoho typu výchovy do druhého. Na zpracování svých pocitů potřebuje dítě čas. Může být několik hodin, den nebo dva po návratu od druhého rodiče napjaté, protivné, agresivní nebo tajnůstkářské a neznamena to, že se zlobí z návratu k prvnímu rodiči nebo že bylo u druhého rodiče nešťastné.

V kontextu hlediska vzdálenosti mezi bydlišti rodičů je třeba poukázat na nález Ústavního soudu, který dospěl k názoru, že ani vzdálenost mezi bydlišti rodičů není důvodem, který by střídavou péčí a priori vylučoval. Ústavní soud v nálezu uvádí, že: *„Z ústavněprávního hlediska pak neobstojí ani poukaz stěžovatelky na velkou vzdálenost mezi bydlišti obou rodičů, neboť toto hledisko samo o sobě není dle názoru Ústavního soudu důvodem, který by apriori vylučoval vhodnost střídavé výchovy nezletilého dítěte. Při posuzování tohoto hlediska je naopak třeba přihlídnout k dalším okolnostem daného případu, zejména pak k tomu, zda dítě není převozem a pobytem ve zcela odlišném prostředí příliš fyzicky či psychicky zatěžováno a zda je v možnostech rodičů ve stanoveném intervalu tuto vzdálenost překonávat.“* (I. ÚS 1506/13)

Od blízkosti či vzdálenosti bydlišť rodičů se odvíjí možnost dítěte navštěvovat jednu školu a zájmové aktivity. Tomuto aspektu střídavé péče se věnuje následující podkapitola.

2.5 Škola a mimoškolní aktivity

Blízkost bydlišť rodičů je pro uskutečňování střídavé péče nespornou výhodou. V této souvislosti je třeba zmínit i návštěvu školských zařízení, tedy plnění povinné školní docházky.

Zákon č. 472/2011 Sb., kterým se mění zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů, umožňuje, aby dítě plnilo povinnou školní docházku ve dvou základních školách současně. Pokud dítě, které bylo rozhodnutím soudu svěřeno do střídavé výchovy rodičů, plní povinnou školní docházku střídavě ve dvou základních školách, vydává mu vysvědčení základní škola, v které zahájilo vzdělávání dříve, pokud k tomu nebyla dohodou rodičů nebo rozhodnutím soudu určena druhá škola. Při hodnocení výsledků vzdělávání za pololetí školního roku zohlední škola, která bude vydávat vysvědčení, hodnocení výsledků vzdělávání žáka druhou školou. Ředitelé škol, v nich se dítě vzdělává, mezi sebou dohodnou pravidla spolupráce škol.

Docházka dětí do mateřských škol se v praxi realizuje obdobně. Pokud je dítě svěřeno do střídavé péče a místa bydliště rodičů neumožňují, aby dítě navštěvovalo pouze jednu mateřskou školu, může být zapsáno do dvou různých mateřských škol a docházet do nich střídavě.

Docházet v lichém týdnu do jedné školy a v sudém týdnu do druhé školy nemusí být pro dítě jednoduché. Klimeš (2009, online, cit. 13. 12. 2009) pokládá střídání školních prostředí pro dítě za škodlivé, neboť děti školního věku jsou na svůj kolektiv vrstevníků mnohem více fixovány. Střídání vytrhuje dítě z jeho dětského kolektivu a dělá z něho outsidera, protože s kamarády nesdílí společný osud. Střídavou výchovu dětí ve školním věku pokládá za možnou pouze za předpokladu, že dítě při střídání nemění školu a může realizovat stejné mimoškolní aktivity, docházet do stejných zájmových kroužků a udržovat kontakt se stejným okruhem kamarádů.

Rovněž Špaňhelová (2005) uvádí jako důležitou podmínku pro střídavou péči blízkost bydlišť obou rodičů, aby dítě nemuselo např. po 14 dnech střídat školu a mělo možnost navštěvovat stejné kamarády při pobytu u otce i u matky.

Hrazení nákladů souvisejících se školou, mimoškolními aktivitami a dalšími potřebami dítěte je spojeno s otázkou výživného ve střídavé péči, kterému se věnuje následující podkapitola.

2.6 Výživné

Pro určení rozsahu výživného jsou rozhodné odůvodněné potřeby dítěte a rovněž schopnosti, možnosti a majetkové poměry rodičů. Vyživovací povinnost rodičů vůči dětem nezaniká ani při svěřením dítěte do střídavé péče. Jestliže mají rodiče přibližně stejné příjmy, může být výživné stanoveno přibližně ve stejné výši, nebo nemusí být stanoveno vůbec. Pokud však jeden z rodičů dosahuje příjmů výrazně vyšších, je mu stanoveno i vyšší výživné, neboť platí, že dítě má právo podílet se na životní úrovni svých rodičů.

V souvislosti s ekonomickým a sociálním statusem rodičů uvádí Novák (2012), že právě určení výživného každému z rodičů v závislosti na výši jejich příjmů umožňuje zmírnit rozdíly v životní úrovni dítěte u každého z nich. Dítě by mělo žít v přiměřených sociálních a prostorových poměrech, tj. mít vhodné bytové podmínky u obou rodičů, docházet do stejné školy a nepřerušit zájmové, sportovní či kulturní aktivity. V rámci dohody lze předem vymezit, co bude dítěti kupovat či materiálně saturovat ten který z rodičů. Dítě rovněž může mít dvojí vybavení, učebnice, hračky apod.

Oproti tomu píše Klimeš, že kontraindikací střídavé výchovy je situace, kdy mezi světy rodičů je propastný rozdíl, neboť „*není dobré, aby se socioekonomický status dítěte měnil v týdenním cyklu – týden chudé, týden bohaté.*“ (2009, s. 4, online, cit. 13. 12. 2015) Za nevhodnou považuje střídavou výchovu i v případech, kdy životní styl rodičů vykazuje výrazné asymetrie, rodiče spolu nespolupracují a nejsou schopni a ochotni domlouvat se např. na předávání šatstva, kdy dítě má jedno oblečení u otce a jedno u matky s tím, že jeden z rodičů dítěti nakupuje dražší značkové oblečení, avšak nesouhlasí s tím, aby je nosilo i v období, kdy je v péči druhého rodiče.

Z praxe mohu říci, že tato situace je velmi častá a netýká se pouze oblečení a obutí, ale hlavně hrazení nákladů spojených s účastí dítěte na školních výletech, škole

v přírodě, lyžařském výcviku, mimoškolních a zájmových aktivitách, nákladech na pořízení sportovního vybavení apod. Toto však není problémem pouze střídavé péče, ale i případů, kdy je dítě svěřeno do péče jednoho z rodičů a s druhým rodičem realizuje různě široký styk.

Povinností rodičů je nejen dítě materiálně zabezpečit, ale současně mu poskytovat vzory a vychovávat jej. O výchově dítěte, respektive o shodných výchovných principech rodičů dítěte ve střídavé péči pojednává následující podkapitola.

2.7 Shodné výchovné principy

Jak již bylo řečeno, rodina vznikla z potřeby své potomstvo chránit, učit a připravovat pro život. (Matějček, 1994) Pro vývoj a rozvoj dítěte představuje rodina významné sociální a výchovné prostředí. Za výchovu dětí jsou odpovědni dospělí členové rodiny (Giddens, 1999), tedy rodiče. Výchovná funkce rodiny spočívá v přípravě nové generace pro vlastní fungování. *„V souvislosti s výchovnou funkcí rodiny se v rámci „krize současné rodiny“ až příliš často hovoří o tzv. sociálně osiřelých dětech, které žijí po rozvodu s jedním z rodičů, hovoří se o určité sociální „dědičnosti“ při opakování a prohlubování problému střídání rodičů a o vytváření citových vazeb s dětmi různých rodičů, řeší se otázky neformálních manželských vztahů. To vše významně oslabuje a mění výchovnou funkci rodiny a vede ji...mimo zájem a potřeby dítěte.“* (Trpišovská, Vacínová, 2007, s. 59)

V souvislosti se střídavou péčí se často hovoří o problematičnosti zachování jednotných výchovných postupů rodičů, kteří nežijí společně a střídají se v péči o dítě. Klimeš uvádí, že pokud *„rodiče nejsou schopni zachovat výchovnou rodičovskou koalici, je to kontraindikace střídavé péče, protože ta by zcela zničila charakter dítěte.“* (2009, s. 8, online cit. 13. 12. 2015) Jednotnost rodičů v oblasti výchovy zaručuje, že dítě bude po celou dobu v jednotném výchovném stylu, který je vytvořen jako produkt kompromisu obou rodičů. Klimeš dále uvádí, že pokud není vytvořena jednotná výchovná rodičovská koalice a panuje-li mezi rodiči válka o dítě, dochází např. ke kupování dítěte a jiným výchovným pochybením, které se odrazí

v dospělosti, kdy dítě nebude konkurenceschopné a bude vycvičeno pouze v manipulacích a citovém vydírání, což je podle něho horší stav, než kdyby dítě osířelo.

Špaňhelová (2005) rovněž přikládá velký význam schopnosti rodičů domluvit se na podobných výchovných principech, které budou rodiče při výchově uplatňovat. Odlišné principy jsou pro dítě matoucí a mohlo by využívat ten výchovný princip, který mu vyhovuje, proti druhému rodiči. Rodiče by měli být schopni vytyčit si nejzákladnější výchovné postupy a stereotypy, které by pak byly uplatňovány jak u matky, tak u otce. O výchovných problémech by měl být rodič schopen nejprve mluvit s druhým rodičem, následně by mělo být informováno dítě.

Novák (2013) se domnívá, že i v naprosto nepodstatných věcech nemůže být výchova zcela jednotná. Dítěti nijak neškodí, pokud se setká s odlišnými výchovnými a v drobnostech i hodnotovými přístupy. Jeho charakter nezničí, pokud je jeden z rodičů tolerantnější a druhý přísnější. V zásadě by měli být rodiče jednotní ve skutečně podstatných věcech. Má za to, že i v dospělém životě budou na dítě působit různé vlivy, setká se s odlišnými přístupy a bude si vybírat mezi rozličnými nabídkami. Při výchově dítěte považuje za podstatné, aby jeden rodič nepohrdal druhým, respektoval jeho postup, ctil jeho rozhodnutí a byl schopen připustit, že i druhý je dobrým rodičem.

S aspektem shodných výchovných principů souvisí i schopnost a ochota rodičů komunikovat. Komunikaci rodičů dítěte ve střídavé péči se věnuje následující podkapitola.

2.8 Komunikace rodičů

Pro fungování střídavé péče je nutná průběžná a věcná komunikace jak o zásadních tak i bagatelních záležitostech týkajících se dítěte. V období rozvodu, tedy i řízení o úpravě poměrů k nezletilým dětem, mohou být vztahy rodičů hluboce narušeny a klidná a korektní komunikace může působit značné problémy.

Nutným předpokladem střídavé péče na minimum snižujícím dopad rozvodu na dítě jsou podle Nováka (2012) přiměřené osobnostní rysy rodičů, kteří jsou schopni se domluvit. Ochotu domluvit se nestačí pouze proklamovat, ale je třeba ji dokázat reálnými činy. Rodiče by měli být schopni korektní komunikace a domluvy na trvalém bydlišti dítěte, na eventuálním pobírání sociálních dávek, předávání dítěte, jeho vybavení a plateb týkajících se především předmětů a služeb dlouhodobé potřeby, školného, školních výletů apod. Jedná se však i o otázky zcela všedního každodenního života, např. kde a jaké šaty a boty bude dítě mít, jak se budou předávat, zda šaty budou vyprané či nikoliv apod. (Novák, Průchová, 2007) Rodiče, ale i další blízké osoby musí být schopni snést zmínky o druhém rodiči bez negativně laděných komentářů. „*Dítě může vyprávět otci, jak se mělo dobře na výletě s matkou, a naopak*“. (Novák, 2012, s. 73)

Umět společně komunikovat o věcech, které se týkají dítěte, pravdivě informovat druhého rodiče o tom, co se stalo v době, kdy bylo dítě v jeho péči. To jsou dle Špaňhelové (2005) podmínky pro úspěšné zvládnutí střídavé péče. Neméně důležitý je podle ní respekt příbuzných k rozhodnutí rodiče, jak situaci řešil, a také tolerance a vzájemný respekt rodičů a s tím související požadavek neočerňovat jeden druhého před dítětem. Rodič má za úkol mluvit o druhém rodiči před dítětem v dobrém. Je třeba, aby si případné konflikty řešili sami, bez přítomnosti dítěte.

Význam ochoty a schopnosti rodičů komunikovat a kooperovat zdůraznil i Ústavní soud ČR ve svém nálezu, který říká, že „*svěření dítěte do střídavé výchovy rodičů nesmí být ústupkem jejich vzájemné rivalitě, ale vyjádřením kvalitního a pozitivního vztahu rodičů k dítěti; to předpokládá toleranci, vyspělost a dobrou vůli všech zúčastněných. Rozhodnutí o střídavé výchově nezletilého dítěte by mělo vycházet z jejich společné vůle a dohody, schopnosti spolu komunikovat a spolupracovat a nezapojovat dítě do svých vzájemných problémů.*“ (I. ÚS 48/2004)

Rodiče si mnohdy řeší prostřednictvím sporu o dítě své nepřátelské postoje. Za této situace soud hodnotí kritéria pro svěření dítěte do péče rodičů. Neměl by přihlížet ke konfliktům, které existují v okamžiku rozhodování, ale spíše k tomu, jak byli rodiče schopni dohody dříve, když poměry v rodině nebyly vyhroceny. (Hrušáková, Králíčková, Westphalová a kol., 2014)

Podle judikatury Ústavního soudu „... absence komunikace mezi rodiči nemůže být důvodem omezení práv jednoho z rodičů tím, že dítě je svěřeno do péče pouze jednoho z nich. To zejména pokud je svěřeno do péče toho rodiče, který je za špatnou komunikaci odpovědný... Nicméně i pokud vina na špatné komunikaci mezi rodiči je na straně obou rodičů, nelze tuto okolnost přičíst k tíži výhradně jednomu rodiči a svěřit dítě do péče pouze jednomu z nich. Obecné soudy naopak s ohledem na nejlepší zájem dítěte musí aktivně usilovat o zlepšení vztahu rodičů, a to například prostřednictvím nařízení účasti na mediačním řízení či rodinné terapii a nelze střídavou péči zamítnout proto, že se podle soudů rodiče mezi sebou nebyli schopni dohodnout. (I. ÚS 3216/13)

I při svěřením dítěte do péče jen jednoho rodiče jsou rodiče stejně nuceni spolu dále komunikovat o podstatných záležitostech, které se dítěte týkají, neboť rodič, jemuž nebylo dítě svěřeno, neztrácí svou rodičovskou odpovědnost. Je tedy třeba apelovat na rodiče, aby v zájmu svých dětí se co nejvíce vynasnažili, aby děti rozpad jejich vztahu pocítily co nejméně. Rodiče by měli upozadit své vzájemné neshody a nevraživost, neboť v nejlepší zájmu dětí jistě je absence přenášení vzájemných neshod mezi rodiči a jejich důsledků na děti. Soudy by tomu měly napomáhat a naopak zásadně nemohou nekomunikujícího rodiče v důsledku odměňovat většími právy k dětem. (ÚS, I. ÚS 3216/13)

Dle názoru Ústavního soudu tedy nemůže být absence dobré komunikace a možnost dosažení dohody mezi rodiči důvodem pro nesvření dítěte do střídavé péče. Významem souhlasu rodičů s touto formou péče se zabývá následující podkapitola.

2.9 Souhlas rodičů

Zda je souhlas rodičů nutným předpokladem pro svření dítěte do střídavé péče, je do značné míry spornou otázkou.

Špaňhelová (2005) vidí jako nutnou podmínku pro úspěšné zvládnutí střídavé péče schopnost rodičů se na této formě péče domluvit. Rovněž Novák (2012) uvádí, že souhlas a přání všech zúčastněných, včetně dítěte, s realizací střídavé péče je jedním z předpokladů její úspěšnosti a následné prosperity dítěte je. Klimeš (2009 online, cit. 13. 12. 2015) považuje schopnost rodičů dohodnout se o této formě péče a udržet

výchovnou koalici, která zaručuje, že dítě bude po celou dobu v jednotném výchovném stylu za nutnost pro aplikaci střídavé výchovy. Domnívá se, že pokud rodiče nejsou schopni dohodnout se na tak zásadní věci, jako je forma péče o dítě po rozvodu, nebudou podle něho schopni udržet výchovnou koalici ani v jiných oblastech. Z tohoto důvodu je zásadně proti nařizování střídavé péče proti vůli jednoho z rodičů.

Ústavní soud v této souvislosti konstatoval, že *„svěřování dětí do péče je polycentrická otázka. Odpověď na tuto otázku do značné míry reflektuje náhled společnosti na výchovu dětí, a tudíž zde Ústavní soud přikládá značnou váhu postoji zákonodárce, jenž nejlépe odráží názory občanů České republiky... obecné soudy nemohou střídavou péčí vyloučit z důvodu, že s tímto způsobem výchovy jeden z rodičů nesouhlasí, protože chce mít dítě ve výlučné péči.“* (I.ÚS 2482/13)

„Zájmem dítěte nepochybně je, aby bylo především v péči obou rodičů, a není-li to možné, pak toho z rodičů, který k tomu má lepší předpoklad, mimo jiné uznává roli a důležitost druhého rodiče v životě dítěte a je přesvědčen, že i ten druhý je dobrým rodičem...Nesouhlas matky se střídavou péčí může být relevantní pouze tehdy, je-li vybudován na důvodech, jež jsou způsobitelné intenzivním způsobem negativně zasahovat do zájmu dítěte.“ (ÚS, III. ÚS 1206/2009) *„Na druhou stranu platí, že pokud nesouhlas rodiče není založen jen na zjevně iracionálním nebo nepřezkoumatelném důvodu, obecné soudy musí dostatečně zjistit důvody, proč daný rodič není ochoten s druhým rodičem na společné či střídavé výchově spolupracovat, ...aby případně přijaly opatření, která svěřeni dítěte do společné či střídavé výchovy obou rodičů v budoucnu umožní.“* (ÚS, I. ÚS 2482/13)

Berger a Gravillon (2011) uvádí, že nejlepší přístup k péči o dítě po rozvodu spočívá v tom, aby rodiče zůstali flexibilní, aby vnímali signály, které k nim dítě vysílá, i jeho explicitní žádosti. Rodiče by si měli být vědomi, že se může stát, že dítě bude chtít trávit více času s druhým rodičem a bude pravděpodobně nutné přehodnotit stávající systém. Přizpůsobit se potřebám dítěte, by mělo být klíčovou zásadou.

Rozhodování o svěřeni dítěte do střídavé péče v případě nesouhlasu jednoho z rodičů je značně komplikovanou záležitostí. Ve sporných případech si obvykle soud vyžádá vypracování znaleckých posudků, jimž je věnována následující podkapitola.

2.10 Znalecké posudky

Pokud se rodiče na střídavé péči nedohodnou, oba mají o péči a výchovu dítěte zájem a vyhovující podmínky a není tedy jasné, komu z rodičů svěřit dítě do péče, vyžádá si soud jako podklad pro rozhodnutí vypracování znaleckého posudku, nejčastěji z oboru psychologie někdy i psychiatrie. Znalce soud vybírá ze seznamu znalců vedeného u krajského soudu. Ústřední seznam vede Ministerstvo spravedlnosti ČR. Soud ustanoví znalce pro řízení usnesením. Soud zároveň zadá znalci otázky, na které má odpovědět, či úkoly, např.:

Posoudit, jaký je vztah dítěte k matce a k otci.

Posoudit vhodnost výchovného prostředí u toho kterého rodiče.

Jaká je výchovná způsobilost rodičů, koho nezletilé děti více preferují?

Jaká je nejvhodnější úprava péče.

Posoudit, zda je vhodná střídavá výchova.

Posoudit, zda ten který rodič negativně ovlivňuje dítě proti druhému rodiči.

Jaké opatření na základě předchozích zjištění znalec navrhuje?

Novák a Průchová (2004) uvádí, že v každém znaleckém posudku by měly být uvedeny metody, které znalec použil.

U rodičů např.: anamnestický a explorační rozhovor, Rorschachova zkouška, dotazník MMQ, Baum test, kresba lidské postavy v projektivní interpretaci, rozhovor o výchově dítěte.

U dítěte např.: anamnestický a explorační rozhovor, pozorování při hře, pozorování v interakci s dospělými, projektivní rozhovor zaměřený na přání, hodnoty a sociogram, Zulligerova zkouška, kresba lidské postavy kresba Naše rodina a Začarovaná rodina, Test dvou domků.

Přehled je důležitý nejen proto, že se lze ptát na výsledky jednotlivých metod, ale rovněž z důvodu posouzení, zda byly použité metody k zodpovězení otázek přiměřené. Význam má i to, zda byly i metody částečně projektivní a projektivní.

Při rozhodování o svěření dítěte do jakékoliv formy péče hodnotí soud různá kritéria uvedená v občanském zákoníku. Jsou to např. osobnost dítěte, citová orientace dítěte, výchovné schopnosti každého z rodičů, u kterého z rodičů má dítě lepší předpoklady zdravého a úspěšného vývoje atd. Jedním z kritérií jsou i výchovné schopnosti

rodičů. V této souvislosti byla vytvořena kritéria pro posuzování kvality výchovných předpokladů rodičů. Tato kritéria byla původně vypracována pro soudní znalce psychology a psychiatry, avšak jsou posuzována soudci, kolizními opatrovníky, účastníky řízení a jejich právními zástupci. (Bakalář et al., 2006) Jednotlivá kritéria zde stručně představím. Kritéria jsou řazena podle závažnosti a důležitosti.

Kritéria pro posuzování kvality výchovných předpokladů rodičů

1. Osobnost rodiče

Do tohoto kritéria jsou zařazeny pojmy jako fungující osobnost, citová zralost, psychosociální zralost, emoční labilita a nízká odolnost vůči stresu apod. Rodič by tedy měl mít značnou dávku lidské slušnosti, ucelený obraz o fungování světa a dovednost se v něm pohybovat. Měl by také být schopen realisticky vidět své dítě, jeho schopnosti a nedostatky, vlastnosti a potřeby.

2. Vztah rodiče k dítěti

Toto kritérium znamená pozitivní vztah, lásku k dítěti. Rodič by měl znát vnitřní svět dítěte, měl by být schopen realisticky vidět klady a zápory dítěte, mít účast na základních aktivitách péče o dítě a měl by být schopen projevit emoční vřelost, dát mu najevo svou lásku. Negativem zde může být strach rodiče z životní prázdnoty, kdy záležitosti dítěte dávají rodiči jedinou životní náplň nebo kdy dítě slouží jako předmět mocenské manipulace, což může souviset s nemožností rodiče prosadit se jinde, jinak a lépe.

3. Charakter, morálka, struktura mravních norem rodičů

Při hodnocení charakteru či úrovně mravních norem je vycházeno ze studia objektivních materiálů, např. rozvodového spisu; z analýzy, jak rodič respektuje práva dalších zúčastněných osob; z výsledků psychologických testů a také z analýzy odpovědí na otázku o motivech nedobrého chování druhého rodiče.

4. Respekt k právu dítěte stýkat se s druhým rodičem

Toto kritérium obsahově úzce souvisí s předchozími. Jestliže má rodič zdravou osobnost a má-li k dítěti pozitivní vztah, nebude bránit dítěti ve styku s druhým rodičem, přestože má k němu osobní výhrady.

5. Vztah dítěte k rodiči

V tomto kritériu jde o zjištění, koho má dítě rádo, koho více akceptuje. Mělo by být také zjištěno, jak rodič umí uspokojovat potřeby dítěte.

6. Vzor pro vytvoření sociální, zejména sexuální role, identity

Ke zdravému a plnému přijetí společenské role, musí mít dítě vhodný vzor. Děti, které žijí jen s jedním rodičem, se v průměru přizpůsobují lépe, je-li to rodič stejného pohlaví.

7. Úroveň vzdělání a inteligence rodiče

Kritérium se hodnotí podle dosaženého vzdělání rodiče a inteligenčních testů. Rodič, který má výrazně vyšší vzdělání a inteligenci bude dítě více stimulovat v jeho rozumovém vývoji.

8. Šíře rodinného zázemí

Kritérium nabývá na důležitosti, jestliže je početní nepoměr rodinných příslušníků výrazný. Širší rodinné zázemí je pro rozvoj dítěte a jeho pocit životní jistoty příznivější.

9. Kontinuita prostředí pro dítě

Pokud je to možné, dítě by nemělo zpřetrhávat svazky s lidmi a prostředím, na které je zvyklé.

10. Socioekonomický status

Rodič, který má k dispozici více finančních prostředků a rezerv, může dítěti zajistit lepší životní podmínky.

Pokud je znalec dotazován na vhodnost střídavé péče v konkrétním případě, měl by uvést, jaké příležitosti a jaká rizika toto řešení pro dítě i pro rodiče představuje. Totéž by měl uvést v případě, že je dotazován na vhodnost péče jednoho z rodičů a míru případného omezeného kontaktu dítěte s druhým rodičem. (Matoušek, 2015)

Znalecký posudek je třeba hodnotit jako každý jiný důkaz. Znalecký posudek musí být prověřen jak pro stránce právní korektnosti, tak věcné správnosti. Je třeba hodnotit proces utváření znaleckého posudku, průběh znaleckého zkoumání, věrohodnost teoretických východisek, jimiž znalec odůvodňuje své závěry, spolehlivost použitých metod, způsob vyvozování závěrů a další. Znalecký posudek nepožívá větší důkazní síly a není privilegovaným důkazem. (ÚS, I. ÚS 4457/2012)

Pro sociální pracovníce OSPOD mají znalecké posudky při rozhodování o střídavé péči velký význam zvláště v otázce komplexního posouzení osobnosti rodičů a dítěte, jejich vzájemných vztahů a také zjištění skutečného názoru dítěte

v případech, kdy je dítě manipulováno a silně negativně ovlivňováno jedním rodičem proti druhému.

Shrnutí

Střídavá péče znamená, že rodiče se v péči o děti pravidelně střídají. Intervaly střídání mohou být různé v závislosti na individuálních potřebách dítěte. S ohledem na věk dítěte doporučuje většina odborníků střídavou péči realizovat až od tří let věku, a to většinou v kratších časových intervalech, neboť do tohoto věku se u dítěte vytváří pocit jistoty a bezpečí.

Spornou otázkou střídavé péče je absence jednoho domova dítěte, neboť v praxi dítě střídá dva domovy, domov u matky a domov u otce. Někteří odborníci upřednostňují vztah dítěte s oběma rodiči s tím, že domov pro dítě tvoří rodiče.

Blízkost bydlišť rodičů představuje nespornou výhodu, neboť dítě může docházet do jedné školy, navštěvovat stejné zájmové kroužky a mít stejný okruh kamarádů jak dobře, kdy je v péči matky, tak otce. Školský zákon však umožňuje i plnění povinné školní docházky ve dvou různých školách, pokud jsou bydliště rodičů, jejichž dítě je svěřeno do střídavé péče, od sebe vzdálená.

Pro určení rozsahu výživného jsou rozhodné odůvodněné potřeby dítěte a rovněž schopnosti, možnosti a majetkové poměry rodičů. Vyživovací povinnost rodičů nezaniká ani při svěřením dítěte do střídavé péče.

Velký význam je přikládán schopnosti rodičů domluvit se na podobných výchovných principech, které jsou při výchově dítěte uplatňovány. Odlišné principy většina odborníků pokládá pro dítě za matoucí a vedoucí k využívání toho principu, který mu vyhovuje, proti druhému rodiči.

Pro úspěšné fungování střídavé péče má klíčový význam ochota a schopnost rodičů komunikovat a kooperovat, a to jak o věcech zásadního charakteru, tak o běžných denních záležitostech dítěte. Rozhodnutí o střídavé výchově by mělo vycházet ze společné vůle a dohody rodičů, kteří uznávají důležitost druhého rodiče v životě dítěte a jsou přesvědčeni, že i ten druhý je dobrým rodičem.

V následující kapitole se věnuji sociálně-právní ochraně dětí. Zabývám se orgány sociálně-právní ochrany dětí a sociálními pracovníci; opatrovnickým řízením, ve kterém dochází k rozhodování o svěření dětí do střídavé péče rodičů; opatrovnictvím nezletilých dětí, které vykonávají především úřady obcí s rozšířenou působností; názorem dítěte, které má právo se vyjádřit ke všem záležitostem, které se ho týkají; a tématem „zájem dítěte“, jenž je předním hlediskem všech činností sociálně-právní ochrany dětí.

3 Sociálně-právní ochrana dětí

V této kapitole se zabývám sociálně-právní ochranou dětí a subjekty, které ji realizují. Ve vztahu k praktické části práce v souvislosti s dílčím cílem 1, kterým je zjištění, jaké zkušenosti mají sociální pracovníce s procesem rozhodování o střídavé péči, věnuji pozornost zejména opatrovnickému řízení a postavení sociálních pracovníků v něm a výkonu opatrovnictví, které je nejrozsáhlejší částí agendy orgánů sociálně-právní ochrany dětí (dále OSPOD). Jedna z kapitol je věnována také samotným sociálním pracovnícům, jež jsou informantkami výzkumného šetření. Ve spojení s dílčím cílem 2, kterým je zjistit, co považují sociální pracovníce a pracovníci za okolnosti podporující/nepodporující rozhodnutí o střídavé péči se zabývám významem názoru dítěte na toto rozhodnutí.

V kontextu předního hlediska sociálně-právní ochrany dětí, kterým je zájem a blaho dítěte byl stanoven dílčí cíl 3, a to zjistit, jak sociální pracovníce a pracovníci vnímají téma zájem dítěte obecně a v kontextu střídavé péče. Tématu zájem dítěte se věnuje poslední část této kapitoly.

„Sociálně-právní ochrana dítěte představuje zajištění práva dítěte na život, jeho příznivý vývoj, na rodičovskou péči a život v rodině, na identitu dítěte, svobodu myšlení, svědomí a náboženství, na vzdělání, zaměstnání, zahrnuje také ochranu dítěte před jakýmkoliv tělesným či duševním násilím, zanedbáváním, zneužíváním nebo vykořisťováním. Ochrana dítěte, která je širším pojmem než sociálně-právní ochrana, tak zahrnuje ochranu rozsáhlého souboru práv a oprávněných zájmů dítěte, a je proto upravena v různých právních odvětvích a v právních předpisech různé právní síly. Tvoří tak předmět činnosti celé řady orgánů, právnických a fyzických osob, a to v závislosti na jejich působnosti. Ochrana dítěte a zajišťování jeho práv se promítá do právních předpisů v oblasti rodinněprávní, sociální, školské, zdravotní, daňové, občanskoprávní, trestní apod., a z toho také vyplývá okruh subjektů, které ji realizují.“ (Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2013, online, cit. 13. 1. 2016)

Samotný pojem sociálně-právní ochrana dětí (dále SPOD) je definován zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů (zákon o SPOD). Jde o cílenou činnost, která zahrnuje zejména ochranu práva dítěte

na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochranu oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění, působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny a zabezpečení náhradního rodinného prostředí pro dítě, které nemůže být trvale nebo dočasně vychovááno ve vlastní rodině, přičemž zdůrazňuje, že nedotčeny zůstávají zvláštní právní předpisy, které také upravují ochranu práv a oprávněných zájmů dítěte. (Špeciánová, 2006)

Sociálně-právní ochrana je poskytována bezplatně a dítětem se rozumí nezletilá osoba, tj. osoba mladší 18 let, pokud nenabyla plné svéprávnosti dříve.

„Předním hlediskem sociálně-právní ochrany je zájem a blaho dítěte, ochrana rodičovství a rodiny a vzájemné právo rodičů a dětí na rodičovskou výchovu a péči.“
(Zákon o SPOD, § 5)

3.1 Orgány sociálně-právní ochrany dětí

Sociálně-právní ochranu dětí zajišťují orgány sociálně-právní ochrany, jimiž jsou krajské úřady, obecní úřady obcí s rozšířenou působností, obecní a újezdní úřady, Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, Úřad pro mezinárodně-právní ochranu dětí a Úřad práce ČR.

Sociálně-právní ochranu dětí zajišťují i jiné subjekty, které však nejsou orgány sociálně-právní ochrany. Jedná se o obce a kraje v samostatné působnosti, komise pro sociálně-právní ochranu dětí a další právnické a fyzické osoby, které jsou výkonem sociálně-právní ochrany pověřeny. (Špeciánová, 2006)

Nejvíce povinností v ochraně dětí a pomoci rodičům ukládá zákon obecním úřadům obcí s rozšířenou působností a obecním úřadům, neboť právě ty mají díky znalosti problému a místních podmínek, možnost bezprostředně sledovat ochranu práv dětí a včas činit potřebná opatření. (Novotná, Burdová, Riedlová Jurková, 2014)

Spory rodičů o úpravu péče, výživy a rodičovském styku jsou velmi obtížnou agendou OSPOD i soudů. Rodiče často nemají vůli situaci řešit a děti samy ji řešit nemohou. Pomoci těmto rodinám je velmi nesnadné. Některé spory rodičů o děti graduji do té míry, že je pro dítě nejlepším řešením jeho umístění na specializovaném pracovišti poskytovatele zdravotních služeb, např. v dětské ozdravovně

či psychiatrické léčebně. V případech, kdy soud rozhodne o umístění dítěte mimo rodinu, uloží OSPOD rodičům povinnost využít odbornou poradenskou pomoc, a to zejména proto, aby byl pobyt dítěte co možná nejkratší a rodiče byli nuceni za pomoci odborníků situaci řešit. (Novotná, Burdová, Riedlová Jurková, 2014)

Spory o dítě v rámci rozvodového řízení mohou dosahovat takové intenzity, že je lze označit za formu psychického týrání. Dle Věstníku Ministerstva zdravotnictví ČR (MZ ČR, 2008, online, cit. 14. 11. 2015) se konkrétně jedná o neshody, kým bude dítě vychovááno, s kým bude žít, s kým se smí, či nesmí stýkat. Nedovolená manipulace s dítětem je chápána jako riziko vedoucí k syndromu CAN. Věstník ji popisuje jako situaci, kdy je dítěti zkreslována pravdivá skutečnost za účelem prospěchu jednoho z rodičů. Jedná se např. o popouzení dítěte proti druhému rodiči či prarodičům, zakazování kontaktu s jedním z rodičů či s prarodiči, navádění k nevhodnému chování s druhým člověkem, využívání informací k diskreditaci druhého člověka před dítětem, nucení dítěte k rozhodování ve věcech, kterým nerozumí, separace od jednoho z rodičů či vtahování dítěte do násilných konfliktů dospělých.

Některé činnosti v rámci sociálně-právní ochrany dětí spočívají v neformální a vlastními pravidly se řídící sociální práci, která je stěžejní náplní práce sociálních pracovníků a pracovníků a má zejména povahu preventivní a poradenské činnosti. Řada jiných činností spočívá ve formálních právních úkonech. (Špeciánová, 2006)

Sociálním pracovníkům zařazeným v OSPOD k výkonu sociálně-právní ochrany dětí (dále sociální pracovníci OSPOD) je věnována následující podkapitola.

3.2 Sociální pracovníci OSPOD

Ve smyslu zákona č. 312/2002 Sb., o úřednících územních samosprávných celků a o změně některých zákonů jsou sociální pracovníci OSPOD zaměstnanci územně samosprávných celků zařazení do obecního úřadu, do městského úřadu, do magistrátu statutárního města, krajského úřadu, úřadu městské části hlavního města Prahy a dalších.

Předpokladem výkonu povolání sociální pracovníce OSPOD je plná svéprávnost, bezúhonnost, zdravotní způsobilost a odborná způsobilost podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Odbornou způsobilostí je vysokoškolské nebo vyšší odborné vzdělání v oborech zaměřených na sociální práci, sociální pedagogiku nebo obdobné příbuzné obory. Současně sociální pracovníce OSPOD musí složit zkoušku odborné způsobilosti, jejíž zvláštní část zahrnuje správní činnosti při sociálně-právní ochraně dětí. Sociální pracovníce jsou povinny průběžně si prohlubovat vzdělání účastí na kurzech zajišťovaných akreditovanými institucemi nebo vzdělávacími programy v předepsaném počtu 18 dnů za 3 roky.

Do náplně práce sociální pracovníce OSPOD spadá zejména:

- zajišťování odborné a specializované agendy na úseku sociálně-právní ochrany dětí, navrhování preventivních opatření a rozhodování o okamžitém opatření dle aktuálního stavu,
- komplexní zajišťování sociálně-právní ochrany nezletilých dětí a sociálně právního poradenství těhotným ženám,
- vystupování u soudních jednání, vykonává kolizní opatrovnictví nezletilých dětí, zastupování dětí u soudu při opatrovnických, občanskoprávních a trestních jednáních, při notářských řízeních atd.,
- spolupráce se soudy, policií, zdravotnickými zařízeními, školskými zařízeními, správními orgány a dalšími organizacemi, spolupracuje s nestátními subjekty působícími v oblasti sociální péče,
- vypracovávání kvalifikovaných zpráv o poměrech nezletilých dětí a jejich rodičů pro instituce a orgány v rámci platné právní úpravy,
- podávání podnětů a návrhů soudu na úpravu poměrů dětí, stanovení výživného, na nařízení dohledu nad výchovou dětí, na nařízení ústavní výchovy a podává podněty policii na trestní stíhání atd.,
- podávání návrhů na předběžné opatření a podílení se na výkonu rozhodnutí o předběžném opatření dle pokynů soudu,
- zprostředkování umístění nezletilých dětí do ústavní péče na základě rozhodnutí soudu; sledování vývoje a chování dětí v těchto zařízeních a ve spolupráci s rodinou přípravu podmínek pro jeho návrat,
- provádění výkonu dohledu nad výchovou dětí,

- provádění sociálních šetření v rodinách,
- provádění pohovorů s nezletilými dětmi,
- zajišťování poradenství v oblasti sociální péče,
- vedení podrobné dokumentace nezletilých dětí v souladu s platnými právními předpisy a odpovědnost za její správnost a úplnost,
- zajišťování pohotovostní služby v záležitostech nezletilých dětí.

Zde bych ráda uvedla některé profesionální charakteristiky sociálních pracovníků dle Janebové (2014), neboť je v souvislosti se sociální prací na úseku SPOD osobně považují za nezbytné. Uvádím k nim příklady z praxe.

Jednou z těchto charakteristik je transparentnost, tedy soulad mezi tím, jak mluvíme, co si myslíme a jak konáme. Transparentnost je cestou k získání důvěry, zároveň však s sebou přináší těžkosti, protože často je třeba, aby sociální pracovníce sdělila klientům věci, které jsou nepříjemné. (Janebová, 2014) Například je v praxi velmi obtížné zdůvodnit rodiči, nejčastěji otci, proč nebude podpořen jeho návrh na svěření dítěte do střídavé péče.

Dále je to schopnost reflektovat vlastní emoce, konkrétně strach a úzkost, které mohou být při výkonu SPOD spojené jednak s fyzickým ohrožením, ale i nejistotou rozhodování či obvinění ze špatného postupu, a to nejen ze strany klientů, ale i nadřízených orgánů či jiných institucí. Negativně mohou působit rovněž pocity zloby či vzteku vůči klientům, kteří znehodnocují dlouhodobou práci, kterou s nimi sociální pracovníce vykonává. (Tamtéž) V souvislosti se střídavou péčí se může jednat o situaci, kdy otec již ví, že jeho návrh nebude podpořen, podává stížnosti nadřízeným či veřejnému ochránci práv, obviňuje sociální pracovníci z podjatosti, stranění matce, nejednání v zájmu dítěte apod.

S tím souvisí schopnost adekvátně pracovat s mocí, autoritou a odpovědností. Dle Janebové (2014, s. 53) se *„klientská zodpovědnost váže k „volbě řešení“, zatímco sociální pracovníci zodpovídají za kvalitu „procesu“ pomoci.“*

Sociální pracovníce OSPOD jsou z titulu právních norem oprávněny a povinny za určitých okolností zasahovat do životní situace klientů. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí jim ukládá například podávat návrhy soudu na nařízení ústavní výchovy, na předběžné opatření, kterým může být dítě odebráno z rodiny apod. V souvislosti se střídavou výchovou se jedná nejčastěji o uložení povinnosti rodičům

využít odbornou poradenskou pomoc zařízení zabývajících se komunikací a mezilidskými vztahy, případně o stanovení a vykonávání dohledu nad výchovou dítěte. Rovněž samotné rozhodnutí podpořit či nepodpořit svěřením dítěte do střídavé péče může být zdrojem mnohých dilemat. Svými rozhodnutími a zásahy sociální pracovníce uplatňují svoji moc.

Klíčová je legitimita (oprávněnost) či nelegitimita (neoprávněnost) užití moci. Rozhodnutí zasáhnout či naopak nezasáhnout by mělo předcházet přiměřené posouzení životní situace klienta. (Tamtéž) V praxi OSPOD je toto rozhodnutí spojené s vyhodnocením situace dítěte a rodiny, které slouží k určení míry ohrožení dítěte, zmapování kapacit a zdrojů v rodině i v sociálním okolí. Na základě tohoto vyhodnocení pak dochází k plánování, tedy k vytvoření individuálního plánu ochrany dítěte, přijetí opatření a intervencí.

S rozhodnutím zasáhnout či nezasáhnout je spojována otázka legitimace, tedy zdůvodnění použití či nepoužití moci. Pracovník by měl odůvodnit, jak posuzovat situaci v daném kontextu, jaké varianty řešení zvažoval a proč se rozhodl pro danou variantu a vysvětlit tento postup řešení. (Laan dle Janebové, 2014)

Musím souhlasit s Janebovou (2014), že schopnost legitimace je zranitelným místem české sociální práce. Medializované kauzy související se sociálně-právní ochranou dětí, kdy vedoucí organizací vyhlásí informační embargo odůvodněné ochranou důvěrných informací o klientovi, aniž by připustil, že legitimizace se váže k principům práce, a nikoliv k soukromým datům o klientovi, nepřispívají ke zvýšení kreditu sociálních pracovníků OSPOD, které jsou pak vykreslovány jako ty, které odebírají děti nebo je naopak kritizována jejich nečinnost spojená s pozdním zásahem do nefunkční rodiny.

Těžištěm práce sociálních pracovníků OSPOD je však především kolizní opatrovnictví v rámci úpravy poměrů dětí v souvislosti s rozvodem či rozchodem rodičů; rodičovské spory, ale i sanace rodiny v případě neprospívání dítěte. Tato práce je psychicky a někdy i fyzicky velmi vyčerpávající a klade vysoké nároky na znalosti, schopnosti a dovednosti sociálních pracovníků. Zde je na místě, aby ji vykonávaly zralé osobnosti, schopné sebereflexe a sebepoznání. Podmínka zralosti znamená dle Janebové (2014, s. 34) kromě sebereflexe a sebepoznání také *„schopnost vyvíjet se, posouvat se dopředu jako po osobní, tak po profesionální rovině. Zahnuje schopnost činit dobrá rozhodnutí, aby podpořila uspokojení potřeb klienta a nikoliv samotné pracovníce.“*

V souvislosti se sociálně-právní ochranou dětí se často hovoří o přetíženosti sociálních pracovníků a počtu případů připadajících na každou z nich. Dle prováděcí vyhlášky č. 473/2012 Sb. k zákonu o SPOD, každá sociální pracovníce zařazená v orgánu sociálně-právní ochrany dětí k výkonu sociálně-právní ochrany pracuje maximálně s 80 rodinami. Současně je třeba vzít v úvahu úkoly vyplývající z pracovní náplně, tj. provádění šetření v rodinách a návštěv v ústavních zařízeních, účast u soudních jednání a v neposlední řadě velmi pracné podrobné vedení spisové dokumentace a další. V důsledku obtížnosti této agendy jsou sociální pracovníce často schopny zajišťovat činnost pouze v minimálním, zákonem stanoveném rozsahu a nemají čas a prostor na kontinuální práci s ohroženými rodinami a pro terénní práci. Sociální práce tak může být redukována na úřední postup a náročné administrativní úkony.

Sociální pracovníce na úseku sociálně-právní ochrany dětí obecních úřadů obcí s rozšířenou působností jsou informantkami výzkumného šetření, které je popsáno v praktické části této práce, jehož cílem je zjistit, jak právě ony vnímají střídavou péči a téma zájem dítěte v kontextu rozhodování o střídavé péči.

Proces rozhodování o střídavé péči, tedy opatrovnické řízení, je popsáno v následující podkapitole.

3.3 Opatrovnické řízení

Řízení o výkonu povinností a práv rodičů, neboli opatrovnické řízení, je řízením o úpravě poměrů, tedy péče a výživy dítěte, které je upraveno zákonem č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních (dále ZŘS).

Opatrovnické řízení může být zahájeno i bez návrhu, a to za situace, kdy rodiče spolu nežijí a o úpravě péče o dítě se nedohodli. Řízení pak může být soudem zahájeno, např. na základě podnětu orgánu sociálně-právní ochrany dětí. (Průchová, 2002) Ve většině případů je však zahájeno písemným podáním návrhu jednoho z rodičů dítěte k soudu, v jehož obvodu se dítě fakticky zdržuje, tj. kde žije s oběma či jedním z rodičů.

Opatrovnické řízení může probíhat dvěma způsoby v závislosti na tom, zda se rodiče na péči o dítě a výši výživného dohodnou či nikoliv.

V případě, že rodiče uzavřou dohodu ještě před zahájením řízení, mohou k soudu podat návrh na schválení této dohody. Soud tuto dohodu neschválí pouze v případě, že by byla v rozporu se zájmem dítěte.

Pokud se názory rodičů v otázce péče o dítě nebo výživy rozcházejí, provádí soud podrobné dokazování, tedy zjišťuje všechny okolnosti a skutečnosti důležité pro rozhodnutí.

V těchto případech, kdy se rodiče na péči o dítě nedohodnou, a není jasné, komu z nich má být dítě svěřeno do péče, nebo také v případě pokračujícího sporu o rozsah styku dítěte s rodičem, kterému nebylo svěřeno do péče, případně změn v otázce péče, soud jako podklad pro své rozhodnutí nařídí vypracování znaleckých posudků, nejčastěji z oboru psychologie, někdy také psychiatrie. V případě střídavé péče, se kterou jeden z rodičů nesouhlasí a nejsou zřejmé důvody, které by ji vylučovaly, je tento důkaz soudem vyžadován téměř vždy.

K uzavření dohody rodičů může dojít kdykoli v průběhu řízení, přestože původně byly názory rodičů na uspořádání péče o dítě zcela odlišné. Podle ZŘS vede za účelem ochrany zájmu dítěte soud rodiče k nalezení smírného řešení. Může rodičům uložit na dobu nejvýše tří měsíců účast na mimosoudním smířcím nebo mediačním jednání nebo rodinné terapii, nebo jim nařídí setkání s odborníkem v oboru pedopsychologie.

Sjednání dohody může napomoci orgán sociálně-právní ochrany dětí, mediátoři či odborníci rodinných či manželských poraden, případně jiných neziskových organizací specializujících se na podporovanou komunikaci a rodičovské dohody.

Ve věci samé rozhoduje soud rozsudkem. Proti celému rozsudku nebo některému z jeho výroků může každý z účastníků řízení podat odvolání. Zákonná lhůta v tomto druhu řízení je patnáct dnů ode dne doručení písemného vyhotovení rozsudku. Odvolání se podává k soudu, který rozsudek vydal. Odvolací soud může rozsudek napadený odvoláním potvrdit, změnit, nebo zrušit a vrátit zpět soudu prvního stupně k doplnění dokazování, dalšímu projednání a novému rozhodnutí. Proti novému rozhodnutí lze opět podat odvolání.

Pokud odvolací soud shledá rozhodnutí soudu prvního stupně jako správné a rozsudek potvrdí, nebo po nepřiliš rozsáhlém dokazování změní, jedná se o rozhodnutí konečné. Proti tomuto rozhodnutí není další odvolání přípustné. V krajním případě lze podat stížnost k Ústavnímu soudu ČR. Důvodem podání stížnosti může být jediné skutečnost, že rozhodnutím bylo porušeno některé ze základních lidských práv. (Novák, Průchová, 2004)

Dítě je v řízení zastoupeno opatrovníkem, kterého pro konkrétní řízení jmenuje soud. Je to zpravidla orgán sociálně-právní ochrany dětí. Opatrovnictvím nezletilých dětí se zabývá následující podkapitola.

3.4 Opatrovnictví nezletilých

Rodiče mají povinnost a právo zastupovat dítě při právních jednáních, ke kterým není samo právně způsobilé. Povinnost a právo rodičů dítě zastupovat vyplývá z jejich rodičovské odpovědnosti. Rodiče nemohou dítě zastoupit, jestliže by mohlo dojít ke střetu zájmů mezi nimi a dítětem, nebo mezi dětmi týchž rodičů navzájem. Pravděpodobnost kolize zájmů je obecně dána vždy, když rodiče i dítě jsou účastníky jednoho řízení. Tak je tomu ve všech řízeních týkajících se péče o dítě. Tato situace je řešena ustanovením § 469 ZŘS, tak, že dítě je v řízení zastoupeno opatrovníkem, kterým je zpravidla jmenován orgán sociálně-právní ochrany dětí (tzn. příslušný městský úřad nebo magistrát statutárních měst). (Šmíd In Hrušáková et al., 2014) Ze všech OSPOD ukládá zákon výkon opatrovnictví jen obecním úřadům obcí s rozšířenou působností. Orgán sociálně-právní ochrany je povinen funkci opatrovníka přijmout. Místně příslušným je OSPOD podle místa trvalého pobytu dítěte. (Novotná, Burdová, Riedlová Jurková, 2014)

Pro tento typ opatrovnictví se v praxi vžil termín „kolizní“ opatrovnictví.

Kolizní opatrovnictví je zastoupením přímým. Kolizní opatrovník jedná jménem zastoupeného, činí však vlastní projev vůle, tj. neprojevuje vůli zastoupeného, ale svou vlastní vůli. Je to logické, neboť tento opatrovník je ustanoven právě z toho důvodu, že zastoupené nezletilé dítě, není právě vzhledem k věku, schopno kvalifikovaně projevit svou vlastní vůli, neboť není plně svéprávné. Jelikož právní

úkon představuje projev vůle, pak nezletilé dítě, které není plně svéprávné, není způsobilé učinit projev vůle. (Nejvyšší soud, 30 Cdo 3658/2007, online, cit. 22. 1. 2016)

Opatrovník vykonává za dítě všechna procesní práva účastníka řízení a je oprávněn činit jménem dítěte všechny úkony. Zastupuje dítě v celém soudním řízení, včetně případného řízení odvolacího, až do jeho pravomocného skončení. Projevem aktivní účasti opatrovníka na soudním jednání a jeho důležitým procesním právem je mimo jiné možnost klást otázky ostatním účastníkům řízení, předvolaným znalcům a svědkům a právo nahlížet do soudního spisu. (Hilšerová, 2014, online, cit. 23. 10. 2015)

Podle § 946 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník *„dříve než opatrovník přistoupí v zastoupení dítěte k právnímu jednání, zjistí stanovisko rodiče, popřípadě poručníka, je-li to možné, i stanovisko dítěte, a je-li to vhodné, rovněž stanoviska dalších osob.“* Důvodová zpráva k novému občanskému zákoníku (2012, s. 240, online, cit. 13. 12. 2015) k tomu uvádí, že *„vzhledem ke specifickému postavení kolizního opatrovníka, je naprosto nezbytné, aby jednal za dítě se znalostí věci, okolností, názorů, stanovisek atd., jinak řečeno, tento opatrovník nemá jen obecně při svém jednání brát zřetel na zájem dítěte, ale je povinen nejprve zjistit, co ve skutečnosti zájmem dítěte je, jak nejlépe by bylo možné zájem dítěte naplnit.“*

Evropská úmluva o výkonu práv dětí čl. 10 ukládá zástupci dítěte v soudním řízení, aby (pokud se podle vnitrostátního práva má za to, že dítě dostatečně chápe situaci) dítěti poskytoval příslušné informace; objasňoval mu důsledky toho, když by jeho názoru bylo vyhověno a možné důsledky jakéhokoliv jednání učiněného zástupcem; a zjišťoval názory dítěte a zprostředkoval je soudu.

Názoru dítěte se věnuje následující podkapitola.

3.5 Názor dítěte

Základním dokumentem, který vyslovuje právo dítěte vyjádřit svůj názor je Úmluva o právech dítěte, která stanoví, že *„Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečují dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory*

svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni. Za tímto účelem se dítěti zejména poskytuje možnost, aby bylo vyslyšeno v každém soudním nebo správním řízení, které se jej dotýká, a to buď přímo anebo prostřednictvím zástupce nebo příslušného orgánu, přičemž způsob slyšení musí být v souladu s procedurálními pravidly vnitrostátního zákonodárství.“ (1998, čl. 12)

O tento článek Úmluvy se opírá zákon o sociálně-právní ochraně dětí, který stanoví, že dítě, které je schopné formulovat své vlastní názory, má právo je svobodně vyjadřovat při projednávání všech záležitostí, které se ho dotýkají, a to i bez přítomnosti rodičů nebo jiných osob odpovědných za jeho výchovu. Orgány sociálně-právní ochrany dětí mají povinnost s dítětem hovořit a vzít v úvahu jeho přání a pocity a využívat je zejména v řízení o úpravě poměrů dítěte. Zákon má za to, že dítě starší 12 let je schopné přijmout potřebné informace vytvořit si vlastní názor a tento sdělit. (Novotná, Burdová, Riedlová Jurková, 2014)

Názor dítěte soud zjišťuje výslechem dítěte nebo prostřednictvím jeho zástupce, znaleckého posudku nebo příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí. (zákon č. 99/1963 Sb. občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů)

Bakalář et al. (2008) poukazuje na skutečnost, že ne všechna dětská přání a požadavky lze akceptovat. Dítě si nemůže uvědomovat nevhodnost, škodlivost či rizikovost svých požadavků, neboť není dostatečně rozumově, citově ani morálně zralé.

Dalším úskalím je rovněž závislost dítěte na rodičích. Během výchovného procesu si dítě musí osvojit řadu návyků včetně respektu k pravidlům, normám, hranicím, druhým lidem apod. Namísto pomoci a usměrňování k větší zralosti může jeden z rodičů dítě nadměrně chránit, tolerovat mu nevhodné chování, rozmazlovat ho, podporovat ho v závislosti apod.

Během citového zrání je dítě zvýšeně zranitelné, sugestibilní, důvěřivé a bezbranné vůči citovému vydírání, které ani neprohlédne. Je-li dítěti zdůrazňováno, jaké následky vyplynou z toho, nerozhodne-li se správně, jak ublíží lidem, kteří ho milují apod. je jen logické, že dítě dá přednost rodiči trpícímu, potřebnějšímu, zranitelnějšímu, byť zcela fiktivně.

Dítě je také snadno programovatelné. Je-li dítě vytrvale ovlivňováno a popouzeno proti jednomu z rodičů, který je v očích dítěte soustavně očerňován a degradován

a současně je druhý rodič nekriticky idealizován, dochází k poškození psychického vývoje dítěte, až k rozvoji tzv. syndromu zavržení rodiče.

Z toho plyne, že názor dítěte, může být významným podkladem pro rozhodnutí soudu pouze tehdy, žije-li dítě stále pohromadě s oběma rodiči. Jestliže dítě žije odděleně od jednoho z rodičů, je vystaveno cílené informační asymetrii, která je základem jeho následných stanovisek. (Bakalář et al., 2008)

Novák a Průchová (2004) uvádí, že projev člověka je výrazně ovlivněn situačně. Je tedy podstatný rozdíl v tom, zda dítě vyjádří svůj názor a ví, že poté bude v péči obou rodičů, nebo zda důvodně předpokládá, že zůstane v péči jen jednoho z nich. Odpověď „nevím“, také nemusí být znakem nerozhodnosti či snahou nikomu neublížit, ale může jít i o sdělení taktické.

Preferuje-li dítě jednoho z rodičů, samo o sobě ještě neznamena, že druhého rodiče nemá rádo. Pro prepubertální či pubertální dítě ve faktické péči jednoho z rodičů, může být trestem fakt, že je vystaveno projevům smutku tohoto rodiče. Stačí přitom pouhý povzdech či gesto. V daném okamžiku pak dítě učiní vše pro to, aby se trestu vyhnulo a necítilo se provinile proto, že smutek rodiče zavinilo.

„Pohovor s nezletilým dítětem před pracovníkem sociálně-právní ochrany dětí nebo i před soudem často neodráží jeho skutečně „vlastní názor“, nevyjímaje pak i takové případy, kdy dítě v důsledku napětí mezi oběma rodiči zcela odmítne projevit svůj názor a „zvládne“ svůj výstup tak aby nedalo sebemenším způsobem náznak preference jednoho z rodičů.“ (Novák, Průchová, 2004 s. 54)

V těchto případech je na místě, aby soud zkoumal názor dítěte prostřednictvím znalce z oboru dětské psychologie, který dokáže odkrýt skutečné pocity a přání dítěte. Na rozhodnutí soudu je, jakým způsobem zhodnotí závěry znaleckého posudku ve spojení s ostatními důkazy, které byly v průběhu řízení provedeny. (Tamtéž)

„I tehdy, když děti spontánně vyjadřují své preference, měli by jim rozvádějící se rodiče dát jasně najevo, že o porozvodovém uspořádání rozhodnou rodiče nebo soudce, nikdy ne děti. Důvodem je to, že děti mají v takové situaci často pocit viny (i když o tom nikomu neříkají), že více preferují jednoho rodiče. Zbavíme-li je odpovědnosti za rozhodnutí o svěření do výchovy, tento pocit viny zmírníme.“ (Warshak, 1996, s. 195 – 196)

U dětí ve věku 10, 11 let a starších je třeba posuzovat vyzrálост dítěte v každém jednotlivém případě. Dítě, které je již v útlém věku nuceno chápat složité a neurované vztahy mezi rodiči, bývá většinou vyzrálejší než dítě stejného věku vyrůstající v harmonické rodině. U těchto dětí je jejich názor na záležitosti související s jejich další výchovou a péčí o ně pro soud rozhodující. (Novák, Průchová, 2004)

Podle Klimeše (2009, online, cit. 13. 12. 2015) se výjimečně objevují případy, kdy si děti u soudu prosadí střídavou péčí přesto, že ji rodiče odmítají. Tuto situaci přisuzuje skutečnosti, že děti jsou vždy obránci vztahu a jsou proti rozpadu rodiny. Lpění na střídavé péči je pak podle něho jen projevem protestu a zoufalého volání o pomoc, neboť lze důvodně předpokládat, že děti samy nevědí, co bude střídavá péče v praxi znamenat. Přání dětí je naopak rozumné respektovat za situace, kdy se rodiče na střídavé péči dohodnou, ale děti s ní nesouhlasí, neboť mají s jedním z rodičů skutečně špatné zkušenosti. V těchto případech by soud neměl lpět na střídavé péči a svěřit dítě do péče přijímaného rodiče.

Čím starší dítě je, tím větší má jeho názor váhu. Názor tříletého dítěte má daleko menší váhu než stanovisko patnáctiletého teenagera. U mladších dětí, zejména těch v předškolním věku, musí být jejich názor hodnocen s přihlédnutím k jejich věku a rozumové vyspělosti. Za předpokladu, že je dítě dostatečně rozumově a emocionálně vyspělé, je nutné jeho přání považovat za zásadní vodítko při hledání jeho nejlepšího zájmu. Současně však není možné, aby byl názor dítěte bez dalšího převzat, ale je třeba pečlivě a komplexně posuzovat jeho nejlepší zájmy. (ÚS, I. ÚS 2482/13)

O tématu „zájem dítěte“ pojednává následující podkapitola.

3.6 Zájem dítěte

Klíčovým dokumentem v systému ochrany dětí je Úmluva o právech dítěte. Mezi její základní principy patří právo dítěte na život, přežití a rozvoj, zákaz diskriminace, nejlepší zájem dítěte a názor dítěte. Zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoliv činnosti týkající se dítěte. (David, 1999).

„Předním hlediskem sociálně-právní ochrany je zájem a blaho dítěte, ochrana rodičovství a rodiny a vzájemné právo rodičů a dětí na rodičovskou výchovu a péči.“
(Zákon o SPOD, § 5)

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí ani občanský zákoník pojem „zájem dítěte“ blíže nevymezují. Uskutečnění jeho obsahu je tedy v rukou toho, kdo rozhoduje. V souladu se zásadou zájmu dítěte především záleží v každé konkrétní situaci na jedinečných okolnostech každého případu. Zásada nejlepšího zájmu dítěte je mimořádně důležitá pro všechny aktivity orgánu sociálně-právní ochrany a je na něm, aby nejlepší zájem dítěte identifikoval, interpretoval a následně prosazoval. (Macela et al., 2015)

Qvortrup definuje nejlepší zájem dítěte jako *„takovou konstelaci okolností, takové uspořádání životní situace dítěte, v němž mohou být trvale, smysluplně a individuálně přiměřeně – tedy optimálně – uspokojovány základní potřeby dítěte.“* (Qvortrup dle Matoušek et al., 2003c, s. 227)

Podle Národního akčního plánu k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011 je zájem dítěte *„takový stav, kdy je zachována životní úroveň a podmínky, nezbytné pro jeho zdravý tělesný, duševní, duchovní, mravní a sociální rozvoj a je chráněno právo dítěte na plný a harmonický rozvoj jeho osobnosti a schopností; plnohodnotné dětství a osobní potenciál dítěte je plně vyvinut v rámci rodiny; cizí péče a podpora je dítěti poskytována jen v nezbytně nutné míře“.* (2009, s. 5)

Pro úplnost na tomto místě zmíním ještě definici pojmu „blaho dítěte“. *„Blaho dítěte je cílový stav, k němuž by měl jakýkoli proces, a to pod zorným úhlem zásady nejlepšího zájmu dítěte, směřovat.“* (Macela et al., 2015, s. 76) Blahem dítěte se rozumí dosažení objektivního stavu každého jednotlivého dítěte, garantovaného státem, přičemž se bere ohled na práva rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu. (Tamtéž)

Výbor OSN pro práva dítěte v komentáři k čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte interpreтуje nejlepší zájem dítěte jako komplexní a dynamický koncept obsahující tři složky: základní právo dítěte, aby byl jeho nejlepší zájem posouzen a bylo k němu přihlédnuto; základní interpretační princip, podle kterého je-li možné interpretovat

právní předpis vícero způsoby, zvolí se ten, který nejefektivněji naplňuje nejlepší zájem dítěte; a procesní pravidlo, dle kterého kdykoliv se přijímá rozhodnutí, které by mohlo ovlivnit dítě, je třeba posuzovat, jaké pozitivní či negativní dopady na dítě může toto rozhodnutí mít.

Při hodnocení zájmu dítěte je třeba přihlédnout k názoru a identitě dítěte, zachování rodinného prostředí a vztahů, péči o dítě, jeho ochraně, bezpečí a zranitelnosti, právu na nejvyšší dosažitelnou úroveň zdravotního stavu a právo dítěte na vzdělání. Při hodnocení těchto aspektů záleží na každém jednotlivém případě, zda budou relevantní všechny a jakou budou mít váhu. (Vláda ČR, 2013)

Vyhodnocení nejlepšího zájmu dítěte spočívá v celkovém posouzení všech relevantních aspektů, kdy váha každého z nich závisí na ostatních. Ne všechny aspekty budou stejně důležité pro každý případ, a různé aspekty mohou být v jednotlivých případech použity různými způsoby. Jejich obsah se bude nutně lišit u každého konkrétního dítěte a případ od případu, v závislosti na typu rozhodnutí a konkrétních podmínkách, stejně jako význam každého aspektu v celkovém hodnocení. Při posuzování konkrétního případu a jeho okolností mohou být aspekty nejlepšího zájmu v rozporu. Například zachování rodinného prostředí může být v rozporu s potřebou chránit dítě před rizikem násilí nebo zneužívání ze strany rodičů. V takových situacích, musí být aspekty váženy proti sobě s cílem nalézt řešení, které je v nejlepším zájmu dítěte. Vyhodnocení nejlepších zájmů dítěte je jedinečná činnost, která by měla být prováděna v každém individuálním případě s přihlédnutím ke konkrétním poměrům každého dítěte. Tyto poměry je třeba hodnotit v souvislosti s takovými individuálními charakteristikami dítěte, jakými jsou, mimo jiné, věk, pohlaví, míra vyspělosti a zkušenosti, příslušnost k menšinové skupině, postižení tělesné, smyslové nebo mentální, jakož i sociální a kulturní kontext, ve kterém se dítě nachází, jako je přítomnost nebo nepřítomnost rodičů, zda s nimi dítě bydlí, kvalita vztahů dítěte s jeho rodinou, bezpečnost prostředí, existence kvalitních alternativních zdrojů dostupných rodině, širší rodině nebo pečujícím osobám atd. (Výbor OSN pro práva dítěte, 2013, online, cit. 13. 1. 2016, vlastní překlad)

Podle Ústavního soudu „v *případě rozhodování o svěřeni dítěte do střídané výchovy rodičů, je třeba vycházet z premisy, že zájmem dítěte je, aby bylo především v péči*

obou rodičů.“ (I. ÚS 2482/13) Obecně je tedy zájem dítěte spatřován v péči obou rodičů, tedy v tom, aby rozvodem či rozchodem dítě o jednoho z nich nepřicházelo.

Při rozhodování o svěřování dítěte do střídavé péče může docházet ke konfliktu zájmů dítěte se zájmy rodičů, a to zejména v kontextu práva rodičů na péči o dítě. Ústavní soud k této problematice uvádí: *„Je nutno vycházet z premisy, že na péči o děti mají zásadně stejné právo oba rodiče. Toto právo je plně naplněno tehdy, pokud každý rodič má možnost o dítě pečovat po stejnou dobu jako rodič druhý. Případné odchylky od tohoto pravidla musí být odůvodněny ochranou nějakého jiného, dostatečně silného legitimního zájmu.“* (I. ÚS 3216/13)

Podle Novotné, Burdové a Riedlové Jurkové (2014) zájem a blaho dítěte úzce souvisí s ochranou rodičovství a rodiny a vzájemným právem rodičů a dětí na rodičovskou výchovu a péči. Při svěřování dítěte do střídavé péče by měl být zdůrazněn zájem dítěte, který nelze podřadit zájmům jiným, jako jsou např. zájmy rodičů, rodiny, jiných osob či státu.

Cílem rozhodování ve věcech týkajících se dítěte, je nalezení takového řešení, které nepoškodí zájmy dítěte a co nejméně poškodí zájmy ostatních, zejména rodičů. Pokud však není možné takový soulad nalézt, měl by být zájem dítěte nadřazen zájmům jiných subjektů. (Kornel, 2012)

Shrnutí

Sociálně-právní ochrana dětí je cílená činnost, která zahrnuje zejména ochranu práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu a ochranu oprávněných zájmů dítěte, Předním hlediskem sociálně-právní ochrany je zájem a blaho dítěte, ochrana rodičovství a rodiny a vzájemné právo rodičů a dětí na rodičovskou výchovu a péči. Nejvíce povinností v ochraně dětí a pomoci rodičům ukládá zákon obecním úřadům obcí s rozšířenou působností a obecním úřadům, prakticky tedy sociálním pracovníci na úseku sociálně-právní ochrany dětí, neboť právě ty mají díky znalosti problému

a místních podmínek, možnost bezprostředně sledovat ochranu práv dětí a včas činit potřebná opatření.

Těžištěm práce orgánů sociálně-právní ochrany je výkon funkce kolizního opatrovníka. Kolizní opatrovník jedná jménem dítěte, které zastupuje, přičemž však činí vlastní projev vůle, tj. neprojevuje vůli zastoupeného, ale svou vlastní vůli.

Dítě, které je schopno formulovat své vlastní názory, má právo se vyjádřit ke všem záležitostem, které se ho týkají. Názorům dítěte musí být věnována patřičná pozornost odpovídající jeho věku a vyspělosti. Přání dítěte je třeba považovat za zásadní vodítko při hledání jeho nejlepšího zájmu. Ne všechna přání a požadavky dětí však lze akceptovat. Je nutné pečlivě a komplexně posuzovat jeho nejlepší zájmy.

Koncept nejlepšího zájmu dítěte zahrnuje zdravý tělesný, duševní, duchovní, mravní a sociální vývoj, harmonický rozvoj osobnosti a schopností dítěte, které je vychováváno v rodině a prožívá plnohodnotné dětství.

V rámci rozhodování o svěření dítěte do střídavé péče by měl být zdůrazněn zájem dítěte, nikoli zájem rodičů, či jednoho z rodičů. Obecně je zájem dítěte spatřován především v péči obou rodičů.

Základním právem dítěte je, aby byl jeho nejlepší zájem individuálně posouzen, přičemž musí být vzaty v úvahu konkrétní poměry každého dítěte.

Praktická část

4 Metodologická východiska výzkumného šetření

V této kapitole se věnuji hlavnímu cíli a dílčím cílům výzkumného šetření. Samostatnou podkapitolu tvoří výběr výzkumné strategie, metod a technik. Zaměřuji se zde také na charakteristiku informantek, tedy sociálních pracovníc, které vykonávají sociálně-právní ochranu dětí na obecních úřadech obcí s rozšířenou působností (dále sociální pracovníce OSPOD) a zmiňuji rovněž etické aspekty a rizika výzkumu.

4.1 Cíle výzkumného šetření

Hlavním cílem této práce je **zjistit, jak vnímají střídavou péči a téma zájem dítěte v kontextu rozhodování o střídavé péči sociální pracovníce OSPOD.**

Sama jsem několik let pracovala jako sociální pracovníce OSPOD, což mě vedlo k volbě tématu střídavé péče. Zajímalo mě, jak toto aktuální a do velké míry kontroverzní téma vnímají sociální pracovníce OSPOD, tedy moje kolegyně. V souvislosti se sociálně-právní ochranou dětí se pak nelze vyhnout tématu zájmu dítěte, které žádný zákon nevymezuje, které je však jejím předním hlediskem a praktické uskutečnění jeho obsahu je v rukou sociálních pracovníc.

V rámci hlavního cíle práce jsem si stanovila následující tři dílčí cíle:

Dílčí cíl 1:

Zjistit, jaké zkušenosti mají sociální pracovníce s procesem rozhodování o střídavé péči.

Dílčí cíl 2:

Zjistit, co považují sociální pracovníce za okolnosti podporující/nepodporující rozhodnutí o střídavé péči.

Dílčí cíl 3:

Zjistit, jak sociální pracovníce vnímají téma zájem dítěte obecně a v kontextu střídavé péče.

4.2 Výzkumná strategie

K naplnění cíle praktické části práce jsem použila kvalitativní výzkumnou strategii, která je zaměřená na porozumění, zkušenosti a názory a rozkrytí jejich významu a smyslu.

Podle Creswella (In Hendl, 2012, s. 48) je kvalitativní výzkum „*proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách.*“ Lze také říci, že je to „*nenumerické šetření a interpretace sociální reality. Cílem tu je odkrýt význam podkládaný sdělovaným informacím.*“ (Disman, 2002, s. 285)

Důležité rysy kvalitativního přístupu zohledňuje i definice Švaříčka a Šed'ové et al. (2007, s. 18): „*Kvalitativní přístup je proces zkoumání jevů a problémů v autentickém prostředí s cílem získat komplexní obraz těchto jevů založený na hlubokých datech a specifickém vztahu mezi badatelem a účastníkem výzkumu. Záměrem výzkumníka provádějícího kvalitativní výzkum je za pomoci celé řady postupů a metod rozkrýt a reprezentovat to, jak lidé chápou, prožívají a vytvářejí sociální realitu.*“

Kvalitativní přístup vychází z toho, jak jsou různé pojmy a vztahy chápány aktéry sociální reality, kteří jsou odborníky na sociální situace, které prožívají. Cílem je porozumět situaci tak, jak ji rozumí sami aktéři a jaké důvody je vedou k určitému jednání. (Švaříček, Šed'ová et al., 2007) Výzkumník usiluje o vysvětlení jevů očima zkoumaných osob, ne na základě svých vlastních názorů, očekávání či tradic. Všímá si i rozdílů mezi zkoumanými osobami a zjišťuje, zda existují rozdíly v tom, jak se ony samy dívají na danou problematiku. (Gavora, 2008) Hlavním úkolem kvalitativního výzkumu je objasnit, jak se lidé v daném prostředí a situaci dobírají pochopení toho, co se děje, jak organizují své běžné každodenní aktivity a interakce a proč jednají určitým konkrétním způsobem. Cílem kvalitativního výzkumu je tedy porozumění, jenž vyžaduje vhled do co největšího množství dimenzí daného problému. (Hendl, 2012)

Podstatou kvalitativního výzkumu je sběr dat bez toho, že by na počátku byly stanoveny základní proměnné či hypotézy. Výzkumný projekt není závislý na již dříve vystavěné teorii. Jde o to do hloubky a v kontextu prozkoumat určitý široce definovaný jev a přinést o něm maximální množství informací. Po nasbírání dostatečného množství dat výzkumník pátrá po pravidelnostech, které se v těchto datech vyskytují, formuluje předběžné závěry a hledá pro ně další oporu v datech. Výstupem je formulování nové hypotézy či teorie. Na základě kvalitativního výzkumu vzniklé teorie či hypotézy není možné zobecňovat, neboť jsou platné pouze pro vzorek, na kterém byly získány. (Švaříček, Šed'ová et al., 2007)

Kvalitativní výzkum stojí na poznatku, že platnost zkušenosti stoupá s mírou subjektivní účasti poznávajícího. Subjektivita badatele je vnímána jako přínos pro pochopení skutečnosti. „*Finální podoba teorie tak získává dialogickou podobu, neboť zahrnuje mnoho hlasů: pohled badatele a účastníků výzkumu.*“ (Švaříček, Šed'ová et al., 2007, s. 21, 22)

4.3 Použitá metoda

V rámci kvalitativní výzkumné strategie jsem využila metodu polostrukturovaného rozhovoru.

Polostrukturovaný rozhovor vychází z předem připraveného seznamu okruhů a otázek, které chceme během rozhovoru probrat, čímž zajišťuje, že se skutečně dostane na všechna pro tazatele zajímavá témata. Umožňuje dle potřeby zaměřovat pořadí, v jakém se tématům věnujeme a maximalizovat tak množství informací, které z rozhovoru získáme. Polostrukturovaný rozhovor rovněž dovoluje požádat o doplnění či vysvětlení odpovědí účastníků a ověřit si, že jsme je správně pochopili a interpretovali. (Miovský, 2006) Současně umožňuje provést rozhovory strukturovaněji a ulehčuje jejich srovnání. (Hendl, 2012)

Následující tabulka představuje transformaci hlavního výzkumného cíle do dílčích cílů a výzkumných otázek.

Tabulka 1: Transformace hlavního cíle do dílčích cílů a výzkumných otázek

Hlavní cíl	
Zjistit, jak vnímají střídavou péči a téma zájem dítěte v kontextu rozhodování o střídavé péči sociální pracovníce OSPOD.	
Dílčí cíle	Výzkumné otázky
Dílčí cíl 1 Zjistit, jaké zkušenosti mají sociální pracovníce s procesem rozhodování o střídavé péči.	• V jakých situacích se v rámci Vaší práce setkáváte se střídavou péčí? • Jak dochází dle Vašich zkušeností k tomu, že je rozhodnuto v konkrétních případech o střídavé péči? • Kdo z rodičů častěji navrhuje střídavou péči? • Jaké důvody uvádí matky a otcové pro a proti střídavé péči? • Jací odborníci a v jakých situacích bývají do procesu rozhodování o střídavé péči zapojeni? • Jakou roli zastáváte v procesu rozhodování Vy? • Jakou máte zkušenost s fungováním střídavé péče v případech, kdy byla nařízena přes nesouhlas jednoho z rodičů?

Dílčí cíl 2 Zjistit, co považují sociální pracovníci za okolnosti podporující/nepodporující rozhodnutí o střídavé péči.	• Co všechno zjišťujete před vlastním rozhodnutím podpořit či nepodpořit střídavou péči? • Jaká kritéria musí být splněna, abyste se rozhodla střídavou péči podpořit? • V jakém případě byste rozhodně střídavou péči nepodpořila? • Jakou roli ve Vašem rozhodnutí hraje názor dítěte? • Na základě jakých okolností se rozhodnete střídavou péči podpořit přes nesouhlas jednoho z rodičů?
Dílčí cíl 3 Zjistit, jak sociální pracovníci vnímají téma zájem dítěte obecně a v kontextu střídavé péče.	• Co pro Vás znamená pojem „zájem dítěte“? • Jak vnímáte „zájem dítěte“ v rámci svěření dítěte do péče jednoho z rodičů? • Jak vnímáte „zájem dítěte“ v rámci svěření dítěte do střídavé péče?

Zdroj: vlastní

4.4 Výzkumný soubor

Záměrný výběr zkoumaného souboru je potřebný proto, aby byly vybrány případy či osoby, které mají potřebné vědomosti a zkušenosti. Vybrané osoby žijí v daném prostředí, dokonale jej znají a jsou schopny o něm podat věrné zprávy. (Gavora, 2008) Výběr zkoumaného souboru je takový postup, kdy cíleně vyhledáváme případy či osoby podle stanovených kritérií. Kritériem je konkrétní vybraná vlastnost či projev této vlastnosti nebo stav, tj. příslušnost k určité sociální či jiné skupině. (Miovský, 2006)

V mém výzkumném šetření byl výběr výzkumného souboru záměrný. Kritériem výběru byla skutečnost, že informantky vykonávají sociálně-právní ochranu dětí na obecních úřadech obcí s rozšířenou působností a současně, že se ve své praxi setkaly se střídavou péčí a procesem rozhodování o střídavé péči a zastávaly funkci opatrovníka v řízení o svěření dítěte do střídavé péče.

Na tomto místě je třeba uvést, že informantkami byly pouze ženy, neboť v praxi pracují na pozicích sociálních pracovníc OSPOD téměř výhradně ženy, muži jsou výjimkou. S ohledem na tuto skutečnost používám ve své práci termín „sociální pracovnice“ a „informantky“ pouze v ženském rodě.

Formou výběru bývá nejčastěji metoda „sněhové koule“, kdy výzkumník zvolí jednoho nebo několik málo jedinců k interview. Tyto osoby následně výzkumníkovi poskytnou informace či doporučení o dalších členech zkoumané populace. (Hendl, 2012)

V tomto ohledu byla moje pozice značně zjednodušená. Vzhledem k tomu, že jsem sama několik let pracovala na pozici sociální pracovnice OSPOD, jsem díky svým osobním kontaktům oslovila informantky přímo. Z 15 oslovených sociálních pracovníc jich bylo 13 ochotno zapojit se do výzkumu. Informantky splňovaly obě výše uvedená kritéria. Byly zaměstnány jako sociální pracovnice na úseku sociálně-právní ochrany dětí obecních úřadů obcí s rozšířenou působností, konkrétněji se jednalo o dva úřady městských částí v Praze a dva městské úřady ve středočeském kraji a ve své praxi se setkaly se střídavou péčí a procesem rozhodování o svěření dítěte do střídavé péče.

Následující tabulka charakterizuje informantky z hlediska věku, dosaženého vzdělání a délky praxe v sociální práci na úseku sociálně-právní ochrany dětí.

Tabulka 2: Charakteristika informantek

Informantka	Věk	Vzdělání	Délka praxe na OSPOD
I 1	49	Bc., DiS.	7 let
I 2	26	Bc., DiS.	3 roky
I 3	56	Bc.	30 let
I 4	25	Bc., DiS.	2 roky
I 5	52	Mgr., Bc.	25 let
I 6	26	Mgr.	1 rok
I 7	42	středoškolské	5 let
I 8	25	DiS.	1 rok
I 9	48	Mgr.	5 let
I 10	43	vyšší odborné	14 let
I 11	52	Bc., DiS.	14 let
I 12	34	Mgr.	7 let
I 13	33	DiS.	7 let

Zdroj: vlastní

Rozsah výběru (počet vybraných osob) se řídí teoretickou saturací. Výběr končí, když výzkumník zjistí, že informace od dalších osob se opakují a již nepřinášejí nová data. (Tamtéž)

Podle Miovského (2006) v kvalitativním výzkumu výzkumník využívá sám sebe jako nástroj k modelování situace. Nejedná se však o manipulaci s lidmi, ale o kreativní spoluvytváření výzkumné situace tak, aby byl stále sledován žádoucí cíl, avšak bez nároku na vymyšlený a předem připravený způsob, jak k tomuto cíli dospět. Vzájemná pozice mezi účastníky výzkumu je pozice rovnocenná, a to v tom smyslu, že o jednotlivých účastnících uvažujeme jako o osobách nadaných vůlí a vlastním způsobem seberealizace. Respektujeme individuální odlišnosti

a poskytujeme prostor, aby se mohly projevit. Nevnučujeme účastníkům výzkumu naši představu o tom, jak má výzkumná situace proběhnout, ale chápeme ji jako dialogickou, tj. jako spoluvytvářenou oběma stranami.

4.5 Organizace výzkumu a předvýzkum

Rozhovory byly realizovány v období ledna a února 2016. Informantky jsem kontaktovala osobně či telefonicky a požádala je o účast ve výzkumu. Informantky byly předem seznámeny s cíli výzkumu a účelem výzkumu. Ve sjednaném termínu byl dle požadavku informantek proveden rozhovor buď na jejich pracovišti či na veřejném místě. Během rozhovoru měly informantky k dispozici předem připravené otázky, měly tedy přehled o struktuře témat a otázek probíhajícího rozhovoru. Rozhovory trvaly zpravidla 30 až 40 minut. Se souhlasem informantek byly nahrávány na diktafon a následně doslovně přepsány. Jeden přepis rozhovoru je uveden v příloze 1 této práce.

V prosinci 2015 byl proveden předvýzkum. „*Předvýzkum je testem nástrojů, které ve výzkumu hodláme použít.*“ (Hendel, 2012, s. 122) Cílem je testovat srozumitelnost a jednoznačnost otázek a minimalizovat tak omyly vyplývající z možného porozumění otázkám více než jedním způsobem. (Tamtéž)

Předvýzkum byl proveden s nulovou informantkou, která odpovídala na stejné otázky určené pro samotný výzkum. Bylo sledováno především to, zda otázky jsou pro informantku srozumitelné, zda jednoznačně porozuměla významu otázek a zda na ně dokáže odpovědět. Rovněž bylo sledováno, zda některá z položených otázek nepůsobí rozpaky, případně nevyvolává neochotu odpovídat. Předvýzkumem bylo zjištěno, že otázky jsou jasné, informantka jim evidentně porozuměla a byla schopna na ně adresně odpovědět. Žádná z otázek nebyla vyhodnocena jako vyvolávající negativní reakci a způsobující neochotu pokračovat v rozhovoru.

4.6 Etické principy výzkumu

Podle Švaříčka a Šed'ové et al. (2007) patří mezi základní principy etiky výzkumu důvěrnost, poučený souhlas a zpřístupnění práce účastníkům výzkumu. Důvěrnost znamená, že nebudou zpřístupněna žádná data, která by umožnila identifikaci účastníků výzkumu. S otázkou důvěrnosti a ochrany soukromí účastníků výzkumu souvisí také způsob nakládání se získanými daty. Dalším důležitým principem je poučený souhlas, který znamená dobrovolný souhlas s účastí ve výzkumu a rovněž pravdivé informování účastníků výzkumu o tématu a účelu výzkumu. S ohledem na pochopení a správnou interpretaci závěrů výzkumu může být zpřístupnění výsledků výzkumu jeho účastníkům diskutabilní, nicméně pokud výzkumník příslib učiní, měl by tento svůj závazek dodržet.

Při realizaci výzkumu jsem dbala na dodržování uvedených etických principů. Informantky byly předem seznámeny s tématem mé práce, hlavním i dílčími cíli výzkumu a pro jaké účely bude zpracováván. Před provedením rozhovoru jsem sociální pracovnice informovala o anonymitě rozhovorů a poskytnutých informací a rovněž o možnosti neodpovídat na některé otázky, případně rozhovor kdykoli ukončit. Všechny informantky souhlasily s pořízením audionahrávky rozhovoru, která nebude zveřejňována a bude uložena v mém osobním archivu. Některé informantky vyjádřily zájem vidět mou dokončenou práci, což jsem jim přislíbila.

4.7 Rizika výzkumu

Při kvalitativním výzkumu lze jen těžko replikovat výzkum, neboť zkoumané situace se mohou neustále měnit. Tuto proměnlivost zahrnujeme do zkoumaného jevu. Validita je zajišťována zejména dlouhodobostí výzkumu, přímým kontaktem s realitou a rozsáhlým a velmi konkrétním, výstižným a přesným popisem, který je doplněn autentickými citacemi výroků zkoumaných osob. (Gavora, 2008)

Zkreslení může být způsobeno výzkumníkem, a to zejména prostřednictvím jeho nereflektovaných implicitních teorií, zkušeností, předpojatostí apod. (Miovský, 2006)

Výstupy mého výzkumného šetření nejsou zobecnitelné, jsou platné pouze pro výzkumný soubor, se kterým jsem pracovala. Jelikož jsem sama byla zaměstnána jako sociální pracovnice OSPOD, mohlo dojít ke zkreslení mými vlastními zkušenostmi a názory na danou problematiku. Výpovědi informantek mohly být negativně ovlivněny mou pozicí kolegyně coby výzkumníka, což se mohlo projevit např. v úmyslném neuvedení nebo modifikaci některých informací nebo souvislostí. Domnívám se však, že tomu bylo spíše naopak, tedy, že informantky mně projevily své názory otevřeněji než nezávislému tazateli.

Zde bych ráda uvedla, že rozhovory se všemi mými informantkami, tedy mými kolegyněmi, byly pro mě velkým osobním přínosem. Umožnily mi nejen strukturovaně hovořit o tématu mého zájmu, střídavé péči, ale i o jejich vnímání tématu prolínajícím se sociálně-právní ochranou dětí, tedy o zájmu dítěte. Jejich vstřícný přístup a ochota účastnit se výzkumu mi značně usnadnily moji roli nezkušeného výzkumníka a velmi zpříjemnily i samotný průběh rozhovorů.

5 Analýza a interpretace dat

V této kapitole se věnuji analýze a interpretaci dat získaných rozhovory s informantkami. Kapitola je rozdělena dle dílčích výzkumných cílů a s nimi souvisejících otázek. Interpretace je doplněna doslovnými citacemi výroků informantek, jsou tedy ponechány v původním znění včetně gramatických chyb, nespisovných či hovorových výrazů. Citace jsou psány kurzívou a uvedeny v uvozovkách.

„Kvalitativní analýza je uměním zpracovat data smysluplným a užitečným způsobem a nalézt odpověď na položenou výzkumnou otázku.“ (Hendl, 2012, s. 233) Kvalitativní analýza a interpretace spočívá v systematickém nenumeričném organizování dat s cílem odhalit témata, pravidelnosti, kvality a vztahy a smysluplně zachytit složitost zkoumaných jevů a případů sociálního světa. (Tamtéž)

Analýza dat získaných z rozhovorů s informantkami byla provedena technikou otevřeného kódování. Kódováním obecně se rozumí rozkrytí dat směrem k jejich interpretaci, konceptualizaci a nové integraci. (Švaříček, Šed'ová et al., 2007) Otevřené kódování představuje postup, při kterém jsou v textu lokalizována témata, kterým je následně přiřazováno označení. Kódovat lze slovo po slovu, podle odstavců, podle celých textů a případů. (Hendl, 2012) Jednotlivé kódy se na základě podobnosti nebo jiné vnitřní souvislosti sdružují. Seskupování významově podobných kódů se nazývá kategorizace. Popisem jednotlivých kategorií a vztahů mezi nimi lze vytvořit kostru analytického příběhu, která umožňuje formulovat klíčová tvrzení, na které výzkumník přišel, a to tak, aby byla soustředěna kolem ústředního jevu, který byl zkoumán. Kostra zároveň slouží jako osnova kvalitativní výzkumné zprávy, která je deskriptivním a popisným textem ukazujícím a vykládajícím původní data. Interpretací je rozuměn *„systematický rozbor toho, co kategorizovaná data a nalezená spojení vlastně znamenají.“* (Švaříček, Šed'ová et al., 2007, s. 244)

Pro větší přehlednost textu jsou následující interpretace v rámci dílčích cílů rozděleny podle výzkumných otázek.

5.1 Dílčí cíl 1

Dílčím cílem 1 je **zjistit, jaké zkušenosti mají sociální pracovníci s procesem rozhodování o střídavé péči.**

Tento cíl je zaměřen k přiblížení procesu rozhodování o svěření dítěte do střídavé péče. Jedná se o zjištění, jaká je role sociálních pracovníků OSPOD v tomto procesu; zda jsou kromě sociálních pracovníků do procesu rozhodování zapojeni i jiní odborníci a o jaké situace se jedná. Dále se zabývá zkušenostmi sociálních pracovníků s důvody, které vedou rodiče k tomu, že navrhnou střídavou péči; jak dochází k tomu, že je v konkrétních případech rozhodnuto o střídavé péči a jakou mají zkušenost s jejím fungováním, pokud je dítě svěřeno do této formy péče přes nesouhlas jednoho z rodičů.

Výzkumná otázka:

V jakých situacích se v rámci Vaší práce setkáváte se střídavou péčí?

Se střídavou péčí se sociální pracovníci nejčastěji setkávají v rámci první úpravy poměrů dětí před a po rozvodu manželství rodičů či rozchodu rodičů. Zpravidla se jedná o situaci, kdy je orgán sociálně-právní ochrany dětí ustanoven opatrovníkem dítěte pro řízení a je soudem vyzván k prošetření poměrů v rodině, případně provedení pohovoru s dítětem, podání písemné zprávy a sdělení stanoviska k návrhu rodičů který je mu zaslán.

Se střídavou péčí se informantky setkávají i ještě před zahájením soudního řízení o úpravu poměrů dětí, a to v případě, že se na ně obrátí rodiče dítěte a žádají o poradenství při řešení jejich rodinné situace, jak uvádí informantka I 2: *„Tak bud' je to v případě, kdy soud nařídí a zahájí řízení ve věci úpravy poměrů k nezletilému dítěti, anebo v době, kdy rodiče nemají vyřešeno, není zahájeno soudní řízení a v rámci řešení jejich rodinné situace se potřebují poradit, nebo zrovna to řeší.“* Poradenství se většinou týká samotného podání návrhu na úpravu poměrů dítěte, průběhu řízení, výživného, problematické komunikace s druhým rodičem, nesouhlasu druhého rodiče se střídavou výchovou apod.

Další situace nastává, pokud je již pravomocně rozhodnuto o úpravě poměrů dítěte a jeden z rodičů navrhne změnu formy péče, například je-li dítě svěřeno do výchovy

jednoho z rodičů a druhý navrhuje střídavou péči, nebo i v rámci úpravy styku rodiče s dítětem. Typické odpovědi zněly takto:

„No, a někdy to bývá, i pokud při prvním rozhodování není jaksi odsouhlasena střídavá péče, protože je dítě příliš malé, tak vlastně poté, když dítě už je větší, tak si zase většinou otec o střídavou výchovu požádá.“ (I 3)

„Tak se střídavou péčí se setkávám, pokud si rodiče upravují poměry, nebo pokud nejsou spokojeni se stykem a upravují si styk třeba na střídavou péči.“ (I 11)

Některé informantky k této otázce uvedly, že se setkávají s návrhy otců na střídavou péči, které nejsou vedeny skutečnou touhou pečovat a vychovávat dítě, ale jsou negativní reakcí na návrh matky na zvýšení výživného. Tuto situaci demonstruje výrok: *„A další vlastně situace jsou, když už je o poměrech dítěte pravomocně rozhodnuto, ale dítě je svěřeno do výlučné péče jednoho z rodičů, většinou matky, a ten rodič třeba požádá o zvýšení výživného, tak potom vlastně i ten druhý rodič, bývá to většinou otec, se rozhodne pro střídavou péči.“ (I 3)* Mnozí otcové se patrně domnívají, že faktická péče o dítě by byla méně nákladná, než jaké výživné jim bylo nebo mohlo být vyměřeno. Současně se mohou domnívat, že matka vynakládá finanční prostředky nikoli na náklady dítěte, ale spotřebovává je sama pro sebe, jak zde uvádí informantka: *„... nebo to bývá i často, když žádá matka většinou o zvýšení výživného a otec v tom případě často navrhuje střídavou péči i z toho důvodu, aby matka nedostala více peněz. Otcové to často vysvětlují i tím, že matka ty peníze, které dává na děti otec, sama utratí za sebe.“ (I 13)* Lze se také domnívat, že v této situaci otcové svým návrhem na střídavou péči chtějí dosáhnout zpětvzetí návrhu matky na zvýšení výživného a tedy rovněž není motivem jejich návrhu přání vychovávat dítě, ale spíše vytvoření nátlaku na matku, kdy předpokládají, že matka chce mít dítě ve své péči a nebude s jejich návrhem souhlasit.

Výzkumná otázka:

Jak dochází dle Vašich zkušeností k tomu, že je rozhodnuto v konkrétních případech o střídavé péči?

Dle informantek je o svěření dítěte do střídavé péče rozhodnuto jedním ze dvou způsobů v závislosti na tom, zda se na této formě péče rodiče dohodnou či nikoliv. Rodiče, kteří se na střídavé péči dohodnou již před zahájením řízení o úpravě poměrů

dítěte, podají k soudu návrh na schválení jejich dohody, kterou soud potvrdí. Informantka I 2 uvedla: „*Bud' jsou rodiče, kteří se již dohodnou předtím, než přijdou na úřad, nebo než si podají návrh k soudu, tak už mají sepsanou dohodu...*“

K dohodě rodičů o střídavé péči může dojít i v průběhu řízení o úpravě poměrů dítěte, a to i přesto, že se rodiče prvotně na střídavé péči nedohodli a jeden z nich či oba navrhovali jinou formu péče o dítě. Tyto situace dokresluje výrok: „... a výjimečně dojde i k té dohodě, ale většinou je to po nějakých soudních jednáních.“ (I 6)

Pokud rodiče neuzavřou dohodu před zahájením soudního řízení nebo v jeho průběhu, rozhodne soud autoritativně přes nesouhlas jednoho z rodičů. Jako podklad pro své rozhodnutí si ve většině případů soud vyžádá znalecké posudky, které pak společně s ostatními důkazy zhodnotí a vydá rozhodnutí. Většinou se pak tedy jedná o „...doporučení znalce v rámci nařízených znaleckých posudků.“ (I 1)

K této otázce většina informantek uvedla, že ve většině případů k dohodě rodičů nedojde a soud střídavou péči nařídí přes nesouhlas jednoho z rodičů. To dobře ilustruje odpověď informantky I 6: „*Většinou je to tak, že tu střídavku navrhuje jenom jeden z rodičů. Málokdy se mi teda stalo, že to bylo na dohodě rodičů a jde to tím pádem sporem, takže většinou rozhodne soud na základě znaleckých posudků...*“

Jedna s informantek hodnotila rozhodnutí o střídavé výchově jako nouzové řešení: „*Tak jako spíš je rozhodnuto proti vůli minimálně jednoho z rodičů, protože je to jako řešení rozvodového sporu, kde málokdy střídavá péče je rozhodnuta na základě dohody, málokdy. Častěji je to tak, že vlastně o tom rozhodne soud, když nenajde se jiný řešení, takže je to východisko z nouze.*“ (I 5)

Pouze 4 informantky uvedly, že jejich zkušenost je taková, že ve většině případů je dítě svěřeno do střídavé péče na základě dohody rodičů, ať se jedná o dohodu uzavřenou už před podáním návrhu na zahájení soudního řízení o úpravu poměrů dítěte nebo v průběhu řízení. „*Pokud soud rozhodne, tak ve většině případů to je na základě dohody obou rodičů, to znamená, že oba dva jsou tomu nakloněni. Pak jsou teda další řízení, která jsou zdlouhavější, a tam většinou jsou ty návrhy různorodé, že teda jeden chce a jeden nechce.*“ (I 10)

Výzkumná otázka:

Kdo z rodičů častěji navrhuje střídavou péči?

Odpovědi všech informantek na tuto otázku byly shodné. Pokud se rodiče nedohodnou, střídavou péči navrhují výhradně otcové. Některé informantky uvedly, že se nikdy nesetkaly s tím, aby střídavou péči navrhly matky. Jedná se tedy vždy o dohodu rodičů, nebo jsou navrhovateli otcové.

Výzkumná otázka:

Jaké důvody uvádí matky a otcové pro a proti střídavé péči?

V souvislosti s odpověďmi na předchozí otázku, že střídavou péči navrhují výhradně otcové, zde informantky uvádí, že argumenty pro střídavou péči uvádí pouze otcové, a naopak matky spatřují ve střídavé péči pouze negativa.

Pokud dojde k uzavření dohody rodičů v průběhu řízení o svěření do střídavé péče, neznamená to, že by matky přehodnotily své stanovisko, ale spíše se rozhodnou v protražovaném sporu nepokračovat, což ilustruje odpověď: „Vzhledem k tomu, že moje zkušenost je taková, že střídavou péči ve většině nebo v naprosté většině případů navrhovali otcové, tak matky, nepamatuji si, že by matky uváděly nějaký konkrétní důvod pro střídavou výchovu, většinou to bylo tak, že matky se přizpůsobily situaci.“ (I 1)

Jako důvody pro střídavou péči otcové uvádí, že dítě není vlastnictvím matky, má právo na oba rodiče a že tedy chtějí a mají právo podílet se na péči a výchově dítěte ve stejném rozsahu jako matka. To dobře vystihuje výrok: „Tak otcové uvádí, že se chtějí podílet na výchově dětí, že mají právo, že je to jejich dítě. To uvádí často, že mají právo“ (I 12) V souvislosti se střídavou výchovou otcové často vyhledávají a kontaktují organizace hájící práva otců na péči a výchovu dětí s tím, že následně argumentují tím, že se jedná jak o právo otce, tak o právo dítěte na péči obou rodičů. Informantka I 10 k tomu uvedla, že „otcové naopak argumentují nebo jsou velice znalí nálezů Ústavního soudu, že mají stejná práva jako matka, podílet se stejnou měrou na výchově a že tedy nechťejí jakoby propásnout ty období dětí.“

S tím souvisí i přání a právo otců podílet se na rozhodování o vzdělání dětí, o škole, o mimoškolních aktivitách, o trávení volného času. Chtějí být informováni a spolurozhodovat o lékařích, které dítě navštěvuje, o zdravotních výkonech apod.

Argumentem matek proti střídavé péči je, *že dítě nemá jeden domov. To je nejčastější důvod, proč matky střídavou výchovu nechtějí.*“ (I 1) Dle informantek vidí matky negativa střídavé péče tedy především v absenci jednoho domova, respektive v existenci dvou domovů dítěte a neustálého stěhování mezi nimi, případně i ve vzdálenosti bydlišť rodičů a tedy komplikovanější docházce dítěte do školy, do zájmových kroužků, na mimoškolní aktivity a rovněž zvyklost dítěte na stálé prostředí, kamarády apod.

Častým argumentem matek je také skutečnost, že otec se o dítě prakticky nikdy nestaral, neuměl by zajistit péči o ně, nebyl by schopen ho vychovat a zájem o ně projevuje až v současné době, jak uvádí informantka I 10: *„Tak u matek je to většinou věk, že dítě je teda nižšího věku, že otec se na výchově a péči příliš nepodílel...“*

Dalším významným důvodem, proč matky střídavou péči odmítají, je nízký věk dítěte, závislost na péči matky a citová fixace na matku. Tuto skutečnost ilustruje například odpověď: *„A matky uvádí většinou, že otcové se nedokáží postarat o dítě a že jsou děti malé, že nejsou dostatečně vyspělé na střídavou péči.“* (I 12)

V rámci odpovědi na tuto otázku uvedla téměř polovina informantek, že otce ve skutečnosti vedou k návrhu na střídavou péči jiné motivy, než uvádí. Jedná se zejména o jakousi satisfakci za nevydařený či ukončený partnerský vztah. Například jedna z informantek uvedla: *„... Ale jako často se tam objevují i prvky, který nemá co dělat s výchovou dětí, ale spíš se vztahovou problematikou mezi těmi rodiči. Takže to vlastně jako je přenesený problém, kde už nejde o děti.“* (I 5)

Dalším takovým zastřeným motivem může být výživné. Dle informantek se tedy nejedná o skutečné přání otce mít podíl na péči o dítě, ale návrh na střídavou péči podávají, protože se domnívají, že jim nebude vyměřeno výživné vůbec nebo jen v minimální výši. Tuto problematiku vystihuje výrok: *„Já si myslím, že oni to neuvedou přímo, ale u otců to často bývá třeba i výše výživného a někdy prostě opravdu ty vztahy jsou jakoby dobrý a chtějí se domluvit a chtějí pro to dítě to*

nejlepší. V momentě, kdy se hádají, to je zájem jednoho nebo druhého rodiče většinou.“ (I 7)

Některé z informantek uvedly, že nevyjádřeným motivem bývá i majetek rodičů, neboť rozhodování o péči o dítě probíhá v době, kdy není vypořádáno společné jmění manželů. Pokud matka není střídavé péči nakloněna, může na ni otec vyvíjet nátlak i třeba pouhým deklarováním podání návrhu na střídavou péči, aby získal matčin souhlas s určitou dohodou týkající se majetku.

Výzkumná otázka:

Jací odborníci a v jakých situacích bývají do procesu rozhodování o střídavé péči zapojeni?

Odpovědi informantek na tuto otázku se příliš nelišily. Pokud mezi rodiči nepanuje shoda ohledně formy péče o dítě, mohou se ještě před započítím soudního řízení nebo v jeho průběhu pokusit o dohodu za pomoci mediace jako alternativní metody řešení sporů. Dalšími organizacemi, které mohou rodiče využít, jsou poradny pro rodinu a mezilidské vztahy a další organizace orientované na rodinu a děti. Důležitou roli v procesu rozhodování o střídavé péči hrají soudní znalci z oboru psychologie a psychiatrie, o jejichž stanovisko se opírají jak sociální pracovníci, tak soudy. Pro doplnění představy OSPOD o fungování péče o dítě lze využít i vyjádření dětského lékaře a zprávu školy. Pro ilustraci uvádím následující výrok informantky I 10: *„Pokud už rodiče nechodí někam do poradny, tak většinou v první fázi vyhledají mediátora. Když se nedaří žádná dohoda, tak potom nějaká poradna pro mezilidské vztahy, psychologická poradna nebo teda nějaké zařízení, které je teda orientovaný na rodinu s dětma. A samozřejmě ve finále, když už to běží u soudu, tak soudní znalci.“*

Výzkumná otázka:

Jakou roli zastáváte v procesu rozhodování Vy?

V procesu rozhodování o střídavé péči informantky vystupují v roli kolizního opatrovníka. Většina informantek v odpovědi na tuto otázku zmiňuje i roli poradce či koordinátora. Viz I 9: *„Koordinátora. Rodičům, kteří se nedohodnou, pomáháme nalézt mediátora, vysvětlujeme k čemu je dobrý, jak by jim mohl pomoci.“* Úkolem

sociálních pracovníků OSPOD je přispět ke smírnému řešení sporné situace mezi rodiči, pomoci jim k uzavření dohody o péči o dítě, případně jim doporučit odborné pracoviště, které by podpořilo jejich vzájemnou komunikaci a usnadnilo uzavření dohody o formě péče o dítě, nebo obdobných dílčích dohod týkajících se péče o dítě.

Výzkumná otázka:

Jakou máte zkušenost s fungováním střídavé péče v případech, kdy byla nařízena přes nesouhlas jednoho z rodičů?

Na tuto otázku odpovědělo 9 ze 13 informantek, že jejich zkušenost s fungováním střídavé péče nařízené přes nesouhlas jednoho z rodičů je negativní.

Některé z informantek vyjádřily s nařizováním střídavé péče přes nesouhlas jednoho z rodičů nesouhlas. Například informantka I 5 uvedla: „... i v těchhle případech je střídavá výchova soudem nařizovaná, a že někteří znalci prostě se pro ni vysloví. Tak jsem jakoby nějakou dobu říkala, no, kdo ví, uvidím, ale ty případy, který jsem sledovala za tu dobu dvou a tři čtvrtě roku od té doby, tak mě přesvědčily, že je to špatně...“

Informantky, které na předchozí otázku: Jak dochází dle Vašich zkušeností k tomu, že je rozhodnuto v konkrétních případech o střídavé péči? odpověděly, že mají zkušenost, že rodiče se v rámci soudního řízení na střídavé péči vždy dohodly, nyní uvádí, že přestože došlo ke svěření dítěte do střídavé péče na základě dohody rodičů, střídavá výchova nefungovala bez problémů. Pro doplnění uvádím následující výrok: „... setkala jsem se například s tím, že rodiče nebyli zpočátku dohodnutí, přesto nakonec nějak došlo k dohodě, i přesto, že s tím třeba ten jeden rodič, většinou teda ta matka nebyla vnitřně ztotožněná. A mám tu zkušenost, že potom se dál řešily nějaké problémy s tím, že se nebyli schopni dohodnout v některých záležitostech dětí i po vyřešení toho, že byly děti svěřeny do střídavé péče.“ (I 2)

Informantka I 11 uvedla, že se ve své (14leté) praxi nesešla s tím, že by střídavá péče fungovala do zletilosti dětí.

Informantky shodně uváděly, že u rodičů přetrvávají problémy v komunikaci, jejich vztahy jsou konfliktní, rodiče nejsou schopni spolupráce, nejsou schopni dohody v podstatných ani v bagatelních záležitostech týkajících se dětí. Ke sporným tématům patří zejména vzdělání dětí, mimoškolní a zájmové aktivity, výchovné

principy druhého rodiče, hodnotová orientace druhého rodiče, ale i např. denní režim dítěte, stravování, volba oblečení a obuvi apod. Pro dokreslení uvádím následující odpověď na otázku: *„Velice špatnou. Z pohledu stability střídavé výchovy. Protože většinou během nějaké krátké doby, což může být i rok, se objevuje nový návrh na změnu toho režimu střídavé výchovy, na zrušení střídavé výchovy, ale hlavně problém je tam, že se ty rodiče hádají o malichernosti o tom, kam ty děti budou chodit do školky, nebo, to není malichernost, ale třeba, jaké oblečení bude nosit, kam bude chodit na kroužky, přes ty větší, což je školka, škola, takový ten denní režim toho dítěte.“* (I 10)

Několik informantek kromě negativních zkušeností uvádí i zkušenosti pozitivní, tedy že rodič, který původně se střídavou nesouhlasil, během času tuto formu péče akceptoval a střídavá péče fungovala více méně bez problémů a ke spokojenosti dítěte. Informantka I 4 uvedla: *„Tak já si myslím, že to fungovalo dobře určitě, i přes nesouhlas té matky a myslím, že s tím nebyl problém a to fungování vyhovovalo i tomu nezletilému.“*

V souvislosti s touto otázkou je třeba vzít v úvahu i skutečnost, o které hovořila informantka I 3, že ať už je o střídavé výchově rozhodnuto na základě dohody rodičů nebo je nařízena přes nesouhlas jednoho z rodičů a následně rodiče nepodávají k soudu návrh na změnu péče či se neobrací na OSPOD s jakýmkoliv problémy, OSPOD dále rodinu nevede v evidenci a fungování péče o dítě nesleduje.

Shrnutí

Dílkím cílem 1 praktické části práce bylo **zjistit, jaké zkušenosti mají sociální pracovníci s procesem rozhodování o střídavé péči**. Z rozhovorů s informantkami bylo zjištěno, že v procesu rozhodování o střídavé péči zastávají jako sociální pracovníci OSPOD roli kolizního opatrovníka a roli poradců rodičů ve smyslu poskytování poradenství a pomoci směřující k uzavření dohody a smírnému řešení sporu o péči o dítě. Nejčastěji uváděnými důvody otců pro svěření dítěte do střídavé péče je jejich právo na péči o dítě a vyrovnaný rozsah péče otců a matek. Matky odůvodňují svůj nesouhlas se střídavou péčí absencí jednoho domova dítěte

a předchozí neangažovaností a neschopností otce pečovat o dítě. Procesu rozhodování se účastní i další odborníci, z nichž nejvýznamnější úlohu hrají soudní znalci z oboru psychologie a psychiatrie. Zkušenosti informantek s rozhodováním o svěření dítěte do střídavé péče ukazují, že rodiče se na střídavé péči dohodnou již před zahájením soudního řízení nebo v jeho průběhu, převážná většina případů je řešena autoritativním rozhodnutím soudu, tedy dítě je svěřeno do střídavé péče přes nesouhlas jednoho z rodičů. Zkušenosti informantek s realizací takto nařízené střídavé péče jsou až na výjimky negativní. Negativní se však ukázaly i zkušenosti v některých případech, kdy byla střídavá péče realizována na základě dohody rodičů.

5.2 Dílčí cíl 2

Dílčím cílem 2 je **zjistit, co považují sociální pracovníci za okolnosti podporující/nepodporující rozhodnutí o střídavé péči.**

Tento cíl se zabývá kritérii, na jejich základě se sociální pracovníci OSPOD v rámci výkonu opatrovnictví rozhodnou podpořit nebo nepodpořit svěření dítěte do střídavé péče a okolnostmi, které vedou sociální pracovníci k podpoře střídavé péče přes nesouhlas jednoho z rodičů. Zkoumá také vliv názoru dítěte na jejich rozhodnutí.

Výzkumná otázka:

Co všechno zjišťujete před vlastním rozhodnutím podpořit či nepodpořit střídavou péči?

V rozhovorech všechny informantky uvádí, že rozhodnutí podpořit či nepodpořit střídavou péči předchází komplexní prošetření poměrů rodiny, které sestává ze zjištění rodinných, sociálních, bytových, ekonomických a majetkových poměrů a názoru dítěte. Konkrétněji se jedná o fungování rodiny a podílu obou rodičů na péči o dítě v době společného soužití; a uspořádání a fungování péče o dítě v aktuální době, neboť rodiče často v době podání návrhu již několik měsíců nevedou společnou domácnost a péče o dítě je již nějakým způsobem realizována. V této souvislosti informantka I 11 uvedla: *„No tak zjišťujeme, jak to fungovalo při společném soužití, kdo zajišťoval z větší části péči o dítě, jaký vlastně rodina měla program, jak to tam fungovalo, opíráme se třeba i o zprávy školy, o zprávy lékaře,*

opíráme se hlavně taky i o pohovor s dítětem jak to dítě prostě cítí, jak to vidí. “ Dále je zjišťována schopnost rodičů spolu komunikovat, jejich zaměstnání, příjmy, majetkové a bytové poměry s ohledem na vzdálenost bydlišť a zázemí dítěte u obou rodičů. Podstatnou záležitostí pro informantky je také možnost dítěte navštěvovat stejnou školu a zájmové aktivity v případě realizace střídavé péče, a zdravotní stav dítěte. Informace jsou získávány při osobním jednání sociální pracovníce s rodiči a dítětem a šetřením v místě bydliště obou rodičů, případně ze zpráv školy, pediatra či jiných institucí pracujících s dítětem. Dle informantek jsou nejdůležitějšími faktory ovlivňujícími jejich rozhodnutí podpořit či nepodpořit střídavou péči především schopnost rodičů komunikovat, vzdálenost bydlišť, která umožňuje docházku dítěte do jedné školy a souhlas dítěte s touto formou péče. Tyto okolnosti vyjádřila jedna z informantek takto: „Tak zejména, tak závisí na věku dítěte. Pokud je to dítě starší, tak by se mělo přihlížet zejména k názoru dítěte, ale obecně důležité je zjišťovat bydliště rodičů, a to z důvodu, aby dětem byla zachována možnost navštěvovat jednu stejnou školu, aby měly stejný okruh svých známých, kamarádů, aby obecně neměnily příliš svoje prostředí, na které byly zvyklý. Pak také je důležitá schopnost rodičů se domlouvat o podstatných záležitostech dítěte. Obecně schopnost rodičů spolu komunikovat. Takže názor dítěte, bydliště a schopnost rodičů mezi sebou se domlouvat. “ (I 1)

Výzkumná otázka:

Jaká kritéria musí být splněna, abyste se rozhodla střídavou péči podpořit?

Na tuto otázku 10 ze 13 informantek uvedlo, že nejdůležitějším kritériem pro podporu svěření dítěte do střídavé péče je taková vzdálenost bydlišť rodičů, aby dítě mohlo navštěvovat jednu školu a věnovat se stejným zájmovým aktivitám v době, kdy je v péči matky i otce. Současně s tímto kritériem uvádí převážná většina informantek jako nezbytný předpoklad pro podporu střídavé péče schopnost rodičů komunikovat o záležitostech dítěte.

Jako jediné a nejdůležitější kritérium uvedla ochotu a schopnost rodičů komunikovat 1 informantka. Některé informantky uvedly, že pokud se rodiče na střídavé péči nedohodnou, podpoří střídavou péči za předpokladu, že je podpořena znaleckými posudky, tedy je jimi doporučena nebo není zcela vyloučena jako vhodné výchovné

uspořádání. Informantky I 3 a I 5 kromě kvalitní komunikace mezi rodiči zdůraznily i sdílení nebo alespoň respekt či toleranci rodičů k hodnotám druhého rodiče. Odpověď informantky I 5 zde uvádím: „*Oba ty rodiče s tím musej bejt minimálně svolný a musej bejt schopný spolupráce a musej mít celkově svý poměry takový, aby tu zátěž zvládali, to znamená, aby byli i finančně na tom tak vyrovnaně, že prostě si každej zajistí stabilní poměry, aby to nebylo nevyrovnaný, nebo pak by se to muselo vyrovnat výživným třeba vyšším, s ohledem na to, aby měli srovnatelný podmínky. Ty rodiče by měli sdílet podobný hodnoty nebo by minimálně měli respektovat hodnoty toho druhýho a ne, že budou je znevažovat, prostě, aby ta výchova mohla bejt jednotná. Měli by bejt schopný se na všech základních věcech ohledně dětí domlouvat, co se týče jakoby školy, lékařů, co se týče trávení volnýho času, kroužků, ne aby prostě dítě mělo u otce jedny kroužky a u matky úplně druhý kroužky, aby prostě mělo nějaký sportovní potřeby u jednoho a u druhýho je nemělo, protože ten druhý by je možná ukrad, no prostě takový situace by prostě tam neměly vůbec nastávat.*“

Informantka I 5 v souvislosti s tímto tématem vyjádřila názor, že problematikou komunikací mezi rodiči by se měli více zabývat soudní znalci, kteří by měli rovněž rodičům doporučit například nějakou terapii. Zdůraznila rovněž špatnou dostupnost služeb, které se zabývají podporou komunikace mezi rodiči dětí. Současně však vyjádřila skepsi nad reálnými výsledky pomoci. Poukázala na zahlcenost soudů a celkovou délku soudního řízení. Přepis rozhovoru s informantkou I 5 je přílohou této práce.

Informantka I 11 poukázala rovněž na skutečné možnosti rodičů o dítě pečovat, tzn., že dítě by nemělo být ve faktické péči např. babičky či nového partnera rodiče, ale o dítě by měl pečovat rodič osobně. Pro 4 informantky je rovněž směřodátný názor a souhlas dítěte žít v režimu střídavé péče.

Výzkumná otázka:

V jakém případě byste rozhodně střídavou péči nepodpořila?

Na tuto otázku uvádí informantky dva zásadní důvody, které je vedou k tomu, aby střídavou péči nepodpořily. Prvním z nich je názor dítěte, přičemž je samozřejmě brán v úvahu věk dítěte a jeho rozumová vyspělost. Jedna z informantek v odpovědi

vedla: „*Když by s tím nezletilý nesouhlasil a střídavou péčí by nechtěl a měl by k tomu i důvody, například kamarády, změna školy.*“ (I 8)

Sociální pracovníce by tedy svěřením dítěte do střídavé péče nepodpořily, pokud by dítě se střídavou péčí nesouhlasilo, přesvědčivě vyjádřilo stanovisko, že si tuto formu péče nepřeje a uvedlo by pro to relevantní důvody.

Druhým důvodem, který má vliv na rozhodnutí informantek nepodpořit střídavou péčí je výskyt sociálně patologických jevů v rodině, respektive u jednoho z rodičů, jako je alkoholismus, drogová závislost, domácí násilí, násilná trestná činnost nebo trestný čin spáchaný vůči dítěti apod. Důvodem by mohlo být i závažné psychiatrické onemocnění rodiče či porucha osobnosti.

Některé informantky při rozhodování zda podpořit či nepodpořit střídavou péčí o dítě kladou důraz na souhlas rodičů s touto formou péče a nekonfliktní vztahy mezi rodiči a schopnost komunikace a dohody ve věcech týkajících se dítěte. Střídavou péčí by tedy nepodpořily v „... *právě v těch případech, kdy ty rodiče jsou v konfliktu, kdy je vidět, že tam je manipulace těch dětí...*“ (I 5)

Jiné informantky hovořily o tom, že by střídavou péčí nepodpořily, pokud by bylo zjištěno, že by fakticky o dítě pečoval někdo jiný než rodič osobně, např. babička či nový partner rodiče, a to např. pro velkou pracovní vytíženost rodiče.

Další informantky uvedly, že by se ke střídavé péči nepřiklonily, pokud by ji nepodpořil soudní znalec. Důvodem pro nepodporu střídavé péče by mohla být i přílišná vzdálenost bydlišť rodičů nebo skutečnost, že se jedná o dítě velmi nízkého věku bezprostředně závislé na péči matky.

Důvody, které informantky uvádí, evidentně vyplývají z jejich převážně negativních zkušeností s fungováním střídavé péče nařízené přes nesouhlas rodičů. Pokud rodiče neuzavřou o střídavé péči dohodu, sociální pracovníce předpokládají, že spor o výchovu dítěte bude pokračovat i po vydání rozsudku.

Výzkumná otázka:

Jakou roli ve Vašem rozhodnutí hraje názor dítěte?

Všechny informantky uvedly, že role názoru dítěte v jejich rozhodnutí podpořit či nepodpořit svěření dítěte do střídavé péče je velmi významná, což je zřejmé i z odpovědí na předchozí otázku. Většina z nich však rovněž uvádí, že názor dítěte nemůže být bez dalšího přijat a je nutné zvažovat i další okolnosti, jak vystihuje odpověď informantky I 5: *„Je dobrý o něm vědět, ale není to tak, že by podle názoru, co si dítě řekne, že to musí být. Protože se musí vzít v úvahu i další kritéria. Dítě si může přát i něco, co je nereálný.“* Je třeba zohlednit věk a rozumovou vyspělost dítěte. Dítě často nemá na situaci náhled a také nemusí být schopné představit si, co bude střídavá výchova obnášet. Současně informantky poukazují na možnou manipulaci s dítětem a indoktrinaci jedním z rodičů či oběma rodiči. To vystihuje následující odpověď: *„To je velice sporné, protože někdy může dojít k manipulaci dítěte. Zejména v některých případech, pokud se jedná o rodiče, který má psychopatické rysy osobnosti a je manipulativní, tak v tomto případě to někdy nemusí být až tak vypovídající, nemusí mít ten názor až tak vypovídající hodnotu a v tomto případě, pokud máme takové podezření, tak je na místě doporučit ty soudně znalecké posudky, kde je pak ten názor dítěte, kde ho vyhodnocuje ten psycholog nebo psychiatr, což je skutečně odborný názor, ke kterému my se pak můžeme přiklonit.“* (I 2)

Některé informantky rovněž uvedly, že je třeba brát v úvahu, co předcházelo zjišťování názoru dítěte, zejména pokud bylo delší dobu izolováno od druhého rodiče. V těchto složitých případech, kdy jsou vztahy mezi rodiči konfliktní a jeden z nich se střídavou péčí nesouhlasí, nejčastěji se jedná o matky, pak informantky pokládají za určující vyjádření a názor soudního znalce. Soudní znalec dle informantek by měl posoudit, zda je dítě jedním z rodičů negativně ovlivňováno proti druhému rodiči.

Výzkumná otázka:

Na základě jakých okolností se rozhodnete střídavou péčí podpořit přes nesouhlas jednoho z rodičů?

Na tuto otázku 2 informantky uvedly, že by svěřením dítěte do střídavé péče nepodpořily, pokud by s ní jeden z rodičů nesouhlasil. Odůvodňují to tím, že v případě nesouhlasu jednoho z rodičů nebude střídavá výchova fungovat ku prospěchu dítěte, rodiče nebudou schopni spolupracovat a komunikovat a dítě bude vystaveno jejich konfliktům.

Pokud oba rodiče mají vhodné bytové a ekonomické podmínky pro střídavou péči a oba mají zájem o péči o dítě a není evidentní nějaká okolnost vylučující tuto formu péče, ale jeden z rodičů se střídavou péčí nesouhlasí, soud zpravidla nařídí vypracování znaleckých posudků z oboru psychologie a psychiatrie. V souvislosti s tím většina informantek uvedla, že by se přiklonily ke střídavé péči, pokud by ji podpořili soudní znalci, jejichž úkolem je posoudit osobnost dítěte, vztahy mezi dítětem a rodiči, výchovné schopnosti rodičů a na základě svých zjištění se vyjádřit k nejvhodnějšímu výchovnému uspořádání. Jedna z informantek uvedla, že: „Většinou se seznámíme se znaleckýma posudkama, a pokud znalci usoudí, že střídavá péče není nijak na závalu, tak podpoříme znalecký posudek.“ (I 9) Tedy v případech, kdy je znalcem vyhodnoceno, že vztahy dítěte a rodičů jsou dobré, střídavou péčí dítě zvládne a byla by mu ku prospěchu, rozhodnou se sociální pracovníce svěřením dítěte do střídavé péče podpořit.

V této souvislosti informantka I 5 poukázala na nízkou kvalitu některých znaleckých posudků, kterými je mnoho rodičů vyhodnoceno jako „akcentovaná osobnost“, což je příčinou neschopnosti komunikace mezi rodiči, dle znalců však to není překážkou střídavé péče.

Informantky rovněž uvedly, že by střídavou péčí podpořily v případě nekonkrétního a nepodloženého nesouhlasu rodiče, tedy za předpokladu, že by druhý rodič podmínky pro střídavou péči splňoval.

V tomto kontextu zmínila jedna z informantek situaci, kdy kromě jednoho z rodičů vyjadřuje nesouhlas se střídavou péčí i dítě. Uvedla, že by střídavou péčí přes

nesouhlas rodičů podpořila v případě, jestliže „... jsou splněny všechny podmínky, o kterých jsem mluvila, to znamená ty podmínky u obou rodičů, vztah obou rodičů k tomu dítěti je dobrý, ale mám pocit, že tam je prostě působení toho jednoho rodiče, aby se to dítě nestýkalo s druhým, to znamená, přestože si to dítě třeba nepřeje, aby byla střídavá výchova, ale vím, že pro udržitelnost rolí obou rodičů je to pro dítě dobrý a určitě to nebude škodit do budoucna.“ (I 10) Jsou zde tedy brány v úvahu podmínky obou rodičů pro střídavou péči, vztah rodičů a dítěte a možná manipulace s dítětem. V této souvislosti je zvažováno i vzájemné právo rodičů a dětí na rodičovskou výchovu a péči. Důležitý je i význam role otce a matky pro vývoj dítěte. Zde je evidentní souvislost s předchozí otázkou týkající se názoru dítěte, který nemůže být přijat, aniž by byly hodnoceny další významné aspekty střídavé péče.

Shrnutí

Rozhodnutí sociálních pracovníků podpořit či nepodpořit střídavou péči předchází komplexní prošetření poměrů rodiny a zjištění názoru dítěte.

Nejdůležitějším kritériem pro podporu svěření dítěte do střídavé péče je taková vzdálenost bydlišť rodičů, aby dítě mohlo navštěvovat jednu školu a věnovat se stejným zájmovým aktivitám v době, kdy je v péči matky i otce. Významným předpokladem je také ochota a schopnost rodičů komunikovat o záležitostech dítěte a respekt rodičů k hodnotám druhého rodiče.

Nepodpořit svěření dítěte do střídavé péče vedou dva zásadní důvody, a to relevantní důvody vyjádřené dítětem a alkoholismus, drogová závislost, domácí násilí, trestný čin spáchaný vůči dítěti či jiné patologické jevy v rodině.

Role názoru dítěte na rozhodnutí sociálních pracovníků je velmi významná. Názor dítěte nemůže být bez dalšího přijat a je nutné zvažovat i další okolnosti a věk a rozumovou vyspělost dítěte. Dle jejich názoru poměrně často dochází k indoktrinaci dítěte, proto přikládají velký význam znaleckým posudkům, které by měly tuto manipulaci odhalit.

Přes nesouhlas jednoho z rodičů podpoří sociální pracovníce svěření dítěte do střídavé péče, pokud oba rodiče mají vhodné podmínky, zájem o výchovu dítěte a střídavá péče je rovněž podpořena znaleckými posudky.

5.3 Dílčí cíl 3

Dílčím cílem 3 je **zjistit, jak sociální pracovníce vnímají téma zájem dítěte obecně a v kontextu střídavé péče.**

Základním a rozhodujícím principem činnosti orgánů sociálně-právní ochrany dětí je zájem dítěte. Předmětem tohoto dílčího cíle je zjistit, co tento zásadní pojem, který není žádným zákonem vymezen, znamená pro sociální pracovníce; jak jej vnímají obecně, jak v kontextu péče jednoho z rodičů a rovněž v kontextu střídavé péče.

Výzkumná otázka:

Co pro Vás znamená pojem „zájem dítěte“?

Zájem dítěte pro informantky znamená celkový prospěch dítěte, jeho zdravý vývoj, spokojenost, naplnění citových potřeb, harmonické rodinné vztahy, pocit štěstí a bezpečí, optimální stimulaci a zajištění materiálních, výchovných a vzdělávacích potřeb, fyzické zdraví, respekt k přáním dítěte, možnost prožívat svoje dětství, nepřítomnost úzkosti, deprese, stresu a konfliktů mezi rodiči. Informantky současně uváděly, že se jedná o individuální hledání toho, co je nejlepší pro každé jednotlivé dítě v jeho konkrétní situaci. Pro dokreslení jsem vybrala několik odpovědí:

„Aby se dítě cítilo šťastné a bezpečné a mohlo prožívat svoje dětství a ne řešit problémy dospělých.“ (I 1)

„To je velmi individuální pojem, protože co může být zájem pro jedno dítě, nemusí být zájem druhého dítěte. Ale obecně to znamená, aby dítě bylo spokojené, aby vyrůstalo v klidu, v pohodě a nemuselo být svědkem nebo prostředníkem konfliktu mezi rodiči.“ (I 2)

„Celkový prospěch dítěte. Zajištění jak materiální, tak výchovné, zdravotní a také i dobré vztahy v rodině, dobré vztahy k rodičům, případně k sourozencům a k širší rodině, babičky, dědečkové.“ (I 3)

„... že se bude hledat to, co je nejlepší pro to dítě a ne pro někoho jinýho, to znamená, ne pro matku, ne pro otce anebo ne pro ty co rozhodnou...“ (I 5)

Výzkumná otázka:

Jak vnímáte „zájem dítěte“ v rámci svěření dítěte do péče jednoho z rodičů?

Zájem dítěte v rámci svěření dítěte do péče jednoho z rodičů dle 9 ze 13 informantek spočívá ve stabilitě domova a prostředí.

„Aby to dítě mělo pocit stabilního domova a stabilní zázemí, aby cítilo stabilní zázemí, jistotu a bezpečí.“ (I 1)

Kromě stability domova vnímají informantky zájem dítěte v rámci této formy péče v pravidelném, co možná nejčastějším styku s druhým rodičem.

Informantky rovněž uváděly, že zájem dítěte je zcela individuální. Nezáleží tedy ani tolik na formě péče o dítě jako na vztazích mezi rodiči, například informantka I 2: *„Já se domnívám, že to je tak, že pokud jsou rodiče schopní se na čemkoli domluvit, tak je úplně jedno, zda je dítě ve střídavé péči nebo výlučné péči. To dítě hlavně vnímá vztahy mezi rodiči.“ (I 2)*

V této souvislosti rovněž jedna z informantek uvedla, že pokud se rodiče dohodnou na svěření dítěte do péče jednoho z nich, nejčastěji matky, je zájem dítěte spatřován v této jejich dohodě a dále již nejsou zkoumány jiné možnosti péče, například péče střídavá. V kontextu zájmu dítěte některé informantky uvedly, že svěření dítěte do péče jednoho z rodičů je častým východiskem ze situace, ve které neexistuje jiná alternativa, neboť druhý rodič, nejčastěji otec, se o dítě nezajímá.

Výzkumná otázka:

Jak vnímáte „zájem dítěte“ v rámci svěření dítěte do střídavé péče?

Většina informantek vnímá zájem dítěte ve střídavé péči jako právo dítěte na péči obou rodičů, rovné zastoupení role matky i otce v životě dítěte a tedy přítomnost ženského i mužského vzoru ve výchově dítěte. Vystihuje to výrok jedné z informantek: *„To, co jsem odpovídala na první otázku, co všechno je zájem dítěte, aby se mohlo teda zdárně vyvíjet, ale současně, aby si užíval to, co mu může dát táta, to co mu může dát máma, což je každý má svůj důvod, proč by měl na dítě působit, dávat svoje vzory, učit ho novým věcem, ať po emoční stránce, ať po vzoru fungování rodiny a jakoby partnerů a hlavně řešení těch vztahů, to znamená nejenom, že teda spolu dobře vycházej, ale když spolu nevycházej, tak jak jakoby dojít k nějakému kompromisu...“ (I 10)*

Stejně jako u předchozí výzkumné otázky informantky uvádí, že k hledání zájmu dítěte je třeba přistupovat zcela individuálně, dle konkrétní situace každého dítěte, a to i s ohledem na to, že ne každému dítěti prospívají časté změny prostředí a cestování, které s sebou střídavá péče přináší. Některé z informantek za zájem dítěte ve střídavé péči a současně za nejlepší variantu střídavé péče považují střídání rodičů v rámci jednoho bytu, kde žije dítě, tak jak o tom hovoří především Klimeš. Informantka I 9 uvedla, že při svěření dítěte do střídavé péče vnímá zájem dítěte jako více naplněný. Informantka I 11 uvedla, že současný trend prosazování střídavé péče vnímá jako upřednostňování zájmu rodičů před zájmem dítěte.

Shrnutí

Zájem dítěte je informantkami vnímán jako celkový prospěch dítěte, jeho zdravý fyzický i duševní vývoj, kdy jsou optimálně naplňovány všechny jeho potřeby, kdy dítě žije v harmonických rodinných vztazích, v pocitu jistoty a bezpečí a může prožívat svoje dětství.

Zájem dítěte v rámci svěření dítěte do péče jednoho z rodičů dle informantek spočívá ve stabilitě domova a prostředí.

Zájem dítěte ve střídavé péči je vnímán jako právo dítěte na péči obou rodičů, rovné zastoupení role matky i otce v životě dítěte a tedy přítomnost ženského i mužského vzoru ve výchově dítěte. V kontextu střídavé péče sociální pracovníce vnímají i střet zájmů dítěte se zájmy rodičů. Je však vnímán i tak, že ve střídavé péči je zájem dítěte více naplněn.

Informantky uváděly, že jde o individuální přístup ke každému konkrétnímu dítěti v jeho aktuální situaci a je třeba hledat řešení, které je pro dítě nejlepší, neboť co je zájmem jednoho dítěte, nemusí být zájmem druhého dítěte.

Závěr

Tématem mé práce byla střídavá péče z pohledu orgánů sociálně-právní ochrany dětí. Střídavá péče je jako forma péče o děti volena minimálně, uváděno je asi 5 % případů. Většina dětí je svěřována do péče jednoho z rodičů, obvykle matky. Střídavé péči je nejčastěji vytýkáno, že dítě tak přichází o jeden stabilní domov a je zatíženo stěhováními mezi domovem matky a domovem otce. Střídavá péče však s sebou nese další problematické aspekty.

Cílem této práce bylo ty nejvýznamnější z nich popsat a poukázat na složitost rozhodování o střídavé péči z hlediska orgánů sociálně-právní ochrany dětí a ozřejmit roli sociálních pracovníků v tomto procesu.

Hlavním cílem výzkumného šetření bylo zjistit, jak vnímají střídavou péči a téma zájem dítěte v kontextu rozhodování o střídavé péči sociální pracovníci OSPOD. Toto výzkumné téma bylo rozpracováno do tří dílčích cílů:

Dílčí cíl 1: Zjistit, jaké zkušenosti mají sociální pracovníci s procesem rozhodování o střídavé péči.

Dílčí cíl 2: Zjistit, co považují sociální pracovníci za okolnosti podporující/nepodporující rozhodnutí o střídavé péči.

Dílčí cíl 3: Zjistit, jak sociální pracovníci vnímají téma zájem dítěte obecně a v kontextu střídavé péče.

V teoretické části práce byly popsány sporné aspekty střídavé péče a byly prezentovány pohledy různých odborníků na tato úskalí.

K naplnění výzkumných cílů byla použita kvalitativní výzkumná strategie. Tento přístup se osvědčil. Byly získány informace o zkušenostech a názorech sociálních pracovníků na střídavou péči a téma zájem dítěte v kontextu rozhodování o střídavé péči, což bylo hlavním cílem výzkumného šetření. Rovněž metoda polostrukturovaného rozhovoru se ukázala jako vhodná, umožnila věnovat se všem předem určeným tématům a získat odpovědi na výzkumné otázky, čímž bylo dosaženo vytyčených dílčích cílů.

Zkušenosti informantek s procesem rozhodování o svěřením dítěte do střídavé péče ukázaly, že rodiče se na střídavé péči dohodnou již před zahájením soudního řízení

nebo v jeho průběhu, avšak převážná většina případů je řešena autoritativním rozhodnutím soudu, tedy, že rodiče se na této formě péče nedohodnou a dítě je svěřeno do střídaté péče přes nesouhlas jednoho z rodičů. Tento nesouhlas vyjadřují téměř vždy matky, otcové jsou naopak navrhovateli této formy péče. Nejčastěji uváděnými důvody otců je jejich právo na péči o dítě a vyrovnaný rozsah péče obou rodičů. Matky dle informantek odůvodňují svůj nesouhlas absencí jednoho domova dítěte a předchozí neangažovaností a neschopností otce o dítě řádně pečovat. Kromě sociálních pracovníků OSPOD, které v procesu rozhodování o střídaté péči zastávají funkci kolizního opatrovníka, se účastní i další odborníci, z nichž nejvýznamnější úlohu pro OSPOD hrají soudní znalci z oboru psychologie a psychiatrie. Sociální pracovníci dále svou roli identifikují jako roli poradců či koordinátorů ve smyslu poskytování poradenství a pomoci směřující k uzavření dohody a smírnému řešení sporu o péči o dítě. Zkušenosti sociálních pracovníků s realizací nařízené střídaté péče jsou až na výjimky negativní. Negativní se však ukázaly i zkušenosti v některých případech, kdy byla střídatá péče realizována na základě dohody rodičů.

Rozhodnutí sociálních pracovníků podpořit či nepodpořit střídatou péči předchází komplexní prošetření poměrů rodiny a zjištění názoru dítěte. Kritériem, které sociální pracovníci pokládají za nejdůležitější pro rozhodnutí podpořit střídatou péči je taková vzdálenost bydlišť rodičů, aby dítě mohlo navštěvovat jednu školu, věnovat se stejným zájmovým aktivitám a mít stejný okruh přátel v době, kdy je v péči matky i otce. Významným předpokladem je také ochota a schopnost rodičů komunikovat o záležitostech dítěte a respekt rodičů k hodnotám druhého rodiče.

Nepodpořit svěření dítěte do střídaté péče vedou sociální pracovníci dva zásadní důvody, a to relevantní důvody vyjádřené dítětem a alkoholismus, drogová závislost, domácí násilí, trestný čin spáchaný vůči dítěti či jiné patologické jevy v rodině.

Názor dítěte má velmi významný vliv na rozhodnutí podpořit či nepodpořit střídatou péči. Současně však sociální pracovníci poukazují na nutnost zvažovat věk a rozumovou vyspělost dítěte a další okolnosti případu. Dle jejich názoru poměrně často dochází k indoktrinaci dítěte, proto přikládají velký význam znaleckým posudkům, které by měly tuto manipulaci odhalit. Přes nesouhlas jednoho z rodičů podpoří sociální pracovníci svěření dítěte do střídaté péče, pokud oba rodiče mají vhodné podmínky, zájem o výchovu dítěte a střídatá péče je rovněž podpořena znaleckými posudky.

Zájem dítěte v rámci svěření dítěte do péče jednoho z rodičů dle sociálních pracovníků spočívá ve stabilitě domova a prostředí. Zájem dítěte ve střídavé péči vnímají jako právo dítěte na péči obou rodičů, rovné zastoupení role matky i otce v životě dítěte a tedy přítomnost ženského i mužského vzoru ve výchově dítěte.

Zájem dítěte obecně je sociálními pracovníky vnímán jako celkový prospěch dítěte, jeho zdravý fyzický i duševní vývoj, kdy jsou optimálně naplňovány všechny jeho potřeby, kdy dítě žije v harmonických rodinných vztazích, v pocitu jistoty a bezpečí a může prožívat svoje dětství. Současně sociální pracovníce uváděly, že jde vždy o individuální přístup ke každému konkrétnímu dítěti, tedy je třeba hledat, co je pro něho nejlepší. V kontextu střídavé péče sociální pracovníce vnímají i střet zájmů dítěte se zájmy rodičů. Je však vnímán i tak, že ve střídavé péči je zájem dítěte více naplněn.

Osobně se domnívám, že problém nespočívá ani tak v samotné střídavé péči a cestování z jednoho domova do druhého, i když to nemusí být pro dítě snadné, ale spíše v tom, je-li dítě svědkem nenávisti, napětí a konfliktů mezi rodiči. Zájem dítěte v jakékoli formě péče dle mého názoru spočívá v úctě jednoho rodiče k hodnotám druhého a jejich interakci založené na respektu a ohleduplnosti.

Otázkou je, jaké závěry by přineslo výzkumné šetření, v němž by výzkumným souborem byli sociální pracovníci – muži, neboť nelze nevnímat genderový podtext pohledů na střídavou péči, která bývá spojována s požadavkem mužů na uznání rovnoprávnosti jejich role otců s rolí matek a také s uznáním jejich práva na péči a výchovu dětí.

Práce by mohla poskytnout zpětnou vazbu sociálním pracovníkům, které pracují s rozcházejícími se rodiči, přehledem nejspornějších stránek střídavé péče a významných zásad, které mohou být užitečné pro optimální fungování střídavé péče.

Vzhledem k šíři tématu jej tato práce nemohla obsáhnout zcela vyčerpávajícím způsobem. V rámci dalšího výzkumného šetření by například bylo možné podrobněji zpracovat některý z dílčích cílů. V kontextu střídavé péče by byly jistě zajímavé názory dospělých, kteří byli jako děti v této formě péče vychováni.

Seznam použité literatury

Monografie a odborné stati

BAKALÁŘ, E. a kol. *Rozvodová tematika a moderní psychologie: (studijní texty jsou zaměřeny na osud dítěte, jehož rodiče procházejí nebo již prošli rozvodem)*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2006. 124 s. ISBN 80-246-1089-2.

BAKALÁŘ, E., NOVÁK, D., ŽÁČKOVÁ, D., WARSHAK, R. A. *Slyšení nezletilého dítěte před opatrovnickým soudem: (tři studie problému)*. 1. vyd. Praha: Triton, 2008. 39 s. ISBN 978-80-7387-119-2.

BERGER, M., GRAVILLON, I. *Když se rodiče rozvádějí: jak pochopit citění dítěte a jak mu pomoci*. 1. vyd. Praha: Portál, 2011. 131 s. ISBN 978-80-7367-843-2.

DAVID, R. *Práva dítěte: úmluva o právech dítěte a její charakteristika: mezinárodní ochrana práv dítěte a některé další dokumenty: rodina a základy rodinného práva*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999, 175 s. ISBN 80-718-2076-8.

DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 3. vyd. Praha: Karolinum, 2008. 408 s. ISBN 80-246-0139-7.

DUDOVÁ, R., HASTRMANOVÁ, Š. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007. 129 s. ISBN 978-80-7330-124-8.

GAVORA, P., *Úvod do pedagogického výzkumu*. 4. rozš. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo UK, 2008. ISBN 978-80-223-2391-8.

GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, 595 s. ISBN 80-7203-124-4.

HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 1. vyd. Praha: Grada, 2007. Pedagogika (Grada). 280 s. ISBN 978-80-247-1168-3.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 3. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-262-0219-6.

HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (655-975). Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2014. 1380 s. ISBN 978-80-7400-503-9.

- JANEBOVÁ, R. Teorie a metody sociální práce – reflexivní přístup. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. 120 s. ISBN 978-80-7435-374-1.
- MACELA, M., HOVORKA, D., KŘÍSTEK, A., TRUBAČOVÁ, K., ZÁRASOVÁ, Z.: *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, a.s. 2015. 912 s. ISBN 978-80-7478-727-0.
- MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. 1. vyd. Praha: SPN, 1992. 223 s. Psychologická literatura. ISBN 80-042-5236-2.
- MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. 1. vyd. Praha: Portál, 1994. 98 s. Rádci pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-852-8283-6.
- MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Přestali jste být manželi, ale zůstáváte rodiči*. 1. vyd. Praha: Jinočany H&H, 1992. 16 s. ISBN 80-85467-53-4.
- MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. 1. vyd. Praha: Grada, 2002. Pro rodiče. ISBN 80-247-0332-7.
- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003a. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-864-2919-9.
- MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2003b, 287 s. ISBN 80-7178-549-0.
- MATOUŠEK, O. et al. *Metody a řízení sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003c. 380 s. ISBN 80-717-8548-2.
- MATOUŠEK, O. Dilemata psychologického znaleství. *Právo a rodina*. 2015. roč. 17, č. 5, s. 11 – 13. ISSN 1212-866X
- MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*. 1. vyd. Praha: Portál, 2010. 183 s. ISBN 978-80-7367-739-8.
- MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. a kol. *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. 1. vyd. Praha: Portál, 2014. 171 s. ISBN 978-80-262-0697-2.
- MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. 1. vyd. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1362-4.

- NOVÁK, T. *Péče o dítě po rozvodu a její úskalí*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, a.s., 2012. 144 s. ISBN 978-80-247-4110-9.
- NOVÁK, T. *Střídavá péče o dítě: zájem dítěte především*. 1. vyd. Praha: Portál, 2013. 167 s. ISBN 978-80-262-0342-1.
- NOVÁK, T., PRŮCHOVÁ, B. *Předrozvodové a rozvodové poradenství*. 1. vyd. Praha: Grada, 2007. 144 s. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1449-3.
- NOVÁK, T., PRŮCHOVÁ, B. *Jak přežít rozvodové peklo: malý sumář velkých rozvodových hrůz a jak je učinit snesitelnějšími*. 1. vyd. Brno: Jota, 2004. 197 s. ISBN 80-721-7294-8.
- NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E., RIEDLOVÁ JURKOVÁ, J. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí s komentářem*. 1. vyd. Olomouc: ANAG, 2014. 798 s. Právo (ANAG). ISBN 978-80-7263-914-4.
- PRŮCHOVÁ, B. *Slušný rozvod: [když už rozvod, tak: rychle, levně a s co nejmenším stresem]*. 1. vyd. Brno: ERA, 2002, 114 s. ISBN 80-865-1725-X.
- SMUTKOVÁ, Lucie. *Sociální práce s rodinou*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. 107 s. ISBN 978-80-7041-069-1.
- STAŠOVÁ, L. Rodina jako výchovný a socializační činitel. In: KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. et al. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. 1. vyd. Brno: Paido, 2001, s. 78 - 85. ISBN 80-731-5004-2.
- ŠMÍD, O. Zastoupení dítěte. In: HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (655-975). Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2014. s. 965 – 977. ISBN 978-80-7400-503-9.
- ŠPAŇHELOVÁ, I. Střídavá péče o dítě po rozvodu očima psychologa. *Právo a rodina*. 2005. roč. 7, č. 5, s. 1 – 5. ISSN 1212-866X
- ŠPAŇHELOVÁ, I. *Dítě a rozvod rodičů*. Vyd. 1. Vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2010. 184 s. ISBN 978-80-247-3181-0.
- ŠPECIÁNOVÁ, Š. *Právní manuál pro sociálně-právní ochranu dětí: včetně 55 vzorů podání a rozhodnutí*. Praha: Linde, 2006. ISBN 80-861-3161-0.
- ŠVARÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. et al. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

TRPIŠOVSKÁ, D., VACÍNOVÁ, M. *Sociální psychologie: vybraná témata*. 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2007. 156 s. ISBN 978-80-86723-30-3.

WARSHAK, R. A. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. 1. 1yd. Praha: Portál, 1996. 237 s. ISBN 80-717-8089-8.

Internetové zdroje

COMMITTEE ON THE RIGHTS OF THE CHILDREN. *General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1)*. [online].. 29. 5. 2013. [cit. 13. 1. 2016]. 21 s. (angl.) Dostupné z: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2fC%2fGC%2f14_&Lang=en

Důvodová zpráva – konsolidovaná verze. [online]. Ministerstvo spravedlnosti. 2012. [cit. 13. 12. 2015]. 598 s. Dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>

HILŠEROVÁ, E. Může advokát, jako soudem ustanovený kolizní opatrovník nahlížet do spisové dokumentace o dítěti, vedené OSPOD? *Bulletin-advokacie.cz* [online]. 2. 7. 2014. [cit. 23. 10. 2015]. Dostupné z: <http://www.bulletin-advokacie.cz/muze-advokat-jako-soudem?browser=full>

JEDEN DOMOV. [online]. 2011 – 2012. [cit. 30. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.jedendomov.cz/>

KLIMEŠ, J. Střídavá výchova a styk s dítětem po rozchodu. [online]. 2009. [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/stridava_vychova.pdf

KORNEL, M. *Nejlepší zájem dítěte* [online]. Brno, 2012. 168 s. Disertační práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta, katedra občanského práva. Ved. práce doc. JUDr. Zdeňka Králíčková, Ph.D. [cit. 15. 10. 2015]. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/107739/pravf_d/Kornel_-_NEJLEPSI_ZAJEM_DITETE.pdf

MERTIN, V. Dvakrát doma. In: *Střídavka*. [online]. 27. 7. 2011. [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.stridavka.cz/dvakrat-doma.html>

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ ČR. *Legislativa a systém sociálně-právní ochrany*. [online]. MPSV. posl. akt. 15. 1. 2013. [cit. 13. 1. 2016]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/14304>

MINISTERSTVO VNITRA ČESKÉ REPUBLIKY. Terminologický slovník. *Ministerstvo vnitra České republiky* [online]. 2010. [cit. 8. 8. 2013]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/terminologicky-slovník.aspx?q=Y2hudW09MQ%3d%3d>

MINISTERSTVO ZDRAVOTNICTVÍ ČR. Metodické opatření k postupu lékařů primární péče při podezření ze syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte. *Věstník Ministerstva zdravotnictví ČR*. [online]. Praha: Ministerstvo zdravotnictví ČR. 2008, roč. 2008, částka 3. s. 35 – 42. [cit. 14. 11. 2015]. Dostupné z: http://www.mzcr.cz/Legislativa/obsah/2008_1774_11.html

Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011. [online]. 2008. [cit. 14. 1. 2016]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7440/NAP.pdf>

NEJVYŠŠÍ SOUD. Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 21. října 2008, sp. zn. 30 Cdo 3658/2007. [online]. [cit. 22. 1. 2016]. Dostupné z: http://www.nsoud.cz/Judikatura/judikatura_ns.nsf/WebSearch/3787B629DB54662BC1257A4E006AC119?openDocument&Highlight=0,

NĚMEČKOVÁ, M. Podíl mimomanželských dětí strmě stoupá. *Statistika a my: Měsíčník Českého statistického úřadu*. [online]. 2015. roč. 5, č. 10, s. 38 - 39. ISSN 1804-7149. [cit. 11. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.statistikaamy.cz/wp-content/uploads/2015/10/180415010.pdf>

PAVLÁT, J. Problémy studií argumentujících pro střídavou péči. *Česká a slovenská psychiatrie*. [online]. 2010. roč. 106, č. 3 [cit. 11. 12. 2015], s. 162 – 166. ISSN 1212-0383. Dostupné z: <http://www.cspsychiatr.cz/detail.php?stat=64>

RADVANOVÁ, S. Jakou perspektivu má česká rodina?. In: NÁRODNÍ CENTRUM PRO RODINU: *Rodinná politika a faktory ovlivňující autonomní chování rodiny při naplňování jejích společensky nezastupitelných funkcí*, Praha 20. 3. 2012: *sborník z česko – německo – rakouské konference* [online]. Brno: Národní centrum pro rodinu. 2012. [cit. 11. 12. 2015], s. 5 – 10. Dostupné z: http://www.rodiny.cz/f/file/Sbornik_senat_2012.pdf

RYŠÁNKOVÁ, M. Děti, rodiče a rozvody. In: *Rodina Online*. [online]. 22. 11. 2002. [cit. 13. 1. 2016]. Dostupné z: <http://www.rodina.cz/clanek2859.htm>

VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY. *Aktuality: Výbor OSN pro práva dětí vydal komentář k nejlepšímu zájmu dítěte*. [online]. 6. 6. 2013 [cit. 3. 1. 2016]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/rlp/aktuality/vybor-osn-pro-prava-ditete-vydal-komentar-k-nejlepsimu-zajmu-ditete-107820/>

Nálezy Ústavního soudu ČR

Ústavní soud. Nález Ústavního soudu č. I. ÚS 3216/2013 ze dne 25. září 2014. [online]. [cit. 2016-01-22]. Dostupný z: http://nalus.usoud.cz/Search/GetText.aspx?sz=1-3216-13_1

Ústavní soud. Nález Ústavního soudu č. III. ÚS 1206/2009 ze dne 23. února 2005. [online]. [cit. 2016-01-20]. Dostupný z: http://nalus.usoud.cz/Search/GetText.aspx?sz=3-1206-09_3

Ústavní soud. Nález Ústavního soudu č. I. ÚS 28/2004 ze dne 27. ledna 2005. [online]. [cit. 2015-10-15]. Dostupný z: <http://nalus.usoud.cz/Search/GetText.aspx?sz=1-48-04>

Ústavní soud. Nález Ústavního soudu č. I. ÚS 4457/12 ze dne 27. Července 2013. [online]. [cit. 2016-02-21]. Dostupný z: <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=80492&pos=1&cnt=1&typ=result>

Ústavní soud. Nález Ústavního soudu č. I. ÚS 2482/13 ze dne 24. května 2014. [online]. [cit. 2015-12-28]. Dostupný z: http://nalus.usoud.cz/Search/GetText.aspx?sz=1-2482-13_1

Ústavní soud. Nález Ústavního soudu č. I. ÚS 1506/13 ze dne 30. května 2014. [online]. [cit. 2015-12-30]. Dostupný z: http://nalus.usoud.cz/Search/GetText.aspx?sz=1-1506-13_2

Česko. Ústavní soud. Nález Ústavního soudu č. I. ÚS 3216/13 ze dne 25. září 2014. [online]. [cit. 2016-02-10]. Dostupný z: http://nalus.usoud.cz/Search/GetText.aspx?sz=1-3216-13_1

Zákony

zákon č. 99/1963 Sb. občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů)

zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

zákon č. 312/2002 Sb., o úřednících územních samosprávných celků a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů

zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších zákonů

zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů

zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních.

Evropská úmluva o výkonu práv dětí. Předpis č. 54/2001 Sb. m. s. [online].

[cit. 10. 10. 2015]. Dostupný z: Dostupné z: <http://www.sagit.cz/info/ss01054>

Úmluva o právech dítěte. Předpis č. 104/1991 Sb. [online]. [cit. 10. 10. 2015].

Dostupné z: http://www.unicef.cz/odkazove_zdroje_textove_materialy/prava_deti/umluva_o_pravech_ditete-plne_zneni.pdf

Přílohy

Příloha 1: Přepis rozhovoru s informantkou č. 5

V – výzkumník, I 5 - informantka

V: V jakých situacích se v rámci Vaší práce setkáváte se střídavou péčí?

I 5: V rámci práce na oddělení sociálně-právní ochrany dětí hlavně v situacích, kdy se rodiče rozcházejí a kdy mají spor o výchovu a vlastně jako spíš je to možný řešení, kdy se jiný nenachází.

V: Jak dochází dle Vašich zkušeností k tomu, že je rozhodnuto v konkrétních případech o střídavé péči?

I 5: Tak jako spíš je rozhodnuto proti vůli minimálně jednoho z rodičů, protože je to jako řešení rozvodového sporu, kde málokdy střídavá péče je rozhodnuta na základě dohody, málokdy. Častěji je to tak, že vlastně o tom rozhodne soud, když nenajde se jiný řešení, takže je to východisko z nouze.

V: Kdo z rodičů častěji navrhuje střídavou péči?

I 5: No, jsou to spíš otcové.

V: Jaké důvody uvádí matky a otcové pro a proti střídavé péči?

I 5: No, otcové spíš jako, že se chtějí podílet. Matky spíš jako, že přicházejí o určitéj vliv nad těma dětma, dalo by se říct, že možná jakoby někdy cítějí víc za ty děti, ale ne vždy. Jde tam jakoby v určitý oblasti trochu o moc nad těma dětma.

V: A jaké mají přímo argumenty pro a proti?

I 5: Tak otec se chce podílet, říká, že děti nejsou vlastnictvím matky. A matka říká, že děti třeba potřebují stálý prostředí a ne prostě jako pendlovat. Ale jako často se tam objevují i prvky, který nemají co dělat s výchovou dětí, ale spíš se vztahovou problematikou mezi těmi rodiči. Takže to vlastně jako je přenesený problém, kde už nejde o děti.

V: Jací odborníci a v jakých situacích bývají do procesu rozhodování o střídavé péči zapojeni?

I 5: Jestli se dá říct, tak sociální pracovníci, soudci, psychologové, psychiatři, různí terapeuti rodinných poraden. Ještě může tam být třeba dětský lékař, do toho říct taky nějaký slovo třeba, i jako škola se vyjadřuje celkově k těm dětem, kdyby to byly děti, který mají nějaký specifický problémy, pro který může i pedagog nebo i dětskej

odborník, kterej s těma dětma pracuje, to není vhodný tahle úprava, tak určitě je možný, aby nějaký význam to v tom řízení mělo.

V: A přímo v tom procesu soudního rozhodování?

I 5: Jsou tam znalci, to jsou ti psychologové, psychiatři, tím jsem myslela soudní znalce.

V: Jakou roli zastáváte v procesu rozhodování Vy?

I 5: Tak jako pokud jsme tam za děti z titulu své práce, tak vykonáváme roli účastníka řízení, kolizního opatrovníka dětí. Dá se říct, že jsem měla čtyři roky přestávku v sociálně-právní ochraně dětí, od roku 2009 do roku 2013 a za ty čtyři roky můžu říct, že se změnilo víc, než předtím asi za patnáct let. Protože do roku 2009 se ještě střídavá výchova nenařizovala, pokud byly konfliktní vztahy mezi těma rodičema a pokud měli vzdálený bydlíště. A v roce 2013, když jsem se vrátila, tak jsem trochu v šoku zjistila, že i v těchhle případech je střídavá výchova soudem nařizovaná a že někteří znalci prostě se pro ni vysloví. Tak jsem jakoby nějakou dobu říkala, no, kdo ví, uvidím, ale ty případy, který jsem sledovala za tu dobu dvou a tři čtvrtě roku od té doby, tak mě přesvědčily, že je to špatně. Takže bych řekla, že střídavou výchovu bych dneska byla pro ni v případech, kdy ty rodiče oba s tím souhlasí a kdy jsou schopni nějaký kvalitní spolupráce a pochopení pro potřeby těch dětí, protože není vůbec pro ty děti dobrý, aby byly svědky toho, že ty rodiče nejsou schopný spolu chvíli pobýt, že se přou o každou drobnost, že si dělaj naschvály, kde ty děti jsou předmětem těch naschválů, že se hádaj o to, jaký věci budou nebo nebudou ty děti mít. Takže pak musej mít u jednoho z rodičů celou výbavu a u druhýho z rodičů taky. Kdy každej ten rodič má úplně jiný hodnoty a nenávidí toho druhýho. A jak ty děti maj jakoby pak tak nejednotnou výchovu strávit, myslím si, že je to poškozuje na jejich osobnosti, a to už navždycky. A čím jsou menší ty děti, tak tím jsou zranitelnější a v momentě, kdy jsou v pubertě, tak pak už je pozdě na jakoukoliv větší změnu, to už ta osobnost je jako hotová.

V: To už je vlastně odpověď na další otázku.

Jakou máte zkušenost s fungováním střídavé péče v případech, kdy byla nařízena přes nesouhlas jednoho z rodičů?

I 5: To už jsem přeskočila i k tomu. Ještě tady mám, že znalci jsou dobří a špatní a bohužel ti špatní prostě klidně i v případech, kde to je tak špatný, jak jsem teď popsala, kde dochází třeba i, kdy vidím, že tam je třeba i manipulace s těma dětma že osobnost rodičů je poškozená, někdy mi to připadá na poruchu osobnosti a znalci

z toho vyklouznou, že je to akcentovaná osobnost, což je takový ano i ne a doporučej střídavou výchovu a umejou si ruce nad tím, tak jakoby až myslí, že to šalamounsky vyřešili, že teda jakoby dítě se nemusí rozseknout fyzicky a bude mít dítě oba rodiče a rodiče oba budou mít dítě. Jenomže psychologicky se to dítě stejně dělí, půlí a jako těžko z toho ve zdraví psychickým nakonec vyjde. Ještě teda můžu říct, že jsem se setkala i s tím tedy, že na příklad jsem měla rozhovor s otcem, v rámci úpravy poměrů, kterej se chtěl podílet, říkal důvody, že uvažoval o střídavý výchově, že právě chtěl mít podíl na tý výchově těch dětí pořád, proto, že by to rád měl upravený, ale že má kolegyni mladou, která zažila střídavou výchovu sama ve svém životě, a když mu vyprávěla, jaký to pro ni bylo, tak řek, že to byl pro něj důvod, že prostě svým dětem tohle udělat nechce a místo toho teda jde tou cestou, aby měl co nejširší styk s těmi syny, než aby žádal střídavou výchovu. A ještě navíc bydlí teda blízko, aby ten kontakt s nima takhle přirozeně měl. Takže jsou i takový rodiče, že když pak maj od někoho informace, kdo to zažil, takže se nad tím zamyslej a chtěj, aby ty děti na tom byly co nejlíp. Jenomže ty co sami maj nějakou už poruchu osobnosti, tak toho nejsou schopný. A pak jakoby ještě je jedna věc, že teda jsou rodiče, který to zvádaj a který potom nepotřebujou soud na to, aby třeba tu periodičnost změnili. Prostě když jim to dítě, to byl větší syn, řekl, že nechce se střídat po týdnu, že to je na něj moc častý stěhování, tak to klidně sami změnili po čtrnácti dnech, když šel na střední školu, která byla poblíž bydliště matky, tak se rodiče dohodli, že bude už jenom u matky. Když matka se s partnerem rozhodla někam odstěhovat, tak se všichni tři dohromady domluvili, že ten syn bude zase u otce a vlastně nepotřebujou k tomu někoho, aby to za ně rozhodoval, a domluvěj se. Ale lidi, který jako jsou v konfliktu, tak prostě nevím úplně jaký by bylo řešení, ale asi ta střídavá výchova je nejhorší z toho, protože to dítě potom je pořád vystavovaný tomu konfliktu, kterej je pořád jitřenej tím předáváním, tím, že cokoliv je k řešení mezi těmi rodiči ohledně toho dítěte, to dítě je nástrojem nevyrovnaných vztahů mezi rodiči a vlastně se na něj přenáší zátěž, která je neunesitelná, až jako že z toho opravdu budou problémy.

V: Takže když jsou rodiče schopní se domluvit, tak je možné vlastně cokoliv.

I 5: Jo. A pak může bejt ta střídavá výchova jako vhodná, že tím způsobem opravdu má to dítě oba rodiče. Může i trpět tím, že toho tátu nebo tu mámu nemá. A takový rodiče se domlouvěj. Ale nařizovat jim to, když jsou to oba osobnosti postižený, tak pak je lepší, když jako jsou děti jenom u jednoho, protože tam není ten konflikt pořád. Je to jakoby klidnější. A zároveň to dítě má i stabilnější zázemí, co se týče školy

a přátel, protože nedejbože, když pak by mělo ještě měnit město a školu třeba. Ústavní soud se vyslovil a soudci měli školení, že mají u všech dětí nařizovat střídavou výchovu a že vůbec nevadí, že jeden bydlí v Chebu a druhý v Praze, protože dítě může mít dvě školy. Tak si myslím, že zcela jistě toto je špatně a to tak špatně, že se na tom se podílet nechci.

V: Co všechno zjišťujete před vlastním rozhodnutím podpořit či nepodpořit střídavou péči?

I 5: Tak normálně standardní šetření v rodině, jaký to dítě má zázemí, jaký jsou vztahy v té rodině, jaká je ekonomická situace, protože samozřejmě pokud je střídavá výchova, tak ono je to, má to i nějaký finanční nároky na ty rodiče. A stanovisko toho dítěte, no, to záleží na věku těch dětí a taky na tom, jak jsou ovlivněny, protože ty děti, každý je jiný, některý je zralejší, některý méně zralý, některý si umí říct, co si přeje, některý to ani samo neví a jsou manipulovatelný, a to někdy můžou rodiče těma dětma manipulovat, dokonce i třeba úplně nechtěj, protože třeba když to malý dítě vidí na tom rodiči, co si přeje, tak se snaží třeba to splnit, i když ten rodič mu o to neřekne. A měla jsem v poslední době rozhovor s dvěma chlapci, kde ten starší jako ten rozchod rodičů bral tak těžce, že chtěl to za ně i vyřešit, takže jako se snažil zjistit všechno možný o tom, až teda sám konstatoval, že zjistil víc, než pro něj bylo zdrávo, a vlastně místo toho, aby ti rodiče měli starost o ně, tak ti chlapci měli starost o ty rodiče a přáli si to vyřešit, a když jako budou s jedním, tak co si počne ten chudák druhý, a nakonec ten starší chlapec vymyslel, že než bejt u rodičů, protože by jednoho nebo druhýho poškodil tím, že u jednoho z nich nebude, tak že by byl u nějakýho strýčka, kterému o tom ale ještě neměl odvahu ani říct. A ten mladší řekl, že chce bejt tam, kde bude brácha starší. Takže vidím, že ty děti opravdu s tím mají problém. A že teda ty rodiče by měli se někam jít i poradit. A tady v tomhle případě je to ještě složitější tím, že tam se rýsovalo, jako nějaký i fyzický domácí násilí, a myslím, že to bude to hodně hodně složitý případ, protože sami o sobě ty oba rodiče jsou vysokoškoláci, inteligentní, vzdělaný, při jednání s každým z nich působí solidně a slušně, ale právě tyhle lidi když mají mezi sebou prostě problém, tak pak z toho uměj vyrobít zlej a dlouhý spor, kterej všem ublíží.

V: Jaká kritéria musí být splněna, abyste se rozhodl/a střídavou péči podpořit?

Oba ty rodiče s tím musej bejt minimálně svolný a musej bejt schopný spolupráce a musej mít celkově svý poměry takový, aby tu zátěž zvládali, to znamená, aby byli i finančně na tom tak vyrovnaně, že prostě si každej zajistí stabilní poměry, aby to

nebylo nevyrovnaný, nebo pak by se to muselo vyrovnat výživným třeba vyšším, s ohledem na to, aby měli srovnatelné podmínky. Ty rodiče by měli sdílet podobné hodnoty nebo by minimálně měli respektovat hodnoty toho druhého a ne, že budou je znevažovat, prostě, aby ta výchova mohla být jednotná. Měli by být schopní se na všech základních věcech ohledně dětí domlouvat, co se týče jakoby školy, lékařů, co se týče trávení volného času, kroužků, ne aby prostě dítě mělo u otce jedny kroužky a u matky úplně druhé kroužky, aby prostě mělo nějaký sportovní potřeby u jednoho a u druhého je nemělo, protože ten druhý by je možná ukradl, no prostě takové situace by prostě tam neměly vůbec nastávat.

V: V jakém případě byste rozhodně střídavou péčí nepodpořil/a?

I 5: No, právě v těch případech, kdy ty rodiče jsou v konfliktu, kdy je vidět, že tam je manipulace těch dětí a nemělo by se stát, že odborníci si tím vyřeší situaci, s kterou si jinak nevědí rady. Což se obávám, že se děje.

V: Jakou roli ve Vašem rozhodnutí hraje názor dítěte?

I 5: Je dobrý o něm vědět, ale není to tak, že by podle názoru, co si dítě řekne, že to musí být. Protože se musí vzít v úvahu i další kritéria. Dítě si může přát i něco, co je nereálné. Viz ten chlapec, kterej by si přál být u strýce a strýc o tom vlastně ani neví. Je to důležitá věc, když to dítě takhle řekne, tak to něco hodně znamená, je to dobrý vědět, aby se víc tím třeba i znalci mohli zabývat. Tady by to znamenalo, že ten znalecký posudek by měl být důkladněji provedený, aby prostě se znalec tím zabýval a třeba i poradil i něco jiného, třeba i nějakou terapii těm rodičům. Ale tam je taky problém ten, že vlastně u nás ty služby nejsou dost dostupné a soudy dost rychlé. Soudy jsou zahlcené, soudy nařizují jednání po třeba čtyřech pěti měsících a vlastně pro ty děti, čím jsou mladší, tak ten čas plyne, pro ně je to mnohem delší období než, takže když bude dítě v první třídě a soud nařídí jednání za půl roku, tak prostě za půl roku se uděje pro něj spousta věcí. V případě toho nerozhodnutého sporu, kterým se vlastně v tu dobu nikdo nezabývá a zabývat se tím by znamenalo opravdu ty rodiče přimět k tomu, aby se zamysleli. Takže nějaký jiný způsob fungování rodinných poraden a mediace třeba. I když jako samozřejmě je otázka, s kterými lidmi ještě jde hnout a s kterými nejde. Protože kdyby ty lidi měli jakoby poruchu osobnosti, tak bohužel jakoby tam je přimět, k nějaký změně, že by k ní dospěli, je skoro nemožný, i když by chodili do terapie a chtěli.

V: Na základě jakých okolností se rozhodnete střídavou péči podpořit přes nesouhlas jednoho z rodičů?

I 5: Nepodpořila bych ji. Už jsem to říkala ty důvody, no. Prostě je to proto, že ten nesouhlas znamená, že tam budou problémy, že ty rodiče nebudou schopný spolupracovat a pro to dítě ta situace bude strašně těžká.

V: Co pro Vás znamená pojem „zájem dítěte“?

I 5: No, je to často používaný pojem, který už mi připadá, že se trochu zprofanoval, protože se pod ním dá obhajovat cokoli, což se taky děje, že byl napadán právě třeba ze strany otců, protože když se dítě z důvodu nejlepšího zájmu dítěte svěřovalo do výchovy matky, tak otcové napadali to, že co to jakoby je. A v tom bych řekla, že to může být i pravda, že je třeba to vždycky dovysvětlit, protože jinak samo o sobě je tohleto příliš mnohoznačný. Ale jako v ideálním případě, kdyby to mělo, tak jak bych to chápala v tom dobrým slova smyslu, by to mělo znamenat, že se bude hledat to, co je nejlepší pro to dítě a ne pro někoho jinýho, to znamená, ne pro matku, ne pro otce anebo ne pro ty co rozhodují a potřebují už to nějak vyřešit a mít od toho pokoj.

V: Jak vnímáte „zájem dítěte“ v rámci svěření dítěte do výlučné péče jednoho z rodičů?

I 5: No, to je vždycky případ od případu. Jde o to konkrétní dítě, zjistit prostě, co má za potřeby, jak po všech stránkách na tom právě tohle dítě je, jaký má vztahy k rodičům, jaký mají oni vztahy mezi sebou a vztahy k tomu dítěti, jaký má vztahy k vrstevníkům, jestli má nějaký zdravotní, psychický a jiný problémy a co pro něj je nejvhodnější.

V: Tím byla asi zodpovězena i poslední otázka.

I 5: Ano.

V: Chtěla bys ještě něco říct?

I 5: Ne.

V: Děkuji.